

Obecná kronika

I.

O B E C : S t u p a v a
O K R E S : Bratislava - vidiek
K R A J : B r a t i s l a v a

Táto kniha obsahuje: 100- jednosto očíslovaných strán.

Tóth František
kronikár

STH

Mader Jozef
predseda MNV

J. Mader

V Stupave

24. januára 1960

Ú v o d .

Rada Miestneho národného výboru v Stupave na svojom zasadnutí dňa 4.marca 1958 svojim rozhodnutím číslo 34-R/1958 prijala nasledovné uznesenie :

Do funkcie kronikára sa schvaľuje súdr. Tóth Frantiček, ktorého bude povinnosťou zaznamenávať do pamätnej knihy všetky dejinné a významné udalosti z našej obce.

Rada MNV sa zaoberala otázkou písania kroniky preto, že kronika nebola písaná, trebárs boli už dvaja poverení písaním a to Benca Jozef a Dr.Mader Augustín. I keď uvedení súdruhovia mali všetky predpoklady k písaniu obecnej kroniky, nenašlo sa po nich žiadnych záznamov. Ako dôvod uviedli, že časove sa táto práca nedá zvládnuť a vyžaduje si to celého človeka. Možno povedať, že mali pravdu. Už len preto, že táto práca sa dá prekonať, len keď ju vykonáva s láskou k rodnej hrudi a k svojim spoluobčanom, tvoriacim svojim pracovným vypätím priamo divy. Miestny národný výbor venuje všetku starostlivosť, aby písanie kroniky nezaostalo, aby sa táto práca stala naozajstnou kultúrnou a spoločenskou prácou.

Zo strany MNV pre písanie kroniky sú mne kronikárovi dané všetky možnosti, potrebné podklady a informácie, aby zápisy boli pravdivé pre večnosť.

MNV kontroluje a hodnotí zápisy kroniky tak, aby sa táto stala pre obec pomníkom trvalej hodnoty.

Ja, František Tóth, bol som ustanovený do funkcie kronikára pre našu obec Stupava uznesením Rady MNV č.34-R/1958 dňa 4.marca roku 1958.

Kronikár
obce
o sebe

Kroniku v našej obci v minulosti nebola písaná. Máme zapísané obdobie len od roku 1932 do roku 1942. Od tejto doby, i keď boli poverení dvaja kronikári, nezapísali žiadne údaje, či už z minulosti, alebo súčasnosti. Keď však bola daná dôvera mne zbierať a zapisovať udalosti našej obce do kroniky, musel som v prvej rade zbierať počklady, aby som mohol pristúpiť k zapisovaniu.

Zbierať skutočné a pravdivé udalosti, je naozaj náročná a trpezlivá úloha, ktorá si vyžaduje veľa času z osobného voľna. Mám však rád takú prácu, ktorá slúži celej spoločnosti a najmä dejinné udalosti, ktoré sú zapísané a stávajú sa nevyčerpateľnou studnicou poznania života pre nás dnes a neskôr pre Vás - budúce pokolenia.

Narodil som sa 24.januára roku 1916 vo Vysokej pri Morave, vtedy Hochštetno. Od detstva som rástol a vyrástol v Stupave. Pochádzam z robotníckej rodiny a mám piatich súrodencov, ktorí žijú v Stupave. Otec od mladá pracoval stále ako robotník - sluha, ktorým sa v minulosti hovorilo "bíreš", na pánstve u grófa Károlyiho. Otec je už na dôchodku a v tomto roku sa dožíva už 82 rokov. Ja, po vychodení 5-triednej ľudovej školy a 3-triednej meštianskej školy vyučil som sa v roku 1936 remeslu automechanik. Po vyucení pracoval som pri svojom remesle až do roku 1950 v Bratislave u firmy Auto-Škoda, kam som dochádzal vlakom. Od uvedeného roku 1950 pracoval som ako kádrový pracovník na Povereníctve priemyslu, Ústrednom výbore Komunistickej strany Slovenska v Bratislave, potom na Povereníctve spojov. V roku 1960 bol som preložený do podniku Komunálnych služieb v Stupave, kde zastávam funkciu riaditeľa podniku.

Som ženatý a mám dve deti, ktoré sú už dospelé. Moja manželka Mária Tóthová rodená Štéfová pracuje ako robotníčka v archíve Štátnej banky československej . Organizovaná je v ROH a v strane KSS.

Ja som absolvoval rôzne odborné kurzy, ako napríklad vodičský kurz, zvaračský kurz, požiarň kurzu strojnícky. Od roku 1938 som členom KSS. V dobe fašizmu až do roku 1945 pracoval som ilegálne. Absolvoval som viaceré politické školenia a kurzy, v rámci okresu i kraja. Zastával som a zastávam i teraz viaceré strannícke funkcie - teraz som predsedom Dedinskej organizácie KSS v Stupave. Dňa 12. júla 1960 vo voľbách bol som zvolený za poslanca MNV a zastávam funkciu podpredsedu. Že som urastený ako chlap, to dokazuje to, že som v rokoch 1939 - 1940 slúžil vojenskú aktívnu službu.

Keďže od roku 1942 nebola kronika písaná, v prvej rade musel som začať zbierať podklady na spracovanie kroniky a až v roku 1960 začal som so zapisovaním.

Podujal som sa písať kroniku preto, že žijem v obci, mám myšlienku pokroku na srdci, ako i rozvoj našej socialistickej vlasti. Cítim duševnú útechu a uspokojenie, keď moja práca bude slúžiť pre všestranný rozvoj našej obce teraz i v budúcnosti.

Mám len jednu ideológiu, ktorej verím a ňou sa riadim vo svojom živote i v práci preto, že marxizmus-leninizmus na našej zemi - planete je najpravdivejší a slúži veci pracujúceho ľudu.

Doteraz pri zbieraní informácií a podkladov pre spracovávanie dejinných udalostí pre kroniku obce boli mi nápomocní a ďalej spolupracujú títo pracovníci :

Daráš Ignác, nar.29.VII.1890 v Stupave. Pochádza z robotníckej rodiny a sám po celý život pracoval ako robotník. Má dobrú pamäť - je živou kronikou. Od roku 1945 je členom KSS a za prvej ČSR bol funkcionárom Soc. demokratickej strany. Teraz je na dôchodku a má už zlomené zdravie.

Šembera Ján, nar.25.I.1914 v Stupave. Pochádza z robotníckej rodiny. Od mladosti pracoval ako sluha u jednotlivých roľníkov v obci. Častokrát pre nezamestnanosť odchádzal za prácou do Rakúska i Nemecka. V dobe okupácie, keď vypuklo Slovenské národné povstanie, bojoval proti fašizmu so zbraňou v ruke. Teraz je členom KSS, a pracuje u Československých železníc.

Škrovanová Františka, nar.9.III.1930 v Stupave. Pochádza z robotníckej rodiny. Je vydatá a stará sa o tri maloleté deti. Pracuje nateraz ako úradníčka v podniku Komunálnych služieb v Stupave. Značne je nápomocná pri konkrétnom zpracovávaní zápisov pre kroniku.

Značné informácie pri zbieraní a preklady z rôznych písomných listín mi poskytol dr.prof.Štefan Makay . farár na dôchodku. Narodil sa 5.III.1839 a doteraz je ešte slobodný.

Nakoľko obec Stupava je značne rozsiahla a dnes sa už počíta 6.000 obyvateľov bude potrebné, aby pre ďalšie obdobie aktív pomocných kronikárov sa rozšíril o obeťtávých pracovníkov.

Stupava, 24.januára 1960.

Tóth František
kronikár

Popis obce k 1. januáru 1960.

Naša obec Stupava leží na ľavej strane úpätia Malých Karpát. Svojou rozlohou a počtom obyvateľstva je najväčšou obcou na Záhorí. Obec svojim významom už v roku 1647 dostala titul roľnícke mestečko. Obec tvorila i v minulosti výnimku na Záhorí vplyvom prírodného miesta. V minulosti sa obyvatelia obce zaoberali poväčšine rybolovom, lebo v tej dobe bol chotár hodne zamokrený mnohými močiarňami a prírodnými rybníkmi. Neskôr sa obec začala rozvíjať čulým remeslom a obchodom.

Keď ešte výroba bola remeselná, vyrábali sa tu rôzne potrebné predmety pre širšie obyvateľstvo celého okolia. Dnes je v Stupave vyvinutý priemysel, poľnohospodárstvo veľkovýrobné i obchod.

Obec leží na 17° 02' východnej dĺžky a 48° 14' severnej šírky v nadmorskej výške 173,9 m.

Administratívne patrí do okresu Bratislava - vidiek v Bratislavskom kraji.

Na severnej strane je susedná obec Lozorno /Lozornó/. Severozápadným smerom leží obec Zohor. Na západe je susedná obec Vysoká pri Morave /Morvamagasfalu - Hochstethen/. Na juhozápade leží obec Devínska Nová Ves /Dévenyujfalu - Thébennendorf/. Na východe susedí Stupava s Borinkou /Borostyánkő - Pajstun - Pailenstein - Balenstein - Pajštún/. Na juhovýchode susedí s dedinkou Marianka /Máriavölgy - Marienthál/.

Na východnej strane sa rozprestierajú vinice a sady, ako aj čiastky lesov Malých Karpát. Smerom na sever a severovýchod sa rozprestierajú pastviny. Na západe chotára sú rozsiahle lúky menom Hajprod.

Kataster obce zaberá značnú plochu a je tvaru obdĺžnika, ktorý sa dá prejsť pešo za dve hodiny.

Rozloha obecného chotáru je doväďna 6.458 hektárov. Z toho je 2.592 ha ornej pôdy, 567 ha lúk, 144 ha

záhrad, 84 ha vinohradov, 330 ha pašienkov, 2.523 ha lesov, 8 ha jazier - rybníkov - močiarov, 200 ha neplodnej pôdy.

Pomenovanie poľných skupín sa užíva v obci stále podľa pôvodných názvov: Nová Hora, Dzílečky, Kremenice, Kopce, Noviny, Malé Grunty pod silnicou /Moligrunty pod silnicou/, Malé Grunty /Moligrunty/ nad silnicou, Sedličky, Záhrady k dráham, Záhumenice, Písky, Hajpród, Dolná Hora, Grefty, Loch, Trenky, Nad chromú Marú, Lingráby, Lintávy, Spálená, Remnica, Nad Alijú, Pod Alijú, Za Barónkú, Rajnerky, Juhásky, Kukle, Úvrata, Zákluky, Hubáčky, Záhrady k potoku, Medzi cestami, Vrchná Hora, Eberty, Lintavské Lochy, Šalaperky, Lábský Špic, U zvonka, Rybník, Špičková, Za Brezovú, Slepíček, Orechová, U Duba, U obrázka, U Bunkra, Bystrička, Pohúková, Škrábauky, Školská, Púneričky, Púlichotárky, Pri Lipovém.

Obec sa rozkladá v údolí úpätia Malých Karpát. Domy sú stavané po oboch stranách ulíc. Všetky domy v obci sú murované z tehál alebo škvárových tvárnic. Je tu však jeden dom drevený, avšak moderne postavený za Cementárňou a majiteľom je Viktor Jelínek. Taktiež aj závod Cementáreň postavil pre svojich zamestnancov dva dvojrodinné drevené domčeky, avšak so všetkým moderným vybavením.

Podľa regulačného plánu sa obec značne rozširuje vo výstavbe domov do všetkých smerov. V roku 1768 bolo v Stupave 364 domov a značná časť pod slamenou strachou. V roku 1950 bolo v obci 898 domov, avšak ani jeden pokrytý slamou. A už dnes v roku 1960 je v obci 1.189 riadnych murovaných domov. To znamená, že za 152 rokov sa postavilo v Stupave 534 domov. A len za 10 rokov, teda od roku 1950 do roku 1960 sa postavilo v obci bez deväť 300 vyhovujúcich domov.

V obci je jednoposchodová budova MNV s dvanástimi miestnosťami a veľkou zasadacou sieňou. Vedľa budovy je byt MNV, v ktorom býva domovníčka. Naproti MNV na druhej

strane ulice je budova Požiarneho sboru s pozorovacou vežou. V strede obce máme dobre vybavené kino pre 450 ľudí, v ktorom sa premieta film 4x do týždňa.

Kým v roku 1945 bola v obci 14-triedna škola, tak v roku 1960 máme 29 tried a 1.050 žiakov. Taktiež sú v obci zriadené detské jasle a dve materské školky. Je tu tiež Hudobná škola. Je tu tiež vybudovaná Osvetová beseda s obecnou knižnicou, avšak táto miestnosť nedokazuje, že je tu kultúrny stánok. Máme tiež dvoch praktických lekárov, zubného lekára a dochádza sem aj detský lekár. Máme tiež Dom dôchodcov, ktorý sa rozširuje pre 458 ľudí. V obci sú 4 hostince, 3 obchody s miešaným tovarom, dve predajne mäsa, tri predajne textilného tovaru, mliekárňu, holičský salon a ďalšie iné obchody.

V obci je zriadený aj Miestny Komunálny podnik, ktorý zahájil svoju činnosť 24.II.1950 a poskytuje služby občanom v oprave áut-motocyklov, elektrických motorov, má aj sklenárstvo, verejnú pracovňu a ďalšie iné služby, ktoré podľa potreby občanov sa rozširujú. V obci je kostol postavený v roku 1355 s farou, ktorá má filiálku kostola v bývalom Máste. Za kostolom v Stupave je aj Kalvária, postavená v roku 1709. V roku 1951 bol kostol aj s kalváriou opravený. V strede obce je park s kaštieľom po bývalom grófovi, ktorý sa opravuje a bude slúžiť pre ľudí, ktorí sú na odpočinku.

V obci je zavedený elektrický prúd od roku 1929 a máme zavedený aj plyn od roku 1954. Plyn začala používať továreň Cementárne na pálenie cementu. Továreň na cement bola postavená v roku 1930 a svoju prevádzku započala v tom istom roku v apríli.

Ako prvý používateľ plynu v obci bol robotník - zámočník z Cementárne súdruh Kriflík Štefan, ktorý býva v cementárskej kolónii a má číslo dverí 17. Plyn vo svojej domácnosti začal používať dňa 19. júna 1954.

V obci je aj poštový úrad s telefonom, telegrafom s

poloautomatickou telefonnou ústredňou. Poštový úrad bol v obci zriadený v roku 1852 a telegraf bol zavedený v roku 1879, telefon sa používa od roku 1908. Z obce je možné telefonovať do každej obce alebo mesta v republike.

V obci máme aj Konzerváren ovocia, zeleniny a rôznych poľnohospodárskych výrobkov a pracuje tu 80 - 100 ľudí. Od roku 1950 je v Stupave utvorené Jednotné roľnícke družstvo a druhé je /v bývalom Máste/ utvorené v roku 1957. Za kalváriou v Stupave je veľký obecný cintorín a druhý je v bývalom Máste. Na starých hroboch ešte sú drevené alebo železné kríže, avšak po oslobodení v roku 1945 sa stavajú všetky kríže kamenné alebo pomníky. Na Stalinovom námestí stojí od roku 1766 stíp hanby. Na bývalej ľudovej škole, terajšej Deväťročnej je pamätná tabuľa hrdinu Sovietskeho sväzu Kpt. Jána Nálepku, ktorý v tejto škole vyučoval ako učiteľ v rokoch 1935 až 1939.

Ulice v obci majú tieto pomenovania : ulica Kapitána Jána Nálepku, ulica Februárového víťazstva, Malacká cesta, Pažitná ulica, Poľná ulica, Kalinčiakova ulica, ulica Ferdinanda Kostku, Bitunková ulica, ulica Slovenského národného povstania, Barborská ulica, Stalinhradská ulica, Munkáč, Slovenská ulica, Kalvárska, Mariánska, Cintorná, Vinohradská cesta, Bezručova ulica, Kremenica, Jiráskova, Kúpeľná ulica, Športová, Továrna, Keltická, Lipová, Krížna, Záhradná, Fučíkova, Mlynská ulica, Leninhradská ulica, Veterná, ulica Jiřího Volkra, Štúrova ulica, Bottova, Hviezdoslavova ulica, Záhumenská ulica, Devínska cesta.

Doteraz sú zachované staré pomenovania častí obce, ako napríklad : Dolný koniec, Horný koniec, Munkáč, Pažiť, Pätidomky, Agátky, Žabárňa.

Pred kostolom je Stalinovo námestie, na ktorom stojí pomník padlým Stupavanom z prvej svetovej vojny. Druhé námestie pred rímskym táborom pomenované z minulosti

Rimanské námestie, nemá nové pomenovanie.

Sú tu tiež k obci patriace osamelé domy s dávnejším pomenovaním, ako Molcovňa, Pivovar, Píla, Pračkáreň, Háj, Bažantnica, Temrajz, Bednárnä.

Obec nemá úradné pomenovanie jednotlivých štvrtí obce, len podľa už dávnejších ľudových názvov používajú občania tieto pomenovania : Mestečko - stred obce, Pažic, Agátky, Kolónia - za Cementárňou, Kolónia cementárska - pred železničným nádražím, Mást - bývalá samostatná obec, Na Mariatálskej a v Pivovari.

Naša obec má prijateľné a vhodné spojenie s hlavným mestom Slovenska s Bratislavou, od ktorej je vzdialená 18 kilometrov. Stupava v oblasti Záhorskej nížiny mala veľmi malý podiel na živote v dobe Uhorského štátu. Dôkazom pánskej liknavosti sú tiež skutočnosti, že do roku 1890 mala obec len dopravu konským potahom. Až 27.októbra roku 1891 bola zahájená železničná doprava medzi Stupavou a Devínskym Jazerom. Železničná doprava slúži vo väčšej miere k preprave tovaru a rôzneho zbožia, cementu i poľnohospodárskych produktov. Preprava osôb po železnici pre hustú prepravu tovaru je značne zmenšená. Na železnici premávajú ešte stále parné lokomotívy.

Spojenie
obce

Obec má aj autobusovú osobnú dopravu do Bratislavy. Autobusová osobná doprava národného podniku Československej automobilovej autodopravy bola po prvý raz zahájená z Bratislavy do Stupavy dňa 15. marca roku 1930. Ako prvý šofér autobusu bol Maroš Lajoš. Pozoruhodné bolo to, že zo Stupavy ako prvý cestujúci bol boháč Mitler Adolf. I keď bola už zavedená autobusová doprava, predsa len robotníci chodili do práce do Patrónky pri Bratislave pešo, alebo keď, tak na bicykli. Pretože zárobky boli malé, často práce nebolo dlhú dobu a preto sa aj uskromňovali.

Postupne sa autobusová doprava rozširovala a najmä v rokoch 1950 - 1960 sa značne sieť rozšírila. Dnes máme

zo Stupavy autobusový spoj - možno povedať každú hodinu a pravidelne dochádza do Bratislavy autobusom okolo 1.500 ľudí, tam a späť.

Autobusová doprava má prednosť pred železnicou, pretože je značne doba cesty urýchlená. Dnes je cestovné do Bratislavy Kčs 5,40 a mesačný robotnícky lístok vo výške Kčs 48,-, týždenný robotnícky Kčs 12,-. Cestujúci i občania Stupavy si v rámci brigád postavili i tri autobusové čakárne v obci.

Cez obec vedie hlavná cesta z Bratislavy do Prahy. Táto cesta je asfaltovaná a v určitých úsekoch dláždená kamennými kockami. Vedľa cesty po jednej strane je riadne upravený dláždený chodník cez celú obec.

Cesty

Z hlavnej cesty odbočuje cesta do Borinky, ktorá je cez našu obec betonovaná. Cesta odbočujúca do Vysokej pri Morave je cez obec len provizorne asfaltovaná - aby bola bezprašná. Z hlavnej cesty sa odbočuje betonová ulica až do závodu Cementáren. Ostatné cesty v Stupave sú len valcované alebo len upravené tak, aby boli dobre sjazdné.

V obci bolo napríklad v roku 1945 celkom 520 rádiokoncesionárov. Avšak do roku 1960 sa tento počet zvýšil na 1.200 koncesionárov. Podľa počtu domov v obci to znamená, že už dnes niet domu, v ktorom by nebolo rádio. Každý občan, ktorý je majiteľom rádioprijímača, musí byť prihlásený na poštovom úrade, ktorý vyberá rozhlasový poplatok Kčs 15,- štvrťročne.

Rádio

V našej obci majú mnohí občania aj televízory. Doteraz je v obci 320 rodín, ktoré majú v domácnosti televízor. Občania si veľmi pochvaľujú televízne prijímače a hovoria, že televízor je hlavným stánkom kultúrnosti pre celú rodinu, ba aj pre susedov, ktorí ešte nemajú televízor. Majitelia televízorov taktiež musia prihlásiť svoje prijímače na pošte a táto vyberá štvrťročne Kčs 25,- ako poplatok.

Televízia

Obec Stupava ešte v dobe rímskej bola jedným z kľúčov k dunajskému brodu a k pevnosti Karnuntu. To nám dokazuje pozorovanie povrchových pomerov pôdy od východu na západ. Po celej dĺžke sa rozprestiera mokrá sníženina v tých časoch a dlho potom neprechodná. K úprave a odvodňovaniu pôdy sa pristúpilo len teraz. Zo štátnej pokladne bolo na melioračné práce v stupavskom chotári v rokoch 1957 až 1960 investované Kčs 759.000,-.

Príroda

Prvotní občania na území stupavského chotára zaoberali sa najmä rybárstvom a pritom rástlo i drobné remeslo, zamerané na rybárske potreby. Vyrábali si tu člnky, plte a iné rybárske náradie. Z niektorých šikovných občanov vyrástli dobrí remeselníci. Toho bolo dôkazom to, že kráľ Matej I. si tiež objednával plte a člny u stupavských remeselníkov.

Pôda stupavského chotára je i teraz dostatočne vlhká - skladá sa poväčšine z humusových pieskov. Väčšia časť chotára sa stala výbornou zeleninárskou pôdou.

Väčšia časť chotára a okolia u Malých Karpát je pôda poväčšine piesočnatá a menej úrodná. Možno však povedať, že je prijateľná pre pestovanie viníc a sádov.

Na niektorých miestach chotára, najmä v nížinách boli vytvorené pieskovité kopčeky, ktoré vznikli nánosom piesku, vetrom. Nižšie položené záhony poskytujú dobrú humusovú zem. Za veľkým majerom, terajšia Strojno-traktorová stanica, ako aj vo vyvýšeninách, ktoré sa ťahujú smerom na Devínsku Novú Ves, ako aj pri Moligrunte a Kuklove, miestami sú hlinité pásy zeme. Na povrchu tejto pôdy je slabá vrstva humusu, v ktorej rastú obvykle kyslé trávy.

Na mnohých miestach pod úrodnou pôdou, ktorá siaha jeden až dva metre do hĺbky, sa nachádza štrk hnedej farby vo väčšom množstve.

Na kopci, ktorý je od Stupavy smerom na Marianku sa nachádza veľa skamenelín. Sú to ulity slimákov, škeble a

Skameneliny

rôzne fosilné organizmy. Pôda týchto kopcov je dosť vyschnutá, hlinitej konzistencie popoľavej farby.

Hlavným zdrojom zloženia pôdy stupavského chotára je Horniny
hlina, brydlíca, vápenec a v malej miere i kriedovec. Na úpätí svahov Malých Karpát sa nachádza dilluviálny piesok, ktorý postupne prechádza v alluviálne, premo-krené časti až k rieke Morava.

Väčšia časť okolitých vrchov obsahuje vápnovitú, la-zúrovitú vrstvu brydlíce, ktorá skrýva v sebe i man-gán. Najmä kvalitný vápenec sa tu nachádza, ktorý sa používa v stupavskom závode na výrobu cementu.

V kopcoch smerom na Borinku ešte v dobe rímskej sa tu nachádzal červený mramor, ktorý používali na rôzne stavby a tento vyvážali. Nachádza sa i teraz v tých-to šedý mramor a menšie množstvo žuly. Pôdu okkerovo-cinobrovej farby v minulosti a to v rokoch 1800 až 1892 vyvážali páni do Rakúska.

Stupavský chotár je bohatý na zvieratstvo, ktoré sa Zvieratstvo
nachádza na poli, v lese i vo vodách. Pre zvierat-stvo je tu výhodná prírodná poloha, dostatok útul-kov a dostatok potravín. Vo vysokých horách v hus-tých lesoch sa nachádzajú jelene. Ba aj muflon sa tu objavuje na ťažko prístupných skaliskách. Veľmi často sa tu objavujú divé svine, ktoré sa zatúlajú aj do sadov - vinogradov a stvárajú značné škody na úrode. V dosť veľkej miere sa objavujú i líšky. Tiež aj jaz-vec je častým návštevníkom v úrode a spôsobuje tiež značné škody.

Na poliach je veľmi známy poľný zajac, ktorý nemá nú-dzu o potravu. Každým rokom v zimnom období členovia poľovného spolku uskutočňujú odstrel /hon/ na zajace. Medzi členmi poľovného spolku máme aj veľmi dobrých strelcov, ako napríklad Živner Anton, máme však i ta-kých, ktorí za celý deň nezastreli ani jedného zajaca. V našich lesoch nechýba ani kuna a ďalšie malé plaché zvieratá. Dosť častými návštevníkmi v obci je lasica

a tchor, ktorí obyčajne majú radi mladé kurčatá a sliepky. Na poliach sa ešte stále nachádza škrečok, syseľ a hraboš poľný, napriek tomu, že sú rôznym spôsobom ničení. Všetka táto spomínaná zver nie je zvláštnosťou v našom chotári, nakoľko sa nachádza i v ostatných susedných oblastiach.

Stupavský chotár je bohatý na rôznorodé vtáctvo. Zpo- medzi vtákov sú tu veľmi známe sovy a jastraby. Zriedkavo sa sem zatúľa i orol skalný. V roku 1942 v zimnom období poľovník Šebesta Bertovič zastrelil v Hajprode orla, ktorý vážil 10 kg a mal rozpätie krídiel 2,45 m. V hojnom počte tu žijú bažanti a kuroptve, na ktoré tiež členovia poľovného spolku prevádzajú každým rokom poľovačky. V Hajprode a v okolí rieky Moravy sú viaceré močaristé úseky, pri ktorých sa zdržuje zasa vodné vtáctvo. Zdržuje sa tu bocian, drop, čajka, volavka, divá kačica, vodná sliepka. Na jeseň sa tu zastavujú i divoké husi, ktoré najmä oziminy nijak nechrania. Zo spevavých vtákov nachádzajú sa po poliach a lesoch v hojnom počte škovránok, drozd, sojka, kos, slávik, stehlík, čížik, sýkorka, pínkavka, lastovička cez letné obdobie a rad ďalších iných vtákov. V obci je najznámejší vrabec, holub a hrdlička poľná. Vyskytujú sa už aj voľné hrdličky domáce. Avšak v dosť hojnom počte zdržujú sa tu i vrany a kavky, ktoré tu vidíme po celý rok.

Vtáctvo

Jak na poli alebo v lesoch, nachádzajú sa tu aj rôzne druhy jašteríc, alebo z hadov najznámejšia užovka. Vo vysokých horách alebo napríklad v oblasti zrúcaním päjštúnskeho hradu sa zriedka nájde zmyja jedovatá.

Plazy

Vo vodách stupavského chotára, v potokoch a najmä v Grabe a Morave žijú v hojnom počte najmä ryby. Z nich najznámejšie sú štika, bielica a kapor. V potokoch sa nájdu i pstruhy. I raky sa nájdu v potokoch, ale zriedkakedy.

Ryby

V našich vodách, najmä v potokoch sa ojedinele nájdu

aj vodné potkany - ondatry.

V obci chovajú občania rôzne druhy domácich zvierat, pre vlastnú potrebu. Najviac sa vyskytujú v obci ko- ne, kravy, ošípané i kozy. Ďalej sú tu sliepky, husi, kačice, morky, perličky, holuby. V mnohých domácnos- tiach chovajú králiky a ojedinele aj morské prasiatka. Vo viacerých domácnostiach sa zaoberajú aj chovom včiel - i v JRD majú niekoľko úľov.

Domáce
zvieratá

V našej obci je stav domácich zvierat k 1.I.1960 ta- kýto : hovädzieho dobytku je 859 kusov, ošípaných je celkom 2.128 kusov, kráv je 267 kusov, doteraz boli v obci len dva voly, ktorých majiteľom bol roľník súkrom- ne hospodáriaci Fatika Rudolf. Oviec je v obci len 12 kusov a 99 kôz. Koní je tu 242 kusov, husí 178 a kačíc 1.541 kusov.

Skoro celú polovicu stupavského chotára pokrývajú lesy, najmä v horských oblastiach. Rozhodujúcu prevahu majú lesy bukové. Buky sú krásne vysoké s peknými kmeňami, ktoré kryjú všetky plošiny, vnútorné údolia aj vrcholy. Na zovňajších svahoch sa objavujú časté duby s vysokými hrebeňami. V nižších polohách sa nachádzajú jasene, hra- by, klen, osiky a brezy. V okraj ových oblastiach, na dolimitoch a suchých svahoch sa nachádzajú borové lesy, smrekové i jedľové.

Lesy

Väčšia časť dreva sa spracováva a vyváža priemyselné účely. Vyrezávané lesy sa znova vysádzajú mladým poras- tom. Spracované drevo v lesoch sa vyváža pásovým trak- torom do stanovených miest, odkiaľ všetko drevo sa vy- váža nákladnými autami na železničné vagóny. Ešte do roku 1945 sa všetko drevo v lese rezalo ručne a toto sa svážalo do vagónov na odvoz koňmi.

Všetky lesy sú v správe Lesného závodu národného podniku. Len v okolí obce ojedinelé agátové a olšové hájiky sú ma- jetkom Jednotného roľníckeho družstva.

Jednotlivé hony - záhony a úseky v našich lesoch a ho- rách sú pomenované podľa starých názvov a tieto sa aj teraz používajú a medzi ľuďmi sú veľmi známe: Komprdák,

Rokytovec, Hlboká Dolina, Svinský Járek, Korenec, Oheč, Lintávy, Mundoková, Kamenec, Hrabník, Búchaová, Malá Seč, Kozlisko, Rigl, Grófsky Járek, Saláše, Šimak, Hajné, Staré Hajné, Vrátnisko, Staré Cihelne, Hrantúv Járek, Pod Rajdem, Kohútové Drvisko, Ostrovec, Rybníček, Rídký Vršek, Propadlé, Krupská cesta, Úboč, Staré Zámky, Perhavíz, Staré Salaše, Zbojnícké Buky.

Okolo potokov a vodných kanálov sa vyskytujú ojedinelé vrby a olše. V dedine sú aj gaštany.

Máme v obci i pamätné vzácne stromy a to v parku bývalom grófovi. V tomto parku sú viaceré mohutné platany už stáročné, modríny, strieborné jedle a rôzne iné cudzozemské druhy sa tu nachádzajú. Z nich najvzácnejší je Liliovník tulipánokvetý /Liriodendron - Tulipifare/. Je to druh stromov z teplých krajov a nachádzajú sa tu len dva stromy. Tento strom na pohľad sa podobá hrabu, má však na konároch kvety, ktoré sa podobajú úplne tulipánu, žltkastej farby a sú o nepoznanie menšie ako tulipán. Tieto kvety už rozkvitnuté na noc sa zatvárajú.

Vinárstvo je najvyšším stupňom využitia pôdy na svahoch Malých Karpát. Vinohrady sú zoskupené od dediny na východ. Všetka pôda, kde sa vinohrady nachádzajú, ako na Vrchnej Hore, v Greftoch a inde je žulovitá, štrková, až piesková. Vo väčšine sa tu pestujú hrozny takzvané samoroďáky. Víno z tejto odrody je príliš kyslé. Preto sa tu aj hovorí, že v Stupave majú trojchlapové víno. A to preto, že keď ho niekto pije, vraj dvaja ho musia držať, lebo je kyselé. Starí ľudia v Stupave hovoria, že tu sa iný druh hrozna nedá dopestovať. Len niektorí hospodári pestujú druh hrozna štepeného.

Vinohrady
a záhrady

Vo vinohradoch i záhradách sa pestujú i rôzne druhy ovocných stromov. Najmä jablká, hrušky, slivky, čerešne, broskyne, sú aj orechy a najdu sa i jedlé gaštany. Najlepšie tu dozrievajú jablká, hrušky, orechy a marhule. Pestovaniu ovocia nie je ešte venovaná dostatočná starostlivosť. V záhradách i vinohradoch sa tu pestuje

aj ríbezle a egraš, ba aj jahody.

Nakoľko je chov dobytka v Stupave dosť extenzívny, jeho hlavnou podmienkou musia byť plochy lúk a pasienkov. V našom chotári máme spolu 897 hektárov lúk a pasienkov. Najväčšie plochy lúk sú v blízkosti rieky Moravy /v Hajprode/. Tieto lúky poskytujú najkvalitnejšie seno. Úrodnosť lúk pri Morave je závislá na podmienkach Moravy. Kalné vody prinášajú bahno, ktoré zúrodňuje lúky. Niekedy však vyliata voda znivočí podstatnú časť kvalitnej trávy. Tak tomu bolo aj v roku 1959 v máji, keď voda rieky Moravy sa vyliala a celý Hajprod bol pod vodou. Voda stúpila na 1 m výšky a zobrala 40 % pokosenej trávy.

Lúky a
pasienky

Pašienky máme od obce smerom na sever po pravej strane cesty do Malaciek a tiež smerom k Zohoru. Tieto pašienky niesú dosť kvalitné a potrebovali by sústavnú opatru.

Skoro všetku pôdu v našom chotári obhospodaruje naše Jednotné roľnícke družstvo. Všetci malí a strední roľníci sú členmi JRD, až na piatich malých roľníkov, možno povedať o nich že špekulanti, ktorí dodnes stoja mimo JRD. Tak napríklad Matej Nemec, Trepka Jozef a ďalší, ktorí nepochopili veľkovýrobu. A už teraz sa prejavujú názory medzi družstveníkmi, že už ich za členov do JRD ani neprijmú. Títo individuálne hospodáriaci pracujú možno povedať na 15 ha pôdy. Ostatná pôda je majetkom JRD a pasienky a lúkysú v držbe JRD.

Sú ešte aj niektorí robotníci, ktorí užívajú malé výmery pôdy 1/4 ha, 1/2 ha, avšak postupne sa tejto vzdávajú, nakoľko to, čo na tejto dorobia, dostanú lacnejšie kúpiť v predajni Zelovocu. V tomto obchode, ktoré máme doteraz dva v obci, možno kúpiť všetky poľnohospodárske výrobky.

Poľné hospodárstvo v našej obci je zamerané hlavne na Rastlinstvo
pestovanie zeleniny rôzneho druhu. Preto má obec cha-

arakter zeleninárskeho kraja.

Pestuje sa i raž, jačmeň a ovos - v ľahkej pôde i pšenica. V značnej miere sa pestuje i kukurica. Nakoľko pre kukuricu sú tu dobré podmienky, naše JRD vo svojom celoročnom výrobnom pláne i pláne tretej päťročnice, podstatne zvýšilo výrobu kukurice. Taktiež i jačmeň má dobré podmienky a jeho úroda býva zvyčajne veľmi kvalitná. Preto aj pivovary radi vykupujú jačmeň na výrobu piva z našich polí. Aj ovos dáva bohatú úrodu a zriedkavo sa tu urodí i pohánka a proso.

Tak ako v obilovinách popredné miesto zaujíma raž, tak aj v nížinách charakterizuje zemiak. Zemiakom sa najlepšie darí na hrubších nánosoch riečnych. Takmer všetky plochy zemiakov sú pozdné.

Ostatné okopaniny zaberajú menšie plochy. Cukrovka sa pestuje málo, hoci skoro všetci stupavania majú radi sladkosti. Podobne aj krmná repa sa málo pestuje.

Hojné rozšírenie humusových pieskov v blízkosti vody malo vplyv na vznik pestovania zeleniny a kapusty.

Kuchynským rastlinám sa vôbec dobre darí v našom chotári. Najmä kapusta bola dobre známa a je i teraz až za hranicami našej vlasti. V minulosti bola zaobstarávaná i do kráľovskej kuchyni. Najmä Stupava zásobovala zeleninou vôbec trhy Bratislavy a v minulosti i Viedne. I teraz je stupavská zelenina vyhľadávaná na trhu v Bratislave. Najmä kvasená kapusta je v Bratislave veľmi vyhľadávaná. Pestujú sa všetky druhy zeleniny i oharky, dobre vynikajúce po stránke kvality.

Dobre sa darí aj lúčnym krmovinám v našej pôde: ďatelina, lucerka aj vika. Na lúčach, poliach rastú aj rôzne liečivé byliny. Najviac sa vyskytuje harmanček. V roku 1960 aj JRD posialo na 2 ha pôdy harmanček, ktorý po dozretí odkupuje závod na spracovanie liekov.

Orná pôda v obci sa obrába novým spôsobom a to traktormi kolovými i pásovými. Koňmi sa orie napríklad už len humno, záhrada. Kónské potahy sa používajú len na menšie

práce, alebo len v prípade súrných prác nimi vypomáhajú. Drevené pluhy sa v obci už nepoužívajú, len celoželezné. I brány sa používajú len železné. Všetko sa seje len strojmi, ručne už nevidieť siet. Obilie sa žne kombajnami, len menšie lány sa kosia samoväzmi s konským poťahom. Obilie sa potom viaže do snopov a skladá sa do krížov po 13 kusov a potom sa odváža do kopcov, ktoré bývajú v poli. Obilie sa vymláti modernou mlátačkou s vojarom a triedičom obilia. Voľakedy, šete za prvej ČSR sa poväčšine mlátilo po roľníckych dvoroch cepami a často s takouto mlatbou skončili i na Vianoce. Teraz, keď je vyhovujúce počasie, žatva a mlatba sa behom mesiaca skončí. Trávy sa kosia tiež len traktormi. Seno sa z lúk hneď po vysušení zväža domov do veľkých stodôl, alebo sa ukladá do väčších stohov. Na lúkach sa kosia trávy i druhý raz v auguste - septembri; t.j. tzv. ota-va. Na pasienkoch sa tráva nekosí, ale pasú sa tu kravy. Zemiaky sa tiež vyorávajú strojmi /vyorávačom/, ručne sa už nevyberajú, len tak v záhrade a humne. Vyorané zemiaky sa zberajú a odvážajú každý deň domov.

Stupavské predhorie Malých Karpát sa posunuje hodne smerom na západ a hraničí riekou Moravou. Terasa od Stupavy na západ hneď za Cementárňou sa dvíha malým svahom na plošinu Slanica 182 m vysokú. Základom terasy sú íly prvého mediteránu, žltohnedé a šedozelené. Najpeknejšie sú vidieť v hliníku na sever od Stupavskej Cementárne nad potokom, odkiaľ sa íl dopravoval lanovkou do Cementárne. Teraz však sa íl mechanizačným spôsobom rozplavuje a potrubím sa dopravuje do závodu. Menej sa používal íl z tejto terasy v zaniklej tehelni na ceste k Hájskemu dvoru, južne od Zohora. Na terase ležia štrky a piesky. Štrky sú na východe riedke, smerom na západ ich pribúda, takže pri Hájskom dvore /dvor Háje/ tvoria mocné vrstvy. Piesky sú žlté a červenasté, naplavené, krásne so štrkom smiešané.

Terasa je rozrezaná údoliami, ktorých hlavne odvádza

Horstvo

časť vôd stupavského potoka smerom na západ do Graby. Hlavne veľké stupne sú viditeľné na severozápad od vrchu Rokytová.

Podnebie v našom chotári je premenlivé. Cez leto sa vyskytujú časté búrky - každým rokom. V lete bývajú teploty až 36° C a zase v zime - 28 - 30° C. Cez jar-né a letné obdobia bývajú veľké nepravidelné dažde.

Podnebie

Poloha a prírodopisné pomery obce sú vskutku na povšimnutie. Zo severu síce údolie rieky Moravy necháva okolie otvorené na vniknutie severnej povetrnosti a z toho dôvodu vzniknú často prudké vetry a vládne ostrý vzduch v Stupave a práve z toho titulu je vzduch čistý a zdravý. Smerom na východ sú príjemné miesta na prechádzky a jedlami nasýtený vzduch je chránený pohorím Malých Karpát. Táto časť poskytuje občanom aj dobrú chutnú vodu. Z juhu Stupava susedí s Devínskym vrchom Kobyla, vysokým 515 m. Vynára sa tu nážina, ktorá chráni Stupavu od vniknutia nezdravého vetra. Smerom na západ sa rozprestiera nížina až po Viedeň a poskytuje pre milovníkov prírody najpríjemnejší výhľad.

Obec má 5.822 obyvateľov, z toho je % 99 národnosti slovenskej a 1 % sú českej národnosti, ruskej a rumunskej. Väčšia časť obyvateľstva je náboženstva rím.katolíckeho a sú aj evanjelici a viacerí sú už bezvyznania.

Obyvateľstvo

V obci je 1.189 domových čísiel. Obyvateľstvo je rôznorodého odborného vzdelania. Celkom je v obci ešte 6 súkromne hospodáriacich roľníkov a ostatní roľníci pracujú v družstve, ktorých je celkom 205 a všetci podpísali prihlášky do Jednotného roľníckeho družstva.

Dospelé obyvateľstvo v počte 800 pracuje doma v obci v rôznom povolání, ako robotníci, remeselníci, technici, úradníci, v závodoch, obchodoch a podobne.

Najmä v obchodoch a iných ľahkých prácach poväčšine

pracujú ženy z domácnosti. Značná časť obyvateľstva pracuje v rôznych prácach mimo obce a najmä v Bratislave, ktorí denne dochádzajú autobusom v počte do 2.000 ľudí. Toho času máme v obci 1.050 školopovinných detí a okolo 50 ktoré navštevujú odborné a vyššie školy v Bratislave, ktoré taktiež denne dochádzajú autobusom.

Z radov robotníkov máme v obci riaditeľa Cementárne, predsedov jedného i druhého JRD, predsedu MNV, riaditeľ v závode Konzerváren pochádza z roľníckej rodiny.

Majetkové pomery v obci sú dobré. Až na niektorých, každá rodina má vlastný dom, alebo niektorí bývajú v novopostavených cementárskych činžákoch. Každá rodina až na výnimky má pekné, moderné bytové zariadenie. Niet rodiny, kde by chýbalo rádio, bicykel a už viaceré rodiny majú televízor, chladničku, motocykel, alebo auto.

Majetkové
a sociálne
pomery

Mnohí občania majú vlastné fotografické aparáty, rôzne hudobné nástroje i klavíre. V domácnostiach používajú elektrické šporáky, plynové, vysávače a mnohé rodiny majú vlastné vodárničky a zariadené kúpelne a elektrické práčky.

V celej obci niet rodiny, ktorá by v domácnosti nepoužívala elektrické svetlo. Mimo rôznych podnikov a úradov je v obci 17 rodín, ktoré majú zavedený aj telefon. Za prvej ČSR a za tzv. slovenského štátu boli ešte rodiny, ktoré v byte nemali žiadnu dlážku, len s hlinou smiešanú ubitú zem. Teraz však v každej rodine majú dlážku alebo parkety a v kuchyniach a chodbách používajú dláždičky.

Na nových domoch vidieť len veľké okná a na starších domoch si ľudia malé okná vymieňajú. V minulosti si ľudia svoje príbytky každým rokom vybielili vápnom, avšak teraz niet rodiny, ktorá by nemala pekne vymaľovaný byt. I vonkajší vzhľad svojho domu si ľudia snažia udržiavať, aby bol vždy pekný. Ľudia radi pestujú vo svojich záhradách rôzne kvety. Keď my sme rástli ako deti, v tej dobe bolo zvykom, aby deti cez letné obdobie chodili

bosé. Teraz žiadne deti nevidieť bosé ani v lete. Vo viacerých rodinách majú zriadenú malú knižnicu, v ktorej sú knihy rôznych jazykov. Ľudia radi čítajú beletriu, rozprávky, ba v mnohých rodinách majú mnohé politické knihy, učebnice. Ľudia radi navštevujú kino, ktoré je vždy preplnené - veľmi dobre si zvykli a majú radi sovietske filmy. Tie rodiny, ktoré majú už televízor, menej navštevujú kino. Medzi mladými ľuďmi v obci niet ani jedného negramotného. Medzi najstaršími sú ešte niekoľkí, ktorí nevedia písať ani čítať, ale podpísať sa vedia. Ešte za prvej ČSR, i ešte aj za tzv. slovenského štátu boli a chodili starí aj mladší ľudia žobrať. No dnes už nikto nepozná žobráka. Starí ľudia, ktorí nemajú už nikoho z rodiny, alebo keď chce byť v dome odpočinku, tam je o nich po každej stránke postarané.

Ľudia v dome odpočinku majú dobrú stravu, všade čisto, prádlo sa im pravidelne perie, týždenne sa musia kúpať, môžu chodiť na prechádzky. I po stránke kultúrnej majú tam knižnicu, televízor, rádio - majú všetko, čo potrebujú. Každý jeden chovanec v dome odpočinku je spokojný s režimom, aký tam je. Do domu odpočinku chodí aj pravidelne lekár a tento dbá na ich zdravie.

V obci máme dvoch lekárov a máme tu aj sanitné auto, ktoré v prípade chorého alebo úrazu zavezie postihnutého do nemocnice v Bratislave. Za prevezenie týmto autom nikto neplatí, cestu hradí Okresný ústav národného zdravia.

Každá matka v druhom stave je tesne pred pôrodom odvezená do nemocnice a narodenie dieťaťa je pod lekársnym dozorom v Bratislave.. Preto je aj v matrike na obci veľmi málo zápisov o narodení v obci.

Každý jeden občan, ktorý dovŕší 60 rokov /muži/ a 55 rokov /ženy/, je priradený do dôchodku a dostáva finančný starobný dôchodok.

Viacerí občania Stupavy, najmä robotníci ešte do roku 1945 boli nútení odchádzať za prácou poväčšine do Ra-

kúska, za väčším zárobkom. Teraz niet nikoho, kto by odchádzal do cudziny za prácou. Teraz vo viacerých podnikoch je nedostatok pracovných síl, či už odborných kádrov alebo robotníkov.

V minulosti podľa obliekania bolo poznať, či ide o robotníka, roľníka alebo živnostníka. Dnes v obci najmä v nedeľu niet vidieť žiadneho rozdielu v obliekaní. Mladí i starí sú všetci slušne a pekne vyobliekaní. Najmä tí, ktorí odchádzajú autobusom alebo vlakom do práce v Bratislave, nevidieť a nepoznať rozdielu, kto je robotník alebo úradník. Zvlášť mladé ženy a dievčatá v odievaní sú jedna krajšia ako druhá a veru nerozoznať či je z robotníckej rodiny alebo roľníckej.

Spôsob
Života

Mladí ľudia trávia svoje osobné voľno v kine, pri častých tanečných zábavách, na výlete alebo na zájazdoch. No a niektorí svoje osobné voľno trávia ešte aj v kostole, či už večer alebo v nedeľu. Aj v škole už na 30% detí nechodí, na vyučovanie náboženstva.

Starší ľudia - chlapi obyčajne nedele a sviatky alebo i večery najradšej trávia v hostinci - sú to len jednotlivci. Niekoľkí občania svoje voľné chvíle venujú poľovačke na divú zver a sú to len tí, ktorí majú na toto povolenie. Starí ľudia zasa radi vysadávajú, najmä v nedeľných odpoledniach, na stoličkáčj pred svojimi domami a besedujú.

Rapídne sa mení spôsob života v obci, vyrovnáva sa mestu, ľudia chcú menej pracovať a lepšie sa mať.

V minulosti bol telefon napríklad luxusným prostriedkom v rodine a za tzv. slovenského štátu boli v Stupave mimo podnikov len tri domáce - súkromné telefony. no dnes je v obci 17 súkromných telefonných staníc v rodinách. Mimo toho je v obci zavedených v podnikoch a závodoch 52 telefonných prípojk.

Medzi občanmi v rodinách sa nájde ešte dosť ťažkostí, pritom však žijú veselo a drvivá väčšina má a prejavuje záujem čím skôr dobudovať socializmus i v Stupave. Tomu nasvedčuje iniciatíva občanov, ktorá sa preukázala

práve dnes - v nedeľu 26. júna r. 1960. Správa JRD cestou miestneho rozhlasu žiada pomoc pri sbere sena v Hajprode.

Je ráno 7 hodín a pred budovou MNV sa schádzajú mladí - starší, ženy i muži a družstevníci. Odchádzajú na vlečky traktorov veselo so spevom do Hajrodu. Nakladanie išlo veselo a o 14,00 hodine bolo už odvezených 14 vlečiek sena a asi 10 furmanov s plnými vozmi už odišlo domov.

Seno bolo trochu zmoknuté, avšak práve dnes bol pekný slnečný deň a pofukoval vetrík. Po práci brigádnicí boli dovezení domov a Správa JRD im za túto veľkú pomoc poďakovala vestou miestneho rozhlasu.

Životná úroveň je taká, aká doteraz nikdy nebola. Vieme veľmi dobre, ako sme žili za prvej ČSRa za tzv. slovenského štátu. V týchto dobách bolo zvykom v rodinách, že ráno bolo k raňajkám zapražená polievka, varené posolené zemiaky a v lepšie situovaných rodinách mávali k zemiakom i čiernu kávu. Do práce si robotníci i roľníci brávali na celý deň litrovú fľašu čiernej kávy, suchý alebo pomastený chlieb s cibuľou a na tvrdo uvarené vajčka. K obedu i k večeri bolo zvykom variť zemiakovú polievku, fazuľovú a prívar bol obyčajne zemiaky na cibuli, zemiaková kaša, lokše a chlieb sa používal len čierny. Možno tak povedať, že strava bola jednotvárna a skvalitňovala sa len mliekom a vajčkami.

Mäso a to len hovädzie sa používalo do polievky len v nedeľu. Jedine na veľké sviatky sa prikúpilo i bravčové mäso. Kupovali sa 25 dkg hovädzieho a 25 - 30 dkg bravčového; to bolo zvykom i u početnejšej rodiny. Viac si veru nemohli dopriať, lebo zárobky boli malé.

Samozrejme, že postupne sa tento stav zlepšoval a najmä za tzv. slovenského štátu sa mali roľníci veľmi dobre a potom si i viac dopriali.

Avšak už dnes nemožno hovoriť, či stôl robotníka, roľníka alebo úradníka nieje dosť výberový. Dnes je v každej rodine na stole to, komu čo chutí a má rád. V každej

Živobytie

rodine sa varia najrôznejšie jedlá. Medzi kuchyňou v Stupave a hociktorou v Bratislave niet rozdielu. Všetkého je nadostač. Ľudia kupujú mäso viackrát do týždňa podľa chuti bravčové, hovädzie, hydinu alebo iné. Voľakedy do rodiny sa kúpilo 1/4 kg mäsa, dnes 2-3 i viac kilogramov sa kúpi na nedeľu. Dobre sa pamätám, keď robotník si dovolil ísť do hostinca sa občerstviť jedným pivom a to len na určité sviatky. No dnes už ľudia voďu nepijú, hociktorý robotník si môže dovoliť cez deň vypiť i viac fliaš piva. Podstata je v tom, že pracujúci ľud má slušný plat, ceny sú primerané a čo je hlavné, práca je celý rok a nikto sa nemusí obávať, že príde o zárobok.

Nikdy nebolo zvykom, aby v niektorej rodine bolo napríklad viac zásob piva. Teraz možno povedať, že skoro/ v každej rodine nanedeľu si v obchode kupujú jednu i dve debny fľaškového piva.

I keď máme v obci konzerváreň ovocia a zeleniny, predsa každá gazdinka si vie zavárať rôzne ovocie, zeleninu i mäso z domácej zakálačky si vedia zakladať na leto.

Rodinný život občanov možno povedať, že je mravný a zameraný na socialistický spôsob žitia. Istaže nájdú sa i teraz - ale to sú len jednotlivci - ktorí nepožívajú dobrú povest medzi spoločnosťou a túto účasť si ani nezaslúžia. Nespoločenské chovanie týchto jednotlivcov je dôsledok kapitalistickej výchovy z prvej ČSR.

Rodinný
život

Rodičia vychovávajú svoje deti v duchu socialistickom. Sú však ešte mnohé rodiny, ktoré i teraz vychovávajú svoje deti v zhnílych kapitalistických prežitkoch. Tie-to rodiny učia svoje deti báť sa niečoho a po smrti im bude vraj lepšie, ako tu na svete.

Dôkazom podstatnej zmeny v rodinnom živote a spôsobe žitia v novej spoločnosti je i to, keď napríklad v roku 1933 bolo v Stupave 6 % nemanželských detí a dnes v rokoch 1945 až doteraz nieje v Stupave ani jedno neman-

želské dišta.

Obec Stupava /mestečko/ je dávno a ďaleko známa ako revolučná dedina na Záhorí s krojmi, zvykmi, spevmi, hudbou a výtvarníctvom. Takúto tradíciu si zachováva i teraz, keď už kroje sa nosia len pri určitých slávnostiach. Preníkaním kultúry mestského života do obce rapídne zaniká dedinská rázovitosť ako kroje, zvyky, i ľudový spev. Dievčatá i mládenci sa obliekajú už dávno po mestsky, ba aj starší muži. Zvyky podstatne zmenených krojov vidieť len u starších žien - babičiek. Rázovitosť sa už neprejavuje ani v roľníckych rodinách. Staré piesne počuť niekedy len na svatbe. Nový život našej spoločnosti rýchlo všetko staré pohlcuje. Veru tí, ktorí zomreli pre 15 rokmi by Stupavu nepoznali. Najviac sa užíva starého nárečia stupavského /záhoráckeho/. Na ukážku uvádzam v stupavskom dialekte napísanú epizódku.

Ľudová
tvorivosť

Pavel Maroš, hubatý seduák, spouem s Jozefem Benczem, Jozefom Piačkom a Ondrejem Kalivodem, podpuacení od živnostníku, vysmívali sa suovu "katolíka". Maroš mjeu ve zvyku vyprávjat: "Mja vyhnau knez z nemeckej škouy a fčil já vyženem ze škouy kneza katolíka."

Tohto roku 12.júna 1960 boli prevedené voľby do NV a vedenie obce je takého : predseda MNV Jozef Mader, podpredseda František Tóth, tajomník Jozef Martinkovič. Členovia MNV : Hanečková Ružena, Čembera Ján, Ekkert Ľudovít, Tóth František, Brbúchová Paulína, Bobák Jozef, Daráš Štefan, Martinkovič Jozef, Schmádl Jozef, Dzurila Ondrej, Mazúr Zoltán, Pavlíček Jaroslav, Sívák Ján, Haršáni Anton, Macák Martin, Mader Štefan, Husárik Ján, Maroš Štefan, Živner Anton, Sokol Ján, Balog Alojz, Jančo Jozef, Kubrický František, Mader Vojtech, Erdélyi Vojtech, Škrovan Milan, Bobáková Helena, Šmelík Ladislav, Jánoš Arnold, Grunský Jozef, Móric Rudolf, Randzíková Viktória, Karovič Rudolf, Tóthová Mária, Turčinová Etela, Viktória Haršániová, Talač Jozef, Tomčík Jozef ml., Mader Jozef, Pavlík Štefan.

Vedenie
obce

Pri Miestnom národnom výbore sú vytvorené tieto komisie: Komisia pre výstavbu a predsedom tejto komisie je Macák Martin, Kultúrno-výchovná komisia a predsedom tejto komisie je Husárik Ján, Finačno-rozpočtová komisia a predsedom je Mazúr Zoltán, Poľnohospodárska komisia a predsedom je Tóth František, Komisia pre miestne hospodárstvo a predsedom je Jančo Jozef, Zdravotná a sociálna komisia a predsedom je Viktória Haršániová, Komisia pre zásobovanie a predsedom je Škrovan Milan, Bezpečnostná komisia a predsedom je Talač Jozef, Plánovacia komisia a predsedom je Šmelík Ladislav.

Obyvatelia obce Stupavy od jej vzniku zaoberajú sa poľnohospodárstvom. Obec svojou rozlohou, počtom obyvateľstva a svojim vábivým umiestnením bola uznávaná vždy a aj teraz strediskom Záhoria. Toto potvrdzuje i tá skutočnosť, že Stupava už v roku 1647 dostala tiež titul roľnícke mestečko. Na 6.458 hektároch výmery poľnohospodárskej pôdy hospodárili malí i strední roľníci a viacerí dedinskí boháči a statkári, ako bol gróf Pálffy, a neskôr gróf Károlyi. Na pôde malých a stredných roľníkov pracovali prestárli ľudia, otcovia a matky. Statkári a roľnícki boháči najímali si na celoročné práce mladých služobných paholkov a slúžky, ktorí sa stávali lacnými pracovnými silami a tak po celý rok boli vykorisťovaní.

Politický život a vývoj Komunistickej strany obce

Koncom osemnásteho a začiatkom devätnásteho storočia značne sa začali rodiť v Stupave remeselnícke živnosti a viaceré z nich sa stávali kapitalistickými podnikmi.

S rastúcim počtom živností a kapitalistických podnikov zvyšoval sa i počet proletárskeho robotníctva. No napriek tomu, že tu značne začala vzrastať robotnícka trieda, jej pomery sa nijak nezlepšovali. Opačne - chudobný pracujúci ľud sa dostával do strašnej biedy a postupne dochádzalo k nesústavnej nezamestnanosti.

Bieda a hlad donútila robotnícky ľud odchádzať za prácou do ďalekej cudziny, najmä do USA. Takto v rokoch 1900 až 1910 odišlo zo Stupavy 2 % robotníkov a malých roľníkov

za prácou do cudziny.

So vzrastom dedinskéj buržoázie a kapitalistického podnikania rástla aj robotnícka trieda. Triedna zoskupenosť robotníkov vytvárala celok, ktorý sa stával politickým predstaviteľom v obci.

Mnohí robotníci a malí roľníci začali sa združovať a medzi sebou organizovať, aby spoločne mohli vystupovať pred pánstvom grófstva a buržoázie a takto dožadovať sa práv pre zlepšenie životných podmienok.

Robotníci, malí a strední roľníci cítili takto potrebu a nevyhnutnosť vedenia a organizátorov v ich zoskupení.

Rozhodli sa, že utvoria robotnícku organizáciu sociálno-demokratickej strany v Stupave.

Tak sa aj stalo v máji v roku 1907 na kolkárni vo dvore terajšieho kina na Zemanskom, kde bola založená soc. demokratická strana v Stupave. Prvým predsedom tejto organizácie sa stal Ján Rác zo Stupavy. Napriek tomu, že táto organizácia začala sa riadiť základnými princípmi politicky soc.-demokratickej strany bývalého Uhorska, ktorá už v začiatkoch razila reformistickú a oportunistickú líniu, predsa združovala a získavala široké masy robotníkov, malých a stredných roľníkov.

Program sociálno-demokratickej strany v Stupave nebol ucelený, bol bez zásadovosti a bez perspektívy. Vtedajší činitelia tejto organizácie, ako aj jej zakladatelia ako Buchta Štefan, Vachálek Jozef, Šimonič Ondrej, Daráš Ignác a ďalší, nestali sa skutočnými vodcami robotníckej strany, nevedeli udržať združených robotníkov, malých a stredných roľníkov v tejto organizácii a preto v roku 1914 sa sociálno-demokratická strana v Stupave rozpadla. Všetci vodcovia a organizátori tejto strany dostali sa do paniky a radšej sa priklonili k buržoázii, ktorej začali verne slúžiť a robotníkov, ktorí boli združení v organizácii, nechali napospas.

V tejto dobe vypukla prvá svetová vojna a všetci vodcovia sociálno-demokratickej strany dostali sa do pomykova. Vedúci činitelia dostali strach a predstierali

robotníkom ako dôvod k rozpadnutiu strany, že nemožno ju udržať, lebo stejne všetci chlapi musia narukovať. Sľubovali robotníkom, najmä Vachálek Jozef, ktorý bol uznávaný ako mesiáš sociálno-demokratickej strany, že snáď po vojne budú lepšie časy a potom sa strana založí znova. Tak sa aj stalo, že mnohí robotníci a roľníci museli narukovať, ktorí boli členmi sociálno-demokratickej strany a preto aj činnosť tejto strany úplne zanikla. Po vojne, teda po vzniku prvej Československej republiky v roku 1920 v Stupave sa znova zakladá sociálno-demokratická strana a jej predsedom sa stal Murányi Jozef. Sociálno-demokratická strana v tejto dobe bola reprezentantkou pracujúcich robotníkov a viacerých malých a stredných roľníkov. Strana sa stala početne silnou a združovala v tejto dobe viac ako 150 členov.

Novozaložená sociálno-demokratická strana ani teraz neujala sa svojho poslania v prospech robotníkov a roľníkov. Vedúci činitelia a funkcionári začali sa spoločovať s dedinskou buržoáziou i s pánom farárom.

Vedenie strany nepochopilo revolučný obsah marxistického učenia a dalo sa na cestu oportunizmu a prispôsobilo svoju politiku k záujmom buržoázie.

Robotníci zoskupení v strane začali zreteľnejšie poznávať politiku vedenia sociálno-demokratickej strany v Stupave. Viacerí robotníci, členovia sociálno-demokratickej strany začali sa odkláňať od politiky vedenia organizácie, ako napríklad súdruhovia Brbúch Ján, Hajzoch Jozef, Opavský Jozef, Štéfa Pavol st., Móza Anton maloroľník a ďalší. Sú si vedomí zorganizovať široké masy robotníkov bez rozdielu národnosti, preto v roku 1924 zakladajú odborovú organizáciu.

Viacerí členovia organizácie za vojny boli na ruskom fronte, kde sa dostali i do zajatia a vracali sa domov až po jednom alebo dvoch rokoch. Boli najmä súdruhovia Opavský Jozef, Jánoš Štefan, Brbúch Ján, Štéfa Pavol st. a ďalší.

Menovaní súdruhovia v tejto odborovej organizácii propagovali medzi ostatnými robotníkmi a dedínskou chudobou víťazstvo boja ruskej robotníckej triedy, ktorého dosiahli vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii. Sústavná agitácia a presvedčovanie menovaných súdruhov doviedla väčšinu robotníkov k tomu, že v Stupave je nevyhnutne treba utvoriť takú organizáciu strany, ktorá bude verná práporu revolučného internacionalizmu a bude zotrvať na marxistickom stanovisku a povedie nemilosrdný boj proti grófskemu pántvu a buržoázii v Stupave, ktoré žilo z mozolov robotníkov.

V strane soc.demokracie a v mädlej odborovej organizácii začalo sa formovať ľavé krídlo. Najmä záskuhou súdruhov, ktorí za vojny boli v ruskom zajtí, mali možnosť sroznať odhodlanosť ruskej robotníckej triedy proti kapitalizmu, bola pripravovaná pôda pre založenie Komunistickej strany v Stupave.

Veľkou pomocou v príprave založenia strany boli aj niektorí súdruhovia, ktorí v tejto dobe pracovali v Bratislave a tam už rok predtým stali sa členmi KSČ. Jeden z nich je aj súdruh Hajzoch Jozef, ktorý je členom našej Komunistickej strany až dodnes.

No niektorí sa nevedeli podriadiť pevnej dôcipline a svoje členstvo zanedbali a prestali byť členmi.

Ľavica, ktorá formovala Komunistickú skupinu, rozhodla sa viesť a pomáhať robotníctvu, preto v apríli roku 1925 svolala členov na ustavujúcu schôdzu a založili Komunistickú stranu v Stupave - buňku Lenina.

Založenie
KSČ

Prvým predsedom bol zvolený súdruh Opavský Jozef a podpredsedom sa stal Maroš Ján a zapisovateľom bol Karol Kozma. Ďalšími zakladajúcimi členmi Komunistickej strany v Stupave boli : Hajzoch Jozef, Brbúch Ján, Štéfa Pavel, Mózsa Antonín, Volnar Ján, Ivák Štefan, Dvoran Karol, Schmádl Jozef, Kovačovský Ján, Kovačovský Michal, Mihálek Štefan, Kozma Lajoš, Haršáni Anton, Holý Michal, Knotek Štefan, Hurban Pavol.

Možnosti pre založenie Komunistickej strany v Stupave

boli vopred dojednané so súdruhom Širokým Viliamom, ktorý bol v tej dobe straníckym funkcionárom v Bratislave. Informácie od súdruha Širokého doniesol do Stupavy zakladajúci člen súdruh Opavský Jozef.

Na ustavujúcu členskú schôdzu, na ktorej bola založená strana, prišiel ako delegát súdruh Klinger, ktorý teraz pravdepodobne žije v Prahe.

Založenie Komunistickej strany v Stupave nebolo jednoduché. Súdruhovia ľavice museli denne svádzať tvrdé boje s poprednými činiteľmi sociálno-demokratickej strany ktorá sa pomerne oslabilá, na čele s Vachálkom Jozefom. Vodcovia soc. demokracie organizovali rôzne prekážky, aby Komunistická strana nebola založená. Ako ostatní, tak aj Vachálek Jozef, predstaviť soc. demokracie agitoval medzi robotníkmi a malými roľníkmi, že v Stupave nebude možné založiť Komunistickú stranu, lebo je tu mnoho robotníkov a veľmi chudobných.

No napriek falošnej agitácii vodcov sociálnej demokracie a rôznych iných prekážok, ktoré oni vytvárali proti založeniu Komunistickej strany, mala táto v samom začiatku založenia do 300 riadnych členov.

Strana po jej založení začala svoju činnosť najmä v určení ako inštruktori súdruhovia : Šelc Matej, Kézli, Lágerský a Čulen Marek.

Masovo-politická práca strany

Uvedení súdruhovia sa pravidelne zúčastňovali každej poriadanej členskej schôdze alebo verejnej schôdze. Členské alebo i verejné schôdze nekonali sa pravidelne, ale podľa potreby a situácie. Na verejných schôdzach mali vždy prejav z uvedených inštruktorov. Každá verejná schôdza strany musela byť vždy vopred oznámená Krajskému úradu, ktorý vždy vyslal žandárov, aby kontrolovali prejav a o čom sa súdruhovia radili. Často sa stávalo, že Krajský úrad nepovolil schôdzu s výhrážkou, že keď niekto schôdzu uskutoční, vrah všetci

činitelia a funkcionári strany budú pokutovaní a zatvorení.

Viacere členské schôdze sa uskutočňovali vo forme školenia a prevádzali sa nepravidelne. Tieto školenia vo forme besedy viedli určení inštruktori súdruh Kézli, Čulen a Šelc.

V prvých dňoch po založení strany súdruhovia si zaopatrili i symbol strany - červenú zástavu, ktorú sa podarilo dodnes uchovať. Na tejto zástave je nápis:

"Proletári sveta spojte sa, Komunistická strana KSČ, buňka Lenina Stupava". Súdruhovia si látku kúpili sami a z tejto manželka zakladajúceho člena Dvorana Karola, ušila zástavu. Zástava je lemovaná pozláteným strapeným okrajkom. V strede zástavy je päťcípá hviezda, v ktorej je kosák a kladivo.

V roku 1925 boli parlamentné voľby. Komunistická strana poriadala za týmto účelom verejné shromaždenie, na ktorej bol rečníkom Šelc Matej. V týchto voľbách získali komunisti 420 hlasov a sociálno-demokratická strana 400 hlasov. Avšak do obecného zastupiteľstva sa dostali len 4 komunisti, len ako členovia.

O rok neskôr postihla stranu smutná udalosť. Teda v roku 1926 jeden zo zakladajúcich členov strany Volnar Jozef náhle zomrel. Pracoval ako robotník v horách u grófa, kde pri kácaní stromov bol privalený a usmrtený. Vtedajší farár Hojsík, ktorý bol dobrý priateľ soc. demokratov, nechcel pochovať nebohého Volnara Jozefa, že bol komunista a súdruhovia ho odprevádzali na poslednej ceste pod červenou zástavou. Nebohého všetci súdruhovia odprevadili a pochovali bez akýchkoľvek cirkevných obradov, za veľkej účasti mnohých občanov.

Prišiel rok 1927 a v tomto roku boli prevedené voľby do obecného zastupiteľstva. Tesne pred voľbami boli viacerí komunisti na niekoľko dní pozatváraní pre rôzne vymyslené príčiny zo strany buržoázie a pánstva, zastúpeného v obecnom zastupiteľstve. Špekulácia bola v

tom, aby vo voľbách čím menej hlasov získali komunisti a aby sa takto potom nemali možnosť dostať do obecného zastupiteľstva. Čiastočne sa akcia buržoázii aj podarila, lebo v týchto voľbách získali komunisti už len 220 hlasov. Predsa však v obecnom zastupiteľstve bol za Komunistickú stranu druhým miestostarostom súdruh Oravský Jozef a ako členovia za komunistickú stranu v obecnom zastupiteľstve boli Mózsa Antonín, Ivák Štefan a Štéfa Pavol.

Strana sa mimo masovo-politickej práce zapodievala finančnou a hmotnou pomocou pre nezamestnaných a chudobných robotníkov. Členovia strany prevádzali tieto akcie vo forme zbierok u jednotlivých živnostníkov a obchodníkov. Zameriavali sa hlavne na múku, cukor a palivové drevo. Finančnú zbierku prevádzali len medzi sebou, nakoľko u iných sa im v tejto akcii nedarilo. I keď zbierková pomoc nebola zvlášť rozsiahla, predsa pri každej tejto akcii sa pomohlo viacerým robotníkom, ktorí boli v núdzi a bez práce.

Súdruhovia - komunisti prevádzali aj zbierku dreva pre nezamestnaných. Konkrétne v roku 1927-28 sa súdruhovia obrátili na grófa Károlyiho, aby pomohol nezamestnaným palivovým drevom, najmä pre viacčlenné rodiny. Rezolúciu ktorú predostreli pánovi grófovi, podpísalo viac ako 200 robotníkov bez príslušnosti politickej, v ktorej žiadali o poskytnutie pomoci palivovým drevom. Pán gróf veľkodušne prehlásil, že on žiadne drevo nemá, i keď vlastnil 400 hektárov lesov a upozornil delegáciu komunistov, aby sa obrátili na jeho pána hlavného hospodára Topercera. Tento ich zasa odkázal na ďalšieho revírnika a tento zase na ďalšieho hájnika. Všetci títo grófski páni boli bez ľudského srdca, i keď im súdruhovia vysvetlili, že ide o pomoc rodinám, kde majú malé deti a ich otcovia sú bez práce a nemajú doma čím kúriť. Na sústavné dožadovanie predsa sa páni rozhodli a uvoľnili asi 30 priestorových metrov dreva pre chudobných a títo si toto drevo museli v horách narúbať aj poodvážať.

Pri rôznych zbierkach boli súdruhovia prenasledovaní žandármi a často museli platiť ako pokutu 20,- Kčs. Pokutovaní boli zato, že ako im dokazovali žandári, že vraj prevádzali komunistickú propagandu. A keď sa súdruhom podarilo získať jedno-dve vrecia múky alebo nejaké množstvo cukru, museli tieto produkty porozdeľovať v noci. Viackrát sa stalo, že pri rozdeľovaní prichytili ich žandári a vymerali im pokutu po 20,- až 50,- Kčs za porušovanie ich príkazu.

Po založení KSČ v Stupave, viacerí súdruhovia nadobudli organizačné schopnosti ako Jozef Opavský, Haršáni Anton, Volnar Ján, Štéfa Pavol, Hajzoch Jozef a ďalší, ktorí začali organizovať najprv tajné schôdze v susedných obciach, kde pripravovali pôdu pre založenie strany za pomoci svojich inštruktorov. Takto uskutočnili zakladanie strany v Devínskej Novej Vsi, v Mariatáli, v Záhorskej Bystrici, Pajštúne a v Zohore. Samozrejme, že tieto akcie neboli prevádzané naraz a bez ťažkostí. Chodili do týchto obcí viackrát a často museli aj utiecť pred vtedajšími prisluhovačmi režimu. Žandári tieto akcie sústavne sledovali a niekoľkokrát i obuškami ich dorantali. Súdruhovia sú však presvedčení o správnosti politiky Komunistickej strany, ktorá hájula práva robotníckej triedy, nezostali stranou a ani neboli znechutení, ba opačne - postupne sa zocelovali v boji proti kapitalizmu a buržoázii a títo ich sami učili seba nenávidieť.

Zakladanie
organizácií
v susedných
obciach

Do roku 1928 soc.demokratická strana v Stupave oslavovala sviatok pracujúcich 1.máj sama. Avšak v tomto roku sa dohodli soc.demokrati a komunisti, že sviatok 1.mája oslávia spoločne. Toto dohodnutie sa však vedúcim činiteľom soc.demokracie začalo nepozdávať. A síce preto, že v priebehu osláv 1.mája drtivá väčšina robotníkov sa začala prikláňať ku komunistom. Preto soc.demokrati sa aj dohodli, že v budúcom roku budú oslavovať sviatok pracujúcich - 1.máj sami.

Oslavy
1.mája

Nenávisť a zrada soc. demokratov voči robotníkom, ktorí sa prikláňali ku komunistom, prejavila sa najmä 1. mája 1930. V tomto roku pripravovala Komunistická strana oslavy 1. mája so sprievodom obcou. Poprední funkcionári sociálno-demokratickej strany pred, aj v samotnom sprievode a počas priebehu celých osláv robili všemožné prekážky, aby stoj čo stoj znemožnili priebeh osláv komunistom. Pri samotnom prejave začali soc. demokrati s dychovou hudbou alebo začali zvoniť na vežových zvonoch aby nebolo rozumieť o čom hovorí rečník a aby oslavy znemožnili. V tejto akcii podporoval soc. demokratov aj miestny farár - dekan Hojsík, ktorý povolil zvoniť práve v tej dobe, keď komunisti mali prejav.

V ďalších rokoch komunisti neorganizovali oslavy 1. mája v obci, ale zúčastňovali sa týchto osláv v Bratislave, ako predtým. Súdruhovia v KSČ vycítili požiadavku medzi robotníkmi, ktorí sa právom dožadovali väčšej možnosti čítania dennej tlače. Omnoho viac ako predtým sa zamerali na kolportáž novín, najmä na "Slovenské zvesti". Ako vedúci kolportér a zabezpečovateľ novín bol Hajzoch Jozef. Rôzne formy sa používali pri rozširovaní tlače, aby sa táto dostala čo najviac medzi širokú masu robotníkov. Využívali sa príležitosti, keď ľudia vychádzali z kostola. Pri tejto príležitosti často sa noviny dostali do rúk buržoáznym pohlavárom - a zdarma - trebárs strana bola vo finančnej tiesni s tým, aby sa dočítali o politike a požiadavkách strany pre pracujúci ľud.

Písal sa rok 1929, keď na pozemku grófa Károlyiho pristúpilo sa k výstavbe cementárne v Stupave. Podľa zmluvy bolo dohodnuté, že pozemky ktoré gróf uvoľní pre výstavbu cementárne, bude tieto podľa možnosti do poslednej chvíle užívať. Medzi ostatnými akcionármi pre výstavbu cementárne, ako gróf Károlyi, bo. aj pán Dérer. Silnú pozíciu tu získal vodca soc. demokratov Vachálek Jozef. Tento si vynútil u pána

Oportunizmu
a cementáre

Dérera, že on ako živnostník, murársky majster a staviteľ, bude dodávať všetok stavebný materiál pre výstavbu cementárne, najmä štrk. Tak sa aj stalo a Vachálek zamestnával mnoho robotníkov a mladých, školopovinných chlapcov, ktorých používal na nosenie pitnej vody pre robotníkov a na vodenie koní. Ovšem robotníci, ktorí chceli u neho pracovať, museli sa stať členmi sociálno-demokratickej strany. Mnohí robotníci - členovia Komunistickej strany, chtiac pracovať, vstúpili do soc. demokratickej strany len preto, aby mali zamestnanie.

Za priamej podpory pána Dérera, stala sa soc. demokratická strana v Stupave silnou stranou. Tak aj po samotnom započatí prevádzky v cementárni, soc. demokrati ako Sivák Ján, Daráš Antonín, Daráš Ignác, boli zo strany pánov privilegovaní. Menovaní ovplyvňovali každého robotníka, ktorý chcel pracovať v cementárni. Otvorene a priamo bolo každému povedané - keď chceš v cementárni pracovať, musíš byť členom soc. dem. strany. Preto sa aj stalo, že soc. dem. strana stala sa v tejto dobe veľmi početnou stranou v obci. Je treba poznamenať, že ani tak veľký nátlak nevedel zlomiť každého. Boli v tomto období viacerí členovia KSČ, s pevným presvedčením, lebo do soc. dem. strany nevstúpili, napr. Haršáni Anton, Pavel Štéfa st. a niektorí ďalší.

V roku 1930 bol poverený funkciou predsedu v strane KSČ s. Maroš Ján. Svereníu funkciu si nevykonával správne a vôbec, bol neaktívny. Po veľmi krátkej dobe bol zvolený za predsedu Volnar Ján, ktorý sa nechal zviest' na cestu pijatiky a robil strane ostudu a tiež po krátkej dobe bol z funkcie uvoľnený. Po tomto prevzal funkciu predsedu s. Kovačovský Ján a podpredsedom bol Hurban Pavel. Tento sa tiež vo funkcii neosvedčil a zvolili si na miesto predsedu Slezáka Štefana - ktorý však tiež nevedel

Stagnácia
v strane
KSČ

s kolektívom pracovať, lebo bol samotár. Takto sa strana KSČ dostala v roku 1933 do neutešených pomerov a bola viac menej bez akýchkoľvek výsledkov a činnosti. Toto bol dôvod aj k tomu, že viacerí súdruhovia svoje členstvo zanedbali a prestali byť členmi. Celá strana bola nečinná a samotní vedúci funkcionári nepreukazovali záujem na zlepšenie situácie.

Až po roku 1933 mladší súdruhovia začali si uvedomovať, že stranu bude treba zaktivizovať a aj začali burcovať starších komunistov k aktívnej činnosti. Aktivita mladých súdruhov pomohla a preto došlo aj k zmene vo funkciách a za predsedu strany bol zvolený mladší súdruh Škrovan Albert. Čiastočne sa činnosť strany oživila, ale predsa na vtedajšie pomery bola táto činnosť nedostačujúca. Takto trvala stagnácia až do roku 1937, keď nastal príliv do strany z radov pokrokových súdruhov, ktorí boli členmi robotníckej telocvičnej jednoty v Stupave.

V Stupave bola dobre vybudovaná a veľmi aktívna Robotnícka telocvičná jednotka. V tejto telocvičnej jednotke sa grupovala najmä robotnícka mládež a aj dospelí robotníci. Bolo dobre známe, že mládež združená v tejto telocvičnej jednotke mala byť druhou smenou soc. demokratov, najmä vedúcich funkcionárov. Predpoklad tu bol, nakoľko v telocvičnej jednotke "RTJ" boli viacerí mladí pokrokoví súdruhovia, ako napríklad Pavel Štefan, Jánoš Arnold, Talač Jozef, Mader Jozef, Tóth František, Mader Vojto, Jelašič Tomáš, Jánoš Štefan, Haršáni Teofil, Haršáni Jozef, Mihál Jozef a ďalší. Menovaní súdruhovia i keď pomerne mladí v tej dobe, začali spoznávať zradnú politiku soc. demokratov. Dôsledok bol ten, že menovaní súdruhovia začali sympatizovať so staršími súdruhmi, ktorí boli členmi Komunistickej strany v Stupave.

Rok 1937 -
rok prelomu

Veľký vplyv na formovanie charakteru mladých súdruhov v RTJ malo aktívne pôsobenie v tejto organizácii

učiteľa Jána Nálepku. Učiteľ Nálepka osobne viedol jednotlivé hodiny cvičenia. V jeho vystupovaní vynikli jeho dobré charakterové vlastnosti, najmä pevná disciplína, ukáznené chovanie, čestný, priamy a rovnaký vzťah ku každému členovi mládežníckej organizácie. I keď jediný v tej dobe z radov učiteľov, ktorý chodil medzi robotnícku mládež, predsa vplýval a vychovával túto mládež ku zdravému sebavedomiu a smelosti. Charakterové vlastnosti učiteľa Jána Nálepku nepochybne boli veľkým príkladom najmä medzi robotníkmi, robotníckou mládežou. To malo za následok, že mládež RTJ nestala sa zdrojom nových síl pre soc.dem. organizáciu.

Tento obrat medzi mladými spozorovali vedúci činitelia soc.dem.strany. Menovaných súdruhov začali pozývať na svoje členské schôdze, aby si takto vychovali svojich zástupcov. Avšak mladí súdruhovia na členských schôdzach soc.dem.strany spoznali už v začiatku ich babskú politiku, lebo vždy na schôdzach prejednávali len osobné záležitosti. Mladí ľudia potrebovali viac, lebo už vtedy študovali rôzne brožúry a čítali tlač, ako Slovenské zvesti, Tvorbu a rôzne iné noviny a časopisy. Spomínaní súdruhovia dobre sa pamätajú, keď na jednej schôdzi soc.dem.strany rečnil sociálny demokrat Zimák a porozprával tu o celých kuruckých dejinách. Na tejto schôdzi sa hovorilo aj o tom, že v obecnom zastupiteľstve sa prejednávalo domovské právo pre grófa Károlyiho a za toto hlasovala väčšina soc.demokratov. Toto hrdinstvo odsúdili mladí súdruhovia hneď, lebo dobre poznali grófskych išpánov, ktorí zdierali robotníkov, ktorí im robili sluhov. Tu nastal koniec ovplyvňovania mladých súdruhov, ktorí zavrhlí navždy politiku soc.dem.strany, i keď oni členmi tejto organizácie ešte neboli.

To dokazuje aj fotografia z roku 1936 práve v dobe občianskej vojny v Španielsku. Keď súdruhovia zachytení na fotografii a to s.Talač Jozef, Jánoš Štefan, Haršáni

Jozef, Tóth František, Jelašič Tomáš a ďalší, začali sa organizovať v komunistickú mládež. Práve v tej dobe u-
vedení súdruhovia i ďalší organizovali výbor pre pomoc Španielsku pre súdruhov, ktorí odišli do Španielska dobrovoľne bojovať proti fašizmu.

Aj zo Stupavy s. Sobolík Jozef sa zúčastnil bojov proti fašizmu v Španielsku. Pre bojovníkov, ktorí tam odišli, organizovali sa viaceré zbierky a najmä cigarety, ktoré im boli odosielané.

Ďalej to bol moskovský rozhlas ako jeden z dôležitých činiteľov vo výchove, ktorý pomáhal vytvárať podmienky pre obnovenie činnosti MO-KSS v Stupave. Moskva a život sovietskych ľudí stále viacej sa stávali známymi chudobnému ľudu v Stupave. Tieto vedomosti pomaly, ale nezadržiteľne narástli. Veľkú zásluhu na tom malo vysielanie Moskovského rozhlasu. Rádioprijímače pravda v Stupave mali len niektorí. Avšak našli sa ja vtedy možnosti počúvania. Tak napríklad sa chodilo v rokoch 1934-1936 v malej skupinke súdruhov takmer pravidelne, hlavne v zimných mesiacoch počúvať k Antonínovi Mózovi /Červeňákovi/. S veľkou zvedavosťou boli sledované rozhlasové vysielania o živote sovietskych ľudí a pôsobili povzbudivo na prítomných. O získaných poznatkoch sa robili často dlhé besedy. Aby sa predišlo obvineniu zo schôdzovania, tak pri každom počúvaní sa robila nejaká práca, ako preberanie fazule, driapalo sa perie a podobne.

Takto sa vytvorili podmienky a oddanosť ku komunistickej strane medzi mladými súdruhmi a boli to najmä s. Štefa Pavol, Šindelár Karol, Jánoš Štefan, Jánoš Arnold, ktorí už v roku 1937 ako mladí členovia organizovali obnovenie činnosti strany v Stupave.

Obnovenie
činnosti
KSČ v
Stupave

O obnovenie činnosti komunistickej strany v Stupave si vyžiadali súdruhovia Šindelár Karol, Štefa Pavol, Jánoš Arnold pokyny u s. Štefana Majora, ktorý bol v tej dobe pracovníkom na Oblastnom výbore strany v Bratislave. Títo súdruhovia nemali v tej dobe finančné

možnosti a preto túto návštevu k s.Majorovi zo Stupavy do Bratislavy a späť uskutočnili pešo. Pri rozhovore so s.Majorom o obnovení činnosti Komunistickej strany sa tomuto aj zdalo, že príliš mladí súdruhovia našli správnu cestu a najmladší z nich s.Štéfa Pavol mal vtedy len 16 rokov.

Takto došlo k obnoveniu činnosti Komunistickej strany v roku 1937. Bola zvolaná členská ustavujúca schôdza, na ktorej boli mladí i starší členovia strany. Na tejto schôdzi bol zvolený za predsedu Jánoš Arnold, pokladníkom bol Škrovan Albert a zapisovateľom bol Bobák Štefan.

Schôdza sa konala u bývalého Banoviča - hostinského vo dvore na Nálepčkovej ulici - teraz je tu zriadené holičstvo. Po tejto zmene sa činnosť strany značne zmenila a postupne sa stávala uznávanou stranou v Stupave.

Pomoc z oblastného sekretariátu z Bratislavy bola poskytovaná aj po obnovení činnosti. Hlavná pozornosť bola venovaná ideologickej výchove samotných členov organizácie. Z Bratislavy obyčajne v nedeľu dochádzali súdruhovia a robili prednášky a besedy. Súdruh Poníčan v medzinárodných vzťahoch prednášal o hrdinskom boji španielskeho ľudu. Súdruh Tóth zasa robil besedu o dialektickom a historickom materializme - o vývoji ľudskej spoločnosti.

Členovia strany zamerali sa hlavne na osobnú agitáciu. Propagovali strannícku tlač a osobnou agitáciou získavali do radov strany ďalších súdruhov. Ako hlavná úloha strany bolo organizovať "Ľudový front" pre ochranu republiky pre nemeckým fašizmom. Mladí súdruhovia Sindelár, Štéfa, Jánoš, ktorí doviedli stranu na správnu cestu, začali organizovať podmienky za spolupráce ostatných súdruhov pre vytváranie jednotného ľudového frontu. Takto aj uskutočnili dohodu s vedúcimi činiteľmi soc.dem.strany, že uskutočnia spoločnú členskú schôdzu, na ktorej bude prejednaná otázka ľudového frontu. Prejednávanie tejto otázky bolo

aktuálne preto, že soc.dem.strana mala početné členstvo z radov robotníkov.

Schôdza sa mala poriaďať v nedeľu na Zemanskom - v te-
rajšom kine. Zástupcovia Komunistickej strany sa do-
stavili na schôdzu včas avšak predáci soc.dem. strany
ešte len pred zahájením schôdze začali polemizovať, že
otázka ľudového frontu je taktika komunistov a vraj
preto nemôžu s dohodou súhlasiť. Napriek tomu, že mla-
dí členovia KSČ s plnou vážnosťou vysvetľovali im tú-
to životne dôležitú otázku republiky, vodcovia soc.
dem. strany nechceli pochopiť. Naozaj nechceli a po-
smešné poznámky robili, že sopľiaci ich prišli učiť,
a keď sa to vezme, hovorili soc. demokrati, že vy ste
ešte zajaci a musíte ešte veľa krajíčkov chleba zjesť,
by ste nás mohli učiť čo je politika. Nakoniec zo spo-
ločnej schôdze nebolo nič. Zradný postoj činiteľov
soc.dem. strany nijak nenarušil aktivitu členov KSČ,
ba naopak, zocelovali sa v boji proti demagogiam, kto-
ré vstepovali soc. demokrati robotníkom.

Z toho dôvodu bola dohodnutá a aj uskutočnená verejná
manifestácia, ktorú organizovali noví členovia strany,
na ktorej bol hlavným rečníkom Štefan Major. Verejná
manifestácia bola prípravou k oslavám 1.mája 1937.

Príprava a uskutočnenie osláv nebolo jednoduché. Bolo
treba vyžiadať súhlas od okresného náčelníka, ktorý
na dlhé dožadovania nakoniec dal súhlas uskutočniť
túto manifestáciu, avšak určil aj čas a to presne o
11,00 hodine v nedeľu dopoludnia. Určenie hodiny bo-
lo zamerané na to, lebo vedel, že keď prejav bude v
najväčšom štádiu, zčnú na veži zvoniť poludnie a tak-
to bude manifestácia narušená. Vedel aj to, že verejné
schôdze - manifestácie - sa uskutočňovali na námestí
pred kostolom. Avšak súdruhovia vedeli presvedčiť aj
vtedajšieho farára Kožu, ktorý nakoniec súhlasil s
tým, že dá zvoniť až bude prejav ukončený. Manifes-
tácia sa podarila a slová súdruha Majora zapôsobili na
robotníkov aj tých, ktorí boli verní soc.dem. strane.

Strana i naďalej osobnou agitáciou propagovala a dávala do popredia otázku ľudového frontu. Osobným presviedčaním a tlačou viedli súdruhovia najmä robotníkov do boja proti buržoázii a ich prívržencom a pomáhačom, ktorými boli aj stupavskí vodcovia soc. demokracie. Aj samotné oslavy práce 1. mája mali súdruhovia v záujme osláviť spoločne so stranou soc. dem. Jednali s poprednými činiteľmi soc. dem. strany, avšak sa nedohodli. Vtedajší člen výboru soc. dem. strany Drahoš Rudolf prehlásil, že on so sopliakmi v sprievode nepôjde a nesúhlasil, aby komunisti išli v sprievode so soc. demokratmi. Všetky podobné zpiatočnické a pre robotnícku triedu škodlivé názory mali vodcovia soc. dem. strany v Stupave, ktoré im vstúpoval zapreďaný pán Dérier cestou vykorisťovateľa predsedu soc. dem. strany Vachálka Jozefa, ako reformistu.

V roku 1938 Komunistická strana v Stupave pokračuje vo svojej činnosti a osobnou propagáciou najmä medzi robotníkmi vysvetľovali súdruhovia správnosť komunistických ideí. Na každom kroku súdruhovia členovia KSČ vyvracali zpiatočnické reformistické šírenie bludov soc. demokratov, ktorí svoje vzťahy zbližovali s obecnou buržoáziou a miestnymi obchodníkmi.

Oslavy
1. mája
v r. 1938

Rok 1938 znamenal ďalšie vypätie úsilia členov strany a to v rozmachu ľudového hnutia, na obranu proti rozmáhajúcemu sa fašizmu. Blížil sa 1. mája 1938 a májové obecné voľby. Aj tu členovia strany mali v úmysle zjednotiť najmä robotníkov a roľníkov prvomájového sprievodu. Avšak vtedajšia buržoázia asi v apríli zakázala akékoľvek schôdzovanie. No i napriek tomu, súdruhovia členovia strany si vydobyli možnosť a predmájovú manifestáciu aj uskutočnili. Jednotu proti buržoázii, ktorá sa mala prejaviť v 1. májovom sprievode, ako aj v májových voľbách, schvaľovali robotníci aj tí, ktorí boli v iných politických stranách, najmä v soc. dem. strane. Avšak vedenie soc. dem. strany znova odmieta spoluprácu. Tieto prvomájové oslavy - treba povedať že

posledné do oslobodenia - ako spoločné, organizovali soc.demokrati. Odhodlanosť a jednota robotníctva a vôbec pracujúceho ľudu skutočne aj v sprievode 1.mája ukázala sa tak, že tieto oslavy boli možno povedať v Stupave najmohutnejšie. Treba podčiarknuť, že i keď pod zástavou komunistou, ale predsa v radoch robotníkov v deň 1.mája 1938 pochodoval v sprievode jediný intelektuál, učiteľ Jano Nálepka. Súdruhovia miestnej organizácie KSČ neustali vo svojej osobnej obetavosti presvedčovacej práce medzi pracujúcim ľudom v obci, tak ako v máji, tak aj v septembri počas mobilizácie, keď buržoázna vláda zapredala republiku fašizmu.

Medzi súdruhmi miestnej organizácie boli pestované súdružské vzťahy vzájomnej spolupráce a osobnej pomoci. Tak napríklad v roku 1938 bola organizovaná medzi súdruhmi a sympatizujúcimi zbierka pomoci pre chorého tajomníka s.Kiša a takto bolo zozbierané 32,- Kč.

V októbri r.1938 nastala pre členov organizácie ťažká práca. V tomto mesiaci hlinkovci, ktorí sa dostali k moci, zakázali činnosť a rozpustili všetky politické strany a všetky spolky.

Strana KSČ
prechádza
do ilegality.

Miestna organizácia KSČ prešla do ilegality. Preto, že strana vždy vychádzala pri dôležitých rozhodnutiach z hlbkej znalosti situácie, vedela urobiť správne a včas svoje rozhodnutie pre ďalšie obdobie. Tak tomu bolo aj v období, keď vrcholil boj na obranu republiky proti nástupu fašizmu. Zradou buržoázie sa dosiahlo rozbitie ČSR. Prvá predzvesť toho bola, že ľudácki klérofašizmus vydal nariadenie o zákaze Komunistickej strany. Komunistická strana však žiadnym nariadením sa nedá zakázať. Bolo možné len znemožniť len legálnu činnosť strany. Oblastný výbor strany v Bratislave krátko po vydaní zákona o zákaze KSČ v roku 1938 usporiadal 9.X.1938 zasadnutie rozšírené o niektorých členov miestnych organizácií. Na tomto zasadnutí zo Stupavy sa zúčastnili s.Šindelár Karol a Štēfa

Pavol ml. Na tomto zasadnutí podal referát s.Štefan Major. Zhodnotil situáciu a naznačil úlohy strany v tomto období v nových podmienkach - v ilegalite. Zasadnutie Oblastného výboru strany sa konalo v miestnostiach Oblastného sekretariátu strany na Kollárovej ulici 1/b. Zúčastnených súdruhov po skončení zasadnutia už na schodišti budovy sekretariátu kontrolovala tajná polícia. V ten istý deň bola zakázaná činnosť KSČ. Vďaka cieľavedomému a organizovanému prechodu Oblastnej organizácie strany do ilegality, mohla aj miestna organizácia strany v Stupave, ako o tom svedčia výsledky za nepatrných strát v hlbokkej ilegalite čestne plniť úlohy v boji proti fašizmu. Pretože Komunistická strana prešla do ilegality, pre súdruhov nastala skutočne obetavá práca. Po zakázaní činnosti a rozpustení KSČ v Stupave, začali hlinkovci za doprovodu ich päťolízáčov - žandárov prevádzať domové prehliadky, najmä u členov strany a u tých, ktorí sympatizovali s komunistami. Pre stranu nastala obozretná práca. Súdruhovia nezaostali, naopak, začali s činnosťou možno povedať dôslednejšie organizovanou. V týchto kritických chvíľach nezabudli tiež na symbol strany - Červenú zástavu, ktorú od založenia strany v roku 1925 starostlivo opatrovali. Súdruhovia Šindelár, Štéfa ml. a Tóth František prevzali túto zástavu od s.Molnára Jana, ktorý ju do tejto doby opatroval doma. Bolo treba robiť rýchle a opatrne, aby sa zástava nedostala do rúk hlinkovcov. Takto sa zástava dostala do bytu s.Štéfu Pavla, ktorý ju aj so s.Františkom Tóthom ukryli pred žandarmi a hlinkovcami. Po zatknutí s.Štéfu Pavla ml. zostala úloha pre s.Tótha Františka uchovávať túto zástavu, lebo žandári často robili domové prehliadky. No napriek veľmi častým prehliadkam zástava zostala uchovávaná, ktorú ako pamiatku si aj dnes DO-KSS cení ako

historickú pamiatku.

V dobe, keď prechádzala Červená armáda cez Stupavu, pod touto zástavou stupavskí pracujúci sa lúčili na poslednej ceste s padlými vojakmi Červenej armády, ktorí padli za oslobodenie našej obce.

V ilegálnej KSČ zostali pracovať skutočne len oddaní a presvedčení pre vec robotníckej triedy, súdruhovia, ktorých bolo pomerne málo, v celku asi 18-20. Boli to najmä súdruhovia Šindelár Karol, Štéfa Pavol, Jánoš Štefan, Jánoš Arnold, Haršáni Teofil, Škrovan Tomáš, Haršáni Anton, Mader Vojto, Tóth František, Talač Jozef, Mader Jozef, Haršáni Jozef, Frajn Karol, Sonnenschein Valter. Činnosť strany musela byť v ilegálite nenápadná a účinná. Preto boli vytvorené trojčlenné skupiny tak, že jednotliví súdruhovia skupín nemali prehľad, ktorý súdruh je v tej alebo v druhej skupine. Skupiny boli v takomto složení : Štéfa Pavol, Šindelár Karol a Haršáni Teofil. V ďalšej boli Jánoš Štefan, Jelašič Tomáš a Tomkovič František. Takto boli vytvorené i ďalšie skupiny, ktoré pracovali samostatne po celú dobu ilegality.

Pri zhotovovaní a rozširovaní mali tieto skupiny úlohy rozdelené, aby práca bola rýchla a nenápadná.

Z počiatku súdruhovia si zpracovávali tlačiarňičku ručne. Vyrezávali si písmenká zo zemiakov. Bola to ťažká a pomalá práca, ale predsa ich neodradila. Neskoršie súdruh Frein Karol zaopatril pre zhotovovanie letákov ručný rozmnožovací stroj, na ktorom pomocou blany bolo možné lepšie a rýchlejšie letáky zhotovovať. Rozmnožovanie letákov sa prevádzalo na viacerých miestach tak, aby hlinkovskí žandári nemali možnosť zistiť stopy kde súdruhovia tieto letáky zhotovujú. Po rozšírení letákov pravidelne - možno povedať denne - žandári a často ich doprevádzal i sám komisár Mercl, robili domové prehliadky. Rozmnožovací strojček sa im však po celú dobu okupácie nepodarilo nájsť, ani sa im nepodarilo zistiť ilegálnych tlačiarov.

Členovia KSČ buňky Lenina v Stupave pri prechode do ilegality museli voliť celkom iný systém práce, ako bol d o októbra 1938.

Členovia sa schádzali na dohodnutom mieste, niekedy v byte u niektorého súdruha alebo v lese a často aj v jame pod Šibeničný vrškom. Dost často medzi nich dochádzali súdruhovia z Bratislavy, ako s.Horák, Sabo Ján a súdruh Dobrucký. Títo súdruhovia ich inštruovali v ich ilegálnej práci.

Mo-KSS aj v podmienkach ilegálnej práce plnila od začiatku až do oslobodenia základné povinnosti. Platenie členských príspevkov bolo pravidkom. Treba poznamenať, že príspevková morálka bola na vysokej úrovni. Je pochopiteľné, že nemali sa kedy robiť menné zoznamy, avšak boli využívané iné formy evidencie, takže každý člen mal číslo, ku ktorému boli uvádzané ďalšie údaje v číslach, čo malo za následok, že nezainteresovaný nevedel o situácii. Slovom tieto čísla boli pre nepovoľného nemé.

Práca v miestnej organizácii strany počas celého obdobia bola prevádzaná a riadená na základe smerníc vyšších stranníckych orgánov, keď prvým ilegálnym oblasťným tajomníkom bol s.Osoba. Udržiavané bolo pravidelné spojenie prostredníctvom tzv.spojky. V období príprav Slov. národného povstania bolo potrebné nadviazať kontakt medzi Bratislavou a Malackami. Táto úloha bola úspešne riešená pomocou Mo-KSS v Stupave. Súdruhovia nerobili žiadne zápisy alebo záznamy, ani prázdné listiny, predsa každý jeden člen bol vždy a včas na dohovorenom mieste. Či bola úloha splnená, to bolo možné ráno sa presvedčiť, keď sa občania čítali rozšírené letáky.

V letákoch bolo často hovorené, ako žijú tisovskí pohľadári a ako je utláčaný pracujúci ľud, ktorý takto súdruhovia cestou letákov mobilizovali do boja proti fašizmu.

Súdruhovia v strane vedeli vždy uvážiť, kedy bude naj-

vhodnejšia doba pre využitie situácie v obci. Takto tomu bolo aj hneď po rozpustení strany, keď stupavskí gardisti a hlinkovci hlásali, že v Stupave je židobolševizmus zlikvidovaný a po komunistoch nezostal ani smrad. To bolo všetko umenie vtedajšieho komisára Mercla, ktorý používal tieto slová ako výstrahu. Stalo sa viackrát, že po takýchto jeho bludných frázach obec bola znova posypaná ďalšími letákmi. Veľmi sa čertil pán komisár, že ako je možné, keď komunisti boli rozpustení a letáky zasa niekto rozširuje - a dokonca proti vláde - veľmi sa tomu čudoval. Nadišiel deň, keď boli vyhlásené na 18.XII. 1938 autonómne voľby v obci. Avšak už deň pred voľbami vo večerných hodinách zorganizovali gardisti svojich členov a pochodovali po uliach s výkrikmi a heslami: "Kto za plachtou hlasuje, s tým si garda zúčtuje". Alebo hulákali - "Zajtra ráno volíme áno!"

Rôznymi sľubmi a vyhrážkami zlákali do svojich radov viacerých robotníkov i z Cementárne, ktorí mali obavy, že keď nepôjdu s nimi, budú potom prepustení z práce. Členovia buňky Lenina vedeli využiť i túto príležitosť. V noci pred autonómnymi voľbami značne rozšírili protigardistické a protihlinkovské letáky, najmä v tých miestach, kde boli určené volebné miestnosti. V letákoch boli informovaní robotníci a ostatný ľud o pravej tvári buržoázie, a fašistických vykorisťovateľoch, ktorí majú v úmysle zapredať a zaviesť pracujúci ľud do záhuby.

V skorých ranných hodinách stupavskí žandári mali plné ruky práce. Zbierali letáky a prevádzali ďalšie domové prehliadky u všetkých tých, o ktorých vedeli, že sú komunisti, alebo že sympatizujú s komunistami. Vedúci činitelia obce na čele s komisárom Merclom nedokázali nič viac len to, že keď pán vládny komisár vyhlasoval, že komunistov rozprášili a tých, čo sa ešte opovažujú vrtať uvidia, keď sa dostanú do našich rúk, či pes slaninu zožral, na žandárskej stanici. Nič viac, len to dokázali u podozrivých súdruhov, ktorým nevedeli dokázať žiadnu činnosť, ako s.Pechu, Štéfu, Jelašiča, zbiť

do nemoty. Ani táto metóda fašistických prisluhovačov nezlomila vieru a presvedčenie súdruhov, ktorí nenávideli fašistickú besnotu. Fašistickí žandárski drábovia - päťolízaci, ako bol Majerčák, Vaško a ďalší, za judášsky groš vedeli zbiť robotníka obuškami do nemoty.

Takí boli fašistickí zapredanci v Stupave, nenávideli pokrokových ľudí, ktorí mali zmysel pre niečí lepšie pre pracujúci ľud a preto tiež v decembri roku 1938 vyhнали pokrokového učiteľa Jána Nálepku z obce. Napriek všetkým represáliám zo strany vedúcich činiteľov ľudáckeho režimu v obci, činnosť členov buňky Lenina neochabovala. V tejto dobe bol prísny zákaz počúvania zahraničného rozhlasu. Členovia buňky i s týmto zákazom sa neuspokojili. Spoločne vo večerných hodinách pravidelne počúvali moskovský rozhlas, v ktorom veľmi často mali prejavy najmä s. Major, Čulen, Gottwald, ktorých si vypočúvali v dobe vlasteneckej vojny. Takto sa schádzali u rádioprijímača u s. Štému v byte s. Haršáni Anton, Šindelár Karol, Tóth František a viacerí súdruhovia z radov robotníkov.

V roku 1938 viacerí súdruhovia museli harukovať a aj tu nezabudli na svoje presvedčenie a činnosť vyvíjali i tu.

Napriek tomu činnosť nezaostávala, súdruhovia pokračovali vo svojej obetavej práci a vynachádzali ďalšie formy boja proti zapredancom robotníckej triedy.

V roku 1939, keď už bola nastolená klerofašistická diktatúra bolo len zrejmé, že 1. máj nesmie byť využívaný robotníckou triedou k protestom a demonštráciám za svoje práva a požiadavky. Za tým účelom boli okrem iného urobené také opatrenia, že deň 1. mája bol vyhlásený ako pracovný deň. Komunisti sa však s týmto opatrením nesmierili. Podľa svojich možností zamerali svoje úsilie k tomu, aby na pracoviskách bola zastavená práca. Tak tomu bolo aj v stolárskej dielni Bratia Knotek, kde pracovalo v tomto čase 10 robotníkov. Medzi uvedomelými robotníkmi sa prevádzala osobná agitácia,

aby na 1.mája prácu nenastúpili. Na kománe tejto dielni bola vystrčená červená mája za účelom propagácie sviatku práce - 1.mája. Výsledok bol, že časť robotníkov skutočne nenastúpila 1.mája do práce.

Pred 1.májom r.1941 členovia buňky Lenina pripravili širokú letákovú akciu. Letáky boli cez noc po obci rozšírené, i samému komisárovi sa dostali do bytu. Samozrejme, nastalo veľké šetrenie, i domové prehliadky. Ako u s.Jánoša Štefana, Štéfu Pavla, Mózu Antona, Mihálka Štefana a ďalších súdruhov. Tento raz sa akcia prezradila tým, že s.Anton Móz a bol neostražitý a žandári u neho v byte vo vrecku našli niekoľko letákov. Tak sa stalo, že pri vyšetrovaní vyžradil, že letáky mal od Mihálka a ten zasa od Štéfu. V pondelok ráno boli všetci traja zaistení. Po niekoľkých mesiacoch s.Móza a Mihálek boli prepustení a Štéfa Pavol si odpykal v Ilave celý rok. O tom, ako s ním na krajskom súde a v Ilave zachádzali, dobre sme poznali. Po jeho zaistení bolo treba dokázať, že v obci je viac komunistov. Tak to bolo aj dohodnuté v skupinách a s.Obadál Jozef dostal za úlohu, aby na druhý deň boli letáky znovu rozšírené. Avšak nestalo sa tak, stratil odvalu a letáky nerozšíril. Omlúval sa tým, že keď s.Štéfa je zaistený, musí sa chvíľu prestať, lebo sa môžeme dostať všetci do Ilavy. Zostala voči nemu nedôvera a sám to i dnes preukazuje, lebo je v obci úplne pasívny.

Od vypuknutia vojny až do oslobodenia sa členovia jednotlivých skupín po celú dobu zameriavali na rôzne záškodnícke úlohy voči hitlerovskej mašinérii, ktorá sa usadila i v našej obci. Do ložísk železničných vozňov nasypávali piesok, aby tak znemožňovali prepravu vozňového materiálu. Tento úkol mal s.Jánoš Štefan so svojou skupinou. Súdruhovia ktorí pracovali v Cementárni vo vozňoch pre prepravu cementu, písali protihitlerové heslá a v zásielkach cementu ukladali aj letáky. Žandári často robili vyšetrovanie, avšak nepodarilo sa im

zistiť osoby, ktoré tieto akcie prevádzali. V tejto skupine bol s.Haršáni Anton, ktorý si našiel ďalších pomocníkov. Pod vedením s.Haršániho Antona, ktorý v tej dobe pracoval v Cementárni, bola v r.1942 zorganizovaná stávková akcia za zvýšenie plátov pre robotníkov. Všetci robotníci prerušili prácu a dožadovali sa zvýšenia platu o 20 halierov. Táto akcia sa preniesla aj do Kameňolomu. Nedosiahlo sa však žiadnych výsledkov, lebo zasa to boli prísluhovači hitlerovského režimu, ktorí predtým boli vo vedení soc.dem.strany ako Sivák Ján a ďalší, ktorí zradili pripravované akcie generálnemu riaditeľovi ríšskemu nemcovi Herdegenovi.

I v tomto prípade sa vedeli súdruhovia pevne obhájiť a dostať sa z kaše von, i keď sa dostanú pred súd.

V priebehu roku 1944 sa najviac vyskytovali prípady úteku sovietskych partizánov z nemeckého zajatia, ktorí sa zastavili v obci. Súdruhovia bunky organizovali pomoc týmto sovietskym partizánom, najmä oblečením a stravou, ktorí sa takto vracali k svojim jednotkám. V ťažkých pohnutých chvíľach členovia strany rástli a zocoľovali sa na plnenie úloh. Avšak ani v tomto čase nezabudlo sa na vzdelávanie, rozširovanie vedomostí. Veľkým pomocníkom v tomto smere sa stali knihy, najmä od sovietskych autorov. Z ruky do ruky sa odovzdávali napríklad kniha Matka od M.Gorkého, Ako sa kalila oceľ od Ostrovskeho, a iné. Od našich spisovateľov sme mali od Zdenka Nejedlého Život Lenina, od Neumana "Anti Gide" a iné. Okrem beletrie a krásnej literatúry členovia našej organizácie s veľkým záujmom čítali literatúru z teórie marxizmu Detskú nemoc, Štát a revolúcia od Lenina a Leninizmus. O prečítaných knihách súdruhovia medzi sebou viedli diskusiu. Treba zdôrazniť, že i keď v obci bola hlinková ľudová strana, gardisti a početné skupiny hitlerovcov po celú dobu okupácie, predsa ilegálna Komunistická strana, bunka Lenina v Stupave, splnila svoju úlohu.

Po oslobodení Štupavy Sovietskou armádou dňa 15.apríla 1945 začala Komunistická strana svoju legálnu činnosť. Bola založená Miestna organizácia Komunistickej strany v Štupave.

Legálna
činnosť.
KSČ v
Štupave

Založenie strany v Štupave dostal za úlohu s.Šindelár Karol, ktorou ho poveril Okresný výbor strany. Ilegálni členovia zabezpečili širokú účasť na ustavujúcu schôdzu dňa 15.IV.1945. Na schôdzu boli pozvaní i býv. členovia soc.dem.strany. Na tejto prvej schôdzi bolo prijatých 80 členov. Túto prvú schôdzu zahájil s.Šindelár Karol. Vo svojom úvodnom referáte hovoril, že miestna organizácia KSS zahajuje svoju činnosť verejne, teda legálne - a síce preto, že doterajší okupačný tisovský režim zakazoval činnosť Komunistickej strane, ktorá bola prinútená pracovať ilegálne a len vďaka Sovietskemu sväzu a jeho armáde, ktorá nám oslobodením umožnila pracovať verejne, teda legálne, v prospech pracujúceho ľudu.

Za predsedu MO-KSS v Štupave bol dňa 15.IV.1945 zvolený s.Šindelár Karol. Neskôršie bol predsedom s.Haršáni Michal. Po ňom prevzal funkciu predsedu s.Kantor Július. V ďalšom období bol predsedom Jánoš Štefan. Od roku 1956 bol predsedom Tóth František, potom bol poverený Obaďál Jozef. Od roku 1958 zastáva funkciu predsedu DO-KSS v Štupave s.Tóth František.

Ďalšími členmi výboru sú súdruhovia Mader Vojto, Karovič Rudo, Kubrický František, Škrovan Milan, Brbúch Ján. Jánošová Anna, Martinkovič Jozef, Tomčíková Anna Kaliský Ján inž., Kaplan Augustín.

DO-KSS má toho času 51 členov a kandidátov. Výbor organizácie sa schádza pravidelne každý týždeň. Výbor organizácie rieši aktuálne otázky politického života svojej organizácie a obce, ako aj Jednotného roľníckeho družstva.

Dedinská organizácia strany uplatňuje vedúcu úlohu v obci cestou komunistov, najmä vedúcich funkcionárov na všetkých hospodárskych úsekoch. Organizácia zamerala svoju prácu na mobilizovanie všetkých občanov na

dôsledné plnenie všetkých úloh k jednému cieľu - socializmu a prechodom ku komunistickej spoločnosti.

Stupava, poľnohospodárske mestečko a jeho pomenovanie je z latinského slova *stupa* - pochádza z podstatných mien *pačesy* /klky/, *kúdeľ*. V okolí Stupavy sa pestovalo voľakedy veľa konopí a obyvatelia nosili (tento) na stupavský trh na predaj - už za rímskych čias. V čase takýchto trhov konope, ľan, kúdeľ, vlna a tiež hotové plátno a súkno bolo tu nazhromaždené vo veľkých kopách. Rimania podľa tohoto "*nundivae stuppeae*" /kúdeľové trhovisko/, nazývali toto miesto. Starí ľudia aj dnes prezývajú obyvateľov zo Stupavy "*kúdeľasmi*". Slovania podľa tohoto ľahko mohli pomenovať miesto Stupavou. /Kde sa pestuje konope a ľan, tam zo zrna aj olej presujú. Stupava už za starých čias bola známa výrobou súkna; mlyny na presovanie oleja, ktoré boli rozložené pozdĺž potoka, sú aj v súčasnej dobe značne známe. Slovenský výraz "*Stuppa*" znamená - upchávač súkna, *stupi* = lis na olej, tomu zodpovedá "*die Stampfe*" - nemecké pomenovanie - a "*Stampfen*" nemecký názov.

Pôvod pomenovania Stupavy.

Stupava za Rimanov bola jedinečné a slávne trhovisko, kde rímski a barbarskí obchodníci so vzájomnou istotou sa mohli schádzať a vymieňať si svoje tovary. Rímski obchodníci nosili na trh nástroje z rudy, zbrane, klenoty, lepšie látky a okrašľovacie predmety, barbarskí ľudia nosili surové produkty, zvieratá, kožu, vlnu, konope, niektorí drsné súkno a ľan ponúkali pre Rimanov na výmenu. Priviezli tiež surovú rudu, vavrín a drahokany.

Na udržovanie a zaistenie istoty počas spoločných trhovísk Rimania postavili strážišťe /*custodiac*, *praesidia*/, ktorí okrem zaistenia obchodnej istoty mali poslanie aj vládne, dozorné a vyzvedačské - špionážne. Takto vznikla pri Stupave aj pevnosťka - hrádok, /bývalý Mást/ teraz Stupava. V dvoch listinách z XIII. storočia, ktoré sú t.č. chránené v bratislavskom

archíve, v jednej datovanej z roku 1248 "Ustumfa" a "Comitatus Ustumfensis" - vyskytlo sa takéto pomenovanie.

Mást, odbočka - názov pochádza z rímskych čias, vznikol z latinského slova Maestum. Bél "Notitia Rerum Hung" II. 274 už opisuje pozostatky rímskeho Castelluma na jednej strane kopca, na ktorom stojí kostol. Je veľmi pravdepodobné, že aj na tomto mieste stál Castellum, aký bol aj stupavský; - strážišťe stupavského trhoviska z juhu, aby kontroloval dopravu z Bratislavy. Z mástského kopca je pekný výhľad na okolie rieky Morava, na niekdajšie zhromaždište barbarských ľudí a snáďsmutne sa dívali, že ich už nevládku premôcť a preto Mást nazývali smutným miestom.

Pomenovanie Mástu

Pomenovanie Pajštún /Borinka/, odbočky, ako aj nadňou sa vypínajúceho hradu pochádza z neskorších rokov.

Pomenovanie Borinky.

V posledných rokoch pred našim letopočtom a v prvých storočiach nášho letopočtu Stupava a od Stupavy, respektíve od Malých Karpát na sever a západ rozprestierajúca sa nížina v tom čase bola táborom pre kočovné národy, ktoré kŕmili z východu a zo severovýchodu, smerom k rímskej ríši.

Stupava a okolie v stredoveku

Keď v ázijských nížinách rozprestierajúcich sa medzi riekou Indus a Perzia, uralským a altajským pohorím, rozmnožené národy v tejto pravlasti nenašli dostatok potravy pre seba a svoje stáda, začali kočovať smerom na západ a v Európe hľadať novú vlasť. Takto sa dostali do tohoto kraja, do okolia Stupavy z indogermánskeho kmeňa hermundovia, nariskovia, markomani, marsigovia, búrovia, ózovia, góti, lígovia, burgundovia, kvádovia, yandalovia, rugovia, lemani, avari, jazygovia, huni, kunovia atď, zo sarmatského kmeňa túlali sa v našom kraji vendovia, fennovia, fínovia atď.

Kvádovia sa udržali v našom kraji najdlhšie - až do II. - IV. storočia.

Rôzne pamiatky sa našli po nich v Dúbravke v piesku /urny - popolnice/.

Všetky tieto národy sa časom dozvedeli o rímskej ríši, o jej moci, bohatstve, o pohodlnom a prepychovom živote tamajších ľudí. Sami však boli nútení na kočovný život. Častokrát nemali potravín a tiež dostatok pasienkov, často boli roztrpčení nad zimou strednej Európy, lebo nové silnejšie prúdy národov, odchádzajúce smerom na juh, ich vyhnali už z čiastočne ustáleného prívlastného miesta. Takto znepokojení túžili na juh tam, kde je ľahšia životospráva, kde predpokladali, že nájdu aj poklady. Želali si, aby mohli zápasit, bojovať s obyvateľmi rímskej ríše, aby sa tam ukázalo kto je silnejší a ten dostal požehnanú lepšiu zem. V ich úsilí veľkou prekážkou bol Dunaj. Bolo teda veľmi samozrejmé, že sa natisli do blízkosti Dunaja a tu na ľavej strane sa rozprestierajúcej nížine čakali - čakali na výhodnú chvíľu, aby pomocou brodiaka, alebo pomocou zamrznutia rieky, cez ňad sa dostali na druhú stranu.

Pri takýchto okolnostiach je isté, že v okolí Stupavy sa zdržovalo veľa kočovných národov a okolie Stupavy bolo občas aj milým pobytom, kde bolo dostatok potravín /množstvo rýb z Dunaja/, nížiny poskytovali dobré pasienky a blízke hory zver. Okolie Stupavy bolo priaznivým útočiskom pre utečencov. V boji o život a smrť niektorí zmizli úplne z tohoto sveta, iní šli k Rýnu, alebo sa odtiahli na sever, iní - slabší sa spojili so silnejšími a prevzali ich jazyk, zvyky a obyčaje.

Je známe, aký rozhorčený boj boli nútení viesť rímski legionári proti týmto kočovným, vlast' hľadajúcim ľuďom a že Rimania v tomto boji prekročili hranice ľudského citu, je skoro samozrejmé.

Cisár Augustus nerád viedol boje, zvykol povedať: "Vavrín je pekný, ale niet na ňom ovocia". Cisárov nevlastný syn Drusus podľa vzoru Juliusa Caesára /Cézara/, robil pokusy /10 - 15 r. pred našim le-

Boj Rimánov proti germánskym národom v okolí Stupavy.

topočtom /, aby pridružil národy zdržujúce sa na pravej strane rieky Rýn, k rímskej ríši. Drususova výprava však upozornila Germánov, aby sa ozbrojovali, keď nechcú osudy národov z Galie, stratiť slobodu a dostať sa pod nadvládu Rimanov. V podmaňovaní národov istou a so zbraňou pokračoval Drususov brat Tiberius. Ale len Sentiuss Saturninus svojim šľachetným zmýšľaním a srdečným chovaním vedel pôsobiť na germánskych vojvodcov, aby pri svojej prirodzenej jednoduchosť boli prístupnejší aj rímskemu vzdelaniu - umeniu. A Rimania na základe tohto si mysleli, že ich snaha sa už splnila a germánske národy už majú vo svojej moci.

Keď však Marbód , vodca Markomanov, ktorý sa zdržoval 2 roky u Rimanov a natoľko si osvojil rímske umenie, že hoci bol barbarom, vôbec nebolo poznať že je germánskeho pôvodu, si zaumienil, že ochráni svoj národ - ľud, pred rímskou nadvládou. V prvom rade zoskupil markomanské kmene a ostatné národy žijúce na ľavej strane Dunaja, potom obstaral a vytvoril pre seba 70.000 pešiakov a jazdecký oddiel v počte 4.000, s ktorými v južnej časti terajších Čiech zaujal silnú pozíciu proti Rimanom neuznávajúc ich nadriadenosť; Vzbúril taktiež v Panónii žijúce rodinné národné kmene, aby aj oni striasli zo seba rímsku nadvládu. Vtedy Tiberius sa pohol z Canunstunu so silným vojskom proti Marbódovi. Keď sa však dozvedel, že v Panónii za jeho chrbtom je nebezpečné búrenie /povstanie/, stiahol svoje vojská späť - a Augustus bol nútený uzavrieť s Marbódom mier.

Markoman-
ské boje
v Stupave

V tomto čase Stupava a jej okolie bolo dejiskom mnohých vojenských hnutí; markomanské a kvádske národy preniesli svoje hlavné stany do blízkosti Dunaja. Naoko bol mier, ale germánske národy pociťovali na sebe, že je pre nich veľkým nebezpečenstvom, že z rúk im vyrvali zbrane.

Germáni zo začiatku srdečne vítali rímskych obchodníkov,, učili sa po latinsky, shovievavo znášali, že zástupca býv. múdreho Sentiussa Saturninusa, Quineti-

Romani-
zácia.

lius Varnus vo svojom hlavnom stane podľa rímskych zvykov súdil a pravdu hlásal. Germáni toto všetko znášali, ale prekvapení a zhrození videli, že ich "slobodní Germáni" so zakrvavenými chrbátmi vychádzajú zo súdnej sieňi, podesili sa, že ich rodiny sú zbičované rímskymi sluhami; zistili aj to, že niektorí boli popravení rozsudkom cudzích sudcov. K tomuto všetkému patrí aj to, že Rimania od nich vyberali dane ako aj potraviny - a zatiaľ kým bohatší /boháci/ ľudia sa hýrive zabávali pri stoloch Rimanov, chudoba bola vystavená mnohým nepríjemnostiam nižších vrstiev rímskeho vojska.

V 9. roku pred našim letopočtom takýto smutný bol život germánskych národov, toto všetko im dávalo podnet k tomu, aby sa znovu zoskupovali proti rímskym utlačovateľom.

V tom čase Armin, panovník cheruského kmeňa postavil sa na čelo germánskych národov a v teutonskom lese zničil celé vojsko Várusove /Storočia z roku 1891 - "Vojny Markomanov" od Pavla Királyiho/.

Germánske národy pri tejto príležitosti sa strašne pomstili za krivdy spáchané na germánskej slobode.

Cisár Augustus sa zhrozil nad veľkou stratou Várusovho vojska; Tiberius sa pohol tretí krát /10 - 12 po našom letopočte/ k rieke Rýn, ale sa vrátil, aby v Ríme usporiadal víťazoslávny pochod bez toho, že by mohol spomenúť aspoň jeden slávny čin. Potom, keď cisár Augustus v Nôle /v r.14 po n.l./ umrel, Tiberius sa dostal na cisársky trón a Germanicus sa pohol k Rýnu, zvíťazil nad združenou germánskou armádou /vojskom/ - pomstil sa za stratu v teutonskom lese a aby bol celkom pánom situácie, rozprúdil nedorozumenie medzi dvoma germánskymi vodcami Marbódom a Arminom; Germáni boli nútení uznať rímsku nadvládu.

Alé v srdciach germánov silne žila nádej, že so spoločnou silou budú môcť sa vzoprieť proti rímskej nadvláde - len odpočinok a kľud potrebujú.

Vládnci cisári po Augustusovi /teda od r.14 - 161 po našom letopočte / až po Marcusa Auréliusa sa vôbec

nestarali o germánske a barbarské národy, ktoré žili na ľavom brehu Dunaja; a oni využijúc čas mieru zosilneli a zotavili sa z veľkých strát, ktoré utrpeli cez jeden a pol storočie v bojoch. Rimania zatiaľ pôsobili tichúčko i naďalej, zosílili Carnuntum /Hainburg/, Vindobonu a ich predhradia /predmestia/ Stupavu, Mást /Castellum-vojenskú strážnicu/.

V Stupave a jej okolí v tomto čase panoval veľký mier. Ako v Carnuntume /Hainburgu/, tak aj tu v Stupave - predmestí býval sotník /kapitán/ so zodpovedajúcim množstvom rímskych jazdcov. Rímski vojaci mali dozor nad vlastným majetkom a tiež nad majetkom združených markomanských a kvádskych ľudí, udržiavali istotu nad obchodníkmi, odpre-
vádzali ich a preukazovali im úprimnosť. Vojenská jazda robila denne výpravy /výhliadky/ smerom k moravským a haličským nížinám, aby dozerali, či sa neblíži zo severu a z východu novšia kočovná skupina národov. A keď takéto niečo zbadali rýchlo sa pohli späť, aby zahlásili blízke nebezpečenstvo kapitánovi, sídliacemu v Carnuntume /Hainburgu/, v Castellume v Stupave. Pomocou ohňa a zrkadiel dávali signály carnunskému strážcovi a odtiaľ súrili pomoc.

Kedy bol vystavaný hrádok pri Stupave a Máste, na túto otázku boli dáta už z čias cisára Valentiána I., ako tieto šetcoval Ammianus Marcellinus, grécky spisovateľ, pochádzajúci z Antiochie, ktorý predtým bol v službách cisára Juliána a po jeho smrti žil v Ríme a venoval sa písaniu dejín /histórie/.

Samotné miesto, na ktorom sú pozostatky Castelluma a tam, kde sú viditeľné základy a boli objavené kúpeľné bazény, ako aj kde boli pozostatky sádrovej dlážky možno vyvodit', že tu bola niekedy dvojaká stavebná premena. Našli sa tu na viacerých miestach pod talianskou sádrovou dlážkou iné staršie cementové alebo natreté podlahy, ľudskou rukou nazhromaždené vrstvy kamenia a ešte pod týmito stopy po zhoretých veciach - uhlím, popolom, črepinami a omietkou zmiešanú zem.

Z horeuvedených dôvodov je opodstatnený úsudok, že na tomto mieste - ešte predtým, než Rimania mohli Dunaj zo zadu zabráť - ako aj v bezprostrednej blízkosti ležiaci tzv. Šibenicový /šibeničný/ vrch, z ktorého je taký krásny pohľad na tečúci Dunaj z Viedne do Bratislavy, bolo stále bydlisko a niekedy aj strážne miesto kočovných barbarských národov. Z týchto naozaj priaznive ležiacich miest sa pozerali na juh a oživovali svoje túžby, aby raz aj oni mohli vlastniť nádherne zeleňajúce sa hory rakúskych Álp a pod nimi rozprestierajúce sa nížiny. A zároveň mohli sledovať v Carnuntume /Hainburgu/ aj pôsobenie Rimanov, čo leží asi 24 km od Stupavy.

Rímske
vojská
v Stupave

Rimania za panovania cisára Marca Aurélia prišli so zosilnenou vojenskou armádou do Stupavy a okolia a tu na viacerých miestach vystavali pre svojich vojakov a obchodníkov ďalšie bydliská.

V Ríme v Piazza Colona ešte aj dnes stojí 29 1/2 m vysoký pamätný stĺp, ktorý bol postavený na počesť cisára Marca Aurélia. Na tomto stĺpe sú zobrazené všetky boje ktoré viedol proti Kvádom, aké výpady robil z Carnuntumu /Hainburgu/, a ako pochodoval so svojim vojskom cez dunajský most.

Všetko toto svedčí o tom, akou strašnou prípravou začal Mark Aurél boje.

Barbari totiž nevedeli odpustiť Rimanom rôzne nespravodlivosti, vydierania, panovačnosť, porušenie prísahy a nevernosť, ktoré spáchali nižšie vrstvy rímskych vojakov na chudobnejších ľuďoch a preto neustále sa znepokojovali a búrili na hraniciach.

Vo vnútri rímskej ríše zasa na dennom poriadku boli zrady, vraždy a povstania.

Od zničenia Teutonov a Cimberov Rimania nenávideli a báli sa Germánov - triasli sa už pri pomyslení na nich.

K ich veľkému strachu dopomohol aj vtedajší mor, ktorý sa šíril temer celou zemou, takže Mark Aurélius vyhlásil 7-dňový pôst a modlitbu k bohom, aby nebezpečenstvo bolo aspoň čiastočne odstránené od Ríma; zároveň vyslal po-

solstvo k povstalcovi, aby uzavreli s nimi mier. Kvádi popustili, tiahli späť a vydali zajatcov. Ale Jazygovia /obývali okolie Nitry a Hrona/ a Markomani /obývali Moravu/ pokračovali v nepriateľstve a bojoch. Vtedy Mark Aurél bol nútený vypovedať vojnu, v roku 171 sa pohol z Carnuntumu /Hainburgu/, zmieril trochu nepriateľské vojská a zosilnil strážnice v Stupave. Ale veľmi krátko sa tešil z víťazstva aj so svojim synom Commodusom, lebo slávnostný sprievod v Ríme barbari znovu rozplašili. Podľa rozprávania Luciána, ináč múdry a triezvo zmýšľajúci cisár, obrátil sa o pomoc k čarodejníkom a rôznym poverám. Alexander Abonoteichosi, v tom čase veľmi známy čarodejník odporúčal cisárovi, aby uprostred slávnostných obetných obradov a čarodejníctva pustili cez zamrznutú vodu Dunaja dvoch ľvov na barbarov; ľvy určite rozoženú a zničia barbarské stádo /myslel ľudí/. Germáni však ľvov zabili, prešli cez Dunaj, pobili rímske vojská, pustošili a rabovali.

Štátna pokladňa v Ríme bola úplne vyprázdnená.

Vtedy cisár obetoval svoje klenoty /šperky/, skvosty, dal ich všetky do záložne, aby mohol zorganizovať nový útok proti Kvádom, Markomanom a Jazygom. Svoje sídlo preložil do Carnuntumu /Hainburgu/ a býval tu pár rokov, aby odtiaľ mohol lepšie organizovať silné útoky proti barbarom. Rok 172 znamenal veľký rozkvet pre Carnuntum /Hainburg/. Stupava v blízkosti cisárskeho sídliska sa tiež rozvíjala. Raz sa dostal aj sám cisár do veľkého nebezpečenstva, skoro ho zabili, útok však prekazil náhly dážď a tiež bol zachránený hrdinským činom 12. légie - tzv. fulminatrix légie.

Cez mnohé roky boli bojmi vyčerpané oba národy. Cisárovi sa podarilo s niektorými barbarskými národmi uzavrieť mier za nasledujúcich podmienok :

Barbari totiž žiadali, aby medzi Rimanmi a barbarskými národmi bolo územie neobývané /38 stadiumnyi - 7,02 km/, cez ktoré územie by bol prechod /doprava/ len na niektorých miestach a občas by sa mohli na týchto miestach

usporiadať trhy. Jednou z takýchto miest bola aj Stupava, nad istotou ktorej pečlivo dohliadal hrádok. Rozložených strážišť na území Markomanov a Kvádov Dio Cassius sa odhaduje na 20.000.

Zatiaľ, čo cisár sústreďoval svoju pozornosť na východ, kde Avidius Cassius sa vyhlásil za proti-cisára a tam sa aj zrodil mier - pri Dunaji, teda aj na našom území Stupavy sa začalo nové povstanie. Markomani a Kvádovia boli nútení znúšať rôzne útrapy a násilia od rímskych vojakov, ktorí ich okurovali. Rímski vojaci im odohnali a rozpúšťali stáda, zničili úrodu a získavali medzi seba germánskych zradcov. Preto Kvádovia a Markomani znovu zorganizovali povstanie. Mark Aurélius tretíkrát šiel do boja proti nim /v r.178-180/ aj so svojim synom Commodusom, znova sídlil v Carnuntume /Hainburg/ až dovtedy, kým 18.marca 180 nezemrel na mor vo Vindebone /Viedeň/.

Commodus /180-192/ nenávidel námahu vojny, radšej túžil po mestských rozkošiach a pôžitkoch, preto rýchlo s Germánmi uzavrel mier s nasledujúcimi podmienkami : Rímski vojaci opustia strážnice, ktoré sú za hranicami postavené. Germáni vydajú rímskych zajatcov; Germáni môžu obývať breh Dunaja, jedna míľa od brehu však musí byť neobývaná, rímsku armádu budú dopĺňať pomocnými oddielmi.

Benovaním Commodusa rímske dejiny zaznamenávajú veľmi smutnú dobu. Na vonkajších ako aj vnútorných pomeroch rímskej ríše bolo vidieť jasne skazu. Moc vojakov neustále rástla, mravná sila ľudí upadala, ubúdala. A v tomto smutnom období, ktoré stvalo jedno storočie, moc germánskych a barbarských národov vyrástla nad Rimanov. Cisári boli natoľko zaujatí vnútornými pomermi ríše, že vôbec nepozorovali blížiac sa nebezpečenstvo zo severovýchodu. Len keď cisár Valentinián v roku 364 dostal sa na trón nastal na určitý čas poriadok a mier. Valentinián v prvých dňoch svojho vládnutia poveril svojho brata Valensta vedením východnej državy a sám pochodil

Galiu, Britániu, zvíťazil nad Allemanmi, zabil kráľa Vit-higánov a potom skrotil burgundské a saské národy.

Z tejto vojny možno spomenúť smutný, ale veľmi charakte-ristický prípad, lebo na základe tejto histórie vynoria sa nám v mysli vojny Rimanov a prosté jednoduché zmýšľa-nie Germánov. Rimania totiž obdivovali junácke postavy. premožených burgundských a saských vojakov. Rimania, aby sa ešte viac mohli pomstiť na týchto vojakoch a čiastočne bola to aj nenávisť, vybrali si ich /s krásnymi postava-mi/ a odsúdili ich za gladiátorov /rímsky zápasník s di-vou zverou/. Poslaním gladiátorov bolo, aby v rímskych arénach zápasili s divokou zverou na život a na smrť. Rimania potrebovali zábavu a cirkus. Germanskí väzni však neznesli, aby boli trestaní takýmto strašným tres-tom a ešte predtým, než sa mohli dostať pred oči nemilo-srdných a krvilačných Rimanov, vlastnoručne si zobrali asi dvadsiatideviati životy.

Po saskej vojne Valentinián precestoval brehy Dunaja, Noricum a hranice severnej Panónie, aby tu urobil ur-čité poriadky a zosílil drážavy.

V prvom zápale svojho úmyslu /hovorí Sacken vo svojej knihe "Die Römische Stadt Carnuntum"/ by bol považoval za nesprávne robiť poriadky len na pravom brehu Dunaja a na ľavom nie, čiže na nepriateľskom území - in solo barbarico - a teda aj tam určil miesta, ktoré treba vo-jensky zosilniť. Vydal rozkaz, že na území Kvádov tre-ba stavať hradby /praesidiaria castra/, ktoré budú slú-žiť ako ~~hranice~~ strážnice. Na vykonanie a prevedenie prác v súvislosti so stavbami hrádkov - hradieb bol ur-čený magister Equitius armorum. Kvádi boli zásadne pro-ti týmto stavbám, lebo sa obávali zlých následkov, ale sami sa pritom začali ozbrojovať. Sám Equitius sa zdrá-hal pokračovať v stavbách a poradil cisárovi radšej uzavrieť trvalý mier. Ale cisárov obľúbený vojvodca drsný a náruživý Masoiminus naviedol cisára, aby dal odstrániť zdráhajúceho sa ale ináč rozumného Equitiusa. Miesto neho dosadil svojho syna Marcellianusta, ktorý

pokračoval v stavbách hrádkov. Tento mladý, nerozvážny a chvastavý mladík stavby začal tak, že použil všade násilie. V tom čase rímski vojaci každého, kto mal zdravé ruky a nohy, nahnali so zbraňou a bičom na spoločnú prácu.

X., XI., XIV. a XV. légia v Carnuntume /Hainburg/ zhotovili červený a v rôznych iných farbách mramor, pálené a hasené vápno, bezvadne vyrezávané stĺpy, ktoré vo veľkých množstvách boli dopravované cez Dunaj na určené miesta stavieb v Stupave a inde. Pohodlie a s vojenskou disciplínou spojená nádhera, dobrý vzduch a dobrá voda boli tam, kde sa prevádzali rímske stavby.

Teda v tomto čase, asi v roku 367 po našom letopočte, boli znovu vystavané stupavské, mástovské, stifridské a ostatné rímske hrádky - strážnice, ktorých pozostatky nachádzame na ľavom brehu Dunaja.

Každý takýto hrádok, resp. strážnica mala 200 jazdeckých vojakov a k nim potrebného vodcu a služobníctvo.

Hrádky - strážnice boli zničené najpodlejšším spôsobom Rimanov. Rímski bezcharakterní vojaci takýmto podlým spôsobom zničili aj stupavský, a ostatné transdani-
bianske hradby.

Hlavný vodca Kvádov Gabinius podal žalobu u cisára Valentiniana proti rímskym vojakom, proti ich chovaniu a spôsobom. Vtedy Marcellianus - vedúci prevádzajúcich stavieb - pravdepodobne z poverenia cisára - predstieral pokoj a úslužnosť voči Kvádov a pozval Gabinusa na priateľské posedenie - hostinu. Vodca Kvádov nemohol vedieť čo za pozvaním väzí, ba práve naopak myslel, že pri tejto príležitosti snáď pokojnou cestou urovná pomery medzi Rimanmi a vlastnými ľuďmi. Bez akéhokoľvek zlého tušenia pozvanie prijal; ale len čo sa objavil na hostine, vrhli sa naňho rímski vojaci a zadusili ho. Táto strašná zákeľná vražda vzbudila u Kvádov a ich susedov veľké rozhorčenie a najväčšiu nenávisť, akú kedy pociťovali voči Rimanom. V roku 375 sa všetci vzbúrili proti Rimanom. V prvom rade porozbíjali a zničili všetky

Gabinuso-
va smrť.

mosty, cez ktoré Rimanovia mali prechod cez Dunaj.

Stupava sa delila s osudom mesta Carnuntum. Keď sa cisár Valentinián dozvedel o týchto udalostiach, ponáhľal sa preč z mesta Trier, kde sa práve zdržoval a šiel na pomoc Carnuntumu. Pri Aquincum /Buda/ prešiel cez Dunaj a strašne sa pomstil na Germánoch. Síce z Carnuntumu zostali len zručianiny, predsa cisár si preložil svoje sídlo sem a všemožne sa snažil, aby mesto dal znovu vystaviť, aby znova v Carnuntume nastal blahobyť a rozkvet. Ale ani ostatné mestá nedosiahli bývalej slávy, rozkvetu a významu.

Cisár Valentinián zomrel.

Carnuntum a jeho hradby - strážnice od toho času začali odumierať a Vindabona /Viedeň/ začal rozkvitať. Zručianiny niekdajších rímskych hradieb /Stupava/ dostali sa do rúk Kvádov a Markomanov, ktorí ľudia od Bratislavy až po severné more sa ťahajúcu obchodnú cestu, tzv. pajštúnsku cestu /borinskú/, boli pánmi územia.

Kvádovia sa vyčerpali v obrannom boji a v zničení svojho okolia. Cisár Valentinián aj povahovo bol veľmi prísny človek, žiadne milosti neuznával a sám nerozdával. Pomsta bola strašná. Popravky, vypálenia miest boli na dennom poriadku. Cisár len tých najprísnejších sudcov a vládcov držal v službách.

Kvádovia nevedeli čo robiť, teda vysielali k cisárovi rôznych delegátov, poslancov, aby títo vyprosili u cisára milosť. Poslanci boli ť vyberaní z radov najpoprednejších z pomedzi Kvádov, Markomanov a sarmatských ľudí, ale boli tak úboho oblečení a vyzerali od boja hrubo, drsno, že cisár, ktorý bol zvyknutý na rímskych prepychovo oblečených ľudí, považoval poslancov - delegátov za výsmech /zo strany Germánov/ a jednal s nimi povýšenecky. Pri takomto jednaní raz sa tak nahneval, že podľa niektorých historikov mu praskla žila v tele a Valentinián umrel.

Po smrti Valentiniána v dejinách už nenachádzame žiadne stopy po tom, či rímske hrádky - strážnice boli znovu vystavané. V tom čase sa začalo sťahovanie národov a je pravdou, že kočovné národy IV. a V. storočia

Sťahovanie národov.

- Huni, Gotovia, Longobardovia, Jazygovia, Vandalovia, Kunovia, Avari atď využili všetko čo mohli na týchto miestach, ale znovu nič nevystavali. Keď museli ísť ďalej pobrali čo mohli a takto pomaly zmizli aj zrúcaniny Castellumu.

Stupava a okolie Stupavy bolo vystavené udalostiam sťahovania národov. Leží na úpätí Malých Karpát, v pozadí tečie Dunaj a rieka Morava. To všetko mohlo zapríčiniť rôzne neprijemnosti pre obyvateľov, ako aj pre prisťahovalcov. Je isté, že niektorý kmeň v V.storočí položil základy aj pajštúnskeho hradu, aby sa tam mohli utiahnuť so svojimi tovarmi. V Stupave, ale hlavne v Maste ešte aj dnes sú pod dedinou viditeľné vykopané dlhé chodby alebo diery, podobné katakombám, ktoré miestami sú rozšírené aby slúžili ako sídlo pre ľudí. Tieto katakomby svedčia o tom, že v okolí Stupavy sa odohrávali mnohé udalosti a že toto miesto udržalo svoje meno ešte z čias rímskych. V týchto podzemných dierach ľudia z okolia hľadali útočisko v čase, keď sa blížil nepriateľ. Sem schovávali bojaschopní muži starcov, svoje dietky a svoj majetok, kým oni bojovali proti nepriateľom. Pozostatky cintorínov, ktoré sú v dúbavských piesočnatých kopcoch, pri Lábe a Zohore viditeľné, a z ktorých roku 1879 vykopali vykopávky, ako aj v tomto okolí nájdené barbarské, rímske, ba aj grécke peniaze, klenoty, kamene a medené predmety, to sú všetko dôkazy pre niekdajšiu dôležitosť Stupavy.

Keď v VI.storočí sťahovanie národov trochu utíchlo, aj v tomto okolí bol ustálený mier; ľudia odkázaní na poľnohospodársku prácu použili pozostatky, zrúcaniny niekdajšieho Castellumu na stavbu vlastných príbytkov. Každým rokom nosili preč niečo zo zrúcanín, aj základné kamene, aby miesto - pôdu na ktorom stál Castellum, použili tiež ako ornú pôdu. Ale pamiatka zostala, lebo v každom čase tu nachádzali rímske peniaze, lampy a iné olovené alebo železné predmety. ^{Matej} Matus Běl, ktorý sa nejaký čas zdržoval v Stupave, vo svojej knihe "Notitia

Hungariae" v II. diele na str. 274 tiež spomína, že dedina Mást stojí na území Rimanov. Stupava, ako strážnica hrala veľmi dôležitú rolu pre rímsky vandalizmus.

Vykopávky

Keď v druhej polovici XIX. storočia sa vzbudil záujem o archeologické umenie, vyhľadávaním a opisovaním v Stupave nájdených rímskych zrucanín a predmetov, preto sa uvádzajú zápisy ^{Matúša} Matúša Bélu a Korobinského o nájdených vykopávkach v Máste a v Stupave.

Ďalej, že v roku 1834, keď v dome č.241, ktorého záhrada sa tiahla až ku grófskemu parku, vykopávala sa pivnica a našla sa tu spústa tehál a rôzne štvorcové tehly s nápisom X.legio. Majiteľ domu však vo vykopávaní nedovolil pokračovať, pretože sa obával, že by boli ovocné stromy poškodené.

A konečne našla sa aj zaujímavá zpráva, ktorá sa nachádza v prácach dr.Frigyeša Kennera, pracovníka - strážcu viedenského kráľovsko-cisárskeho vyznamenania a zbierok starožitností "Beiträge zu einer Chronik der Archäologischen Funde", ktorý písal v roku 1867 v IX. pokračovaní na str. 153-154 nasledovné, čo sa vzťahuje hlavne na Stupavu:

Bezpochyby - takto zakončuje Kenner - pozostatky, vykopávky, ktoré sa našli v Máste a v Stupave, sú z rímskych hradieb - strážnic, ktoré Mark Aurél v roku 107 a neskoršie Valentinián na území Kvádov dali vystavať.

A takto v Stupave a v okolí Stupavy, Mástu a Devínskej Novej Vsi o nájdených pamiatkach - vykopávkach máme už od polovice XVIII. storočia isté záznamy.

Koncom novembra roku 1881 pekná zbierka, ktorá pozostávala asi z 2.000 rôznych peňazí, 200 ks predhistorických vecí, 100 kusov starých majolických nádob, 50 ks starých zbraní, viac veľmi hodnotných obrázkov a iných predmetov, dostala sa do bratislavského gymnázia. Táto zbierka upozornila, že v Stupave je klasická zem, našli sa tu rôzne rímske pozostatky, rímske a barbarské peniaze, rímske lampy, zbrane a klenoty. Teda okolie mestečka Stupavy nielen že leží na krásnom mieste, ale za dávnych čias sa tu odohrávali aj vážne udalosti.

Poloha a prírodopisné pomery mesta sú vskutku na povšimnutie. Zo severu síce údolie rieky Morava necháva okolie otvorené na vniknutie severnej poveternosti, z ktorého dôvodu vznikajú často prudké vetry a vládne ostrý vzduch v Stupave. Práve z toho titulu je tu čistý a zdravý vzduch. Smerom na východ sú príjemné miesta na prechádzky a jedlami nasýtený vzduch je chránený pohorím Malých Karpát. Táto časť poskytuje pre obyvateľov aj veľmi dobrú vodu. Z juhu Stupava susedí s devínskym vrchom tzv. Kobyla. Vynára sa tu nížina, ktorá chráni Stupavu od vniknutia nezdravého vzduchu - vetra. Smerom na západ - Rakúsko - sa rozprestiera nížina až po Viedeň a Kahlenberg a poskytuje pre divákov čo najpríjemnejší výhľad. Pôda Stupavy a jej okolia u Malých Karpát je piesočnatá a menej úrodná, pre pestovanie viníc však veľmi priateľná. V nížine na niektorých miestach sa vytvárajú pieskovité kopčeky, ktoré vznikli nánosom piesku - vetrom. Nižšie položené miesta však poskytujú kvalitnú humusovú zem. Za veľkým stupavským majerom /teraz STS/ a vo vyvýšeninách, ktoré sa ťiahu smerom na Devínsku Novú Ves, ako aj pri Malingerunde a Kuklove, miestami sú hlinité pásy zeme, ktoré boli vo večnom pohybe. Tieto miesta boli neprístupné najmä na jar. Teraz sa už stali prístupné a použiteľné pre poľnohospodársku výrobu, lebo sú tu prevedené meliorácie. Dávny sen stupavských poľnohospodárov sa uskutočnil len teraz, v socialistickom zriadení, našej vlasti. Na povrchu tejto pôdy je slabá vrstva humusu, v ktorej rástli iba kyslé trávy. Na mnohých miestach pod úrodnou pôdou, ktorá siaha do hĺbky 1/2 až 1 m, sa nachádza štrk hnedej farby vo väčšom množstve. Na kopci, ktorý je od Stupavy smerom na Marienku sa nachádza veľa skamenelín. Sú to ulity slimákov, korýtka a rôzne fosilné organizmy. Pôda na kopci je hodne vyschnutá, hlinitej konzistencie popoľavej farby. V kopcoch Borinky /Pajštúna/ sa nachádza hnedý mramor, vápenec a menšie množstvo žuly. Pôdu okerovocinoberovej farby vyvážali do Rakúska. Boli zistené

že aj slabšie vrstvy kaolínu sa tu nachádzajú.

Podľa rôznorodosti pôdy aj úrodnosť okolia Stupavy je rôzna.

Ovocné stromy a vinice sú viditeľné len na svahoch niektorých kopcov, alebo na úpätí kopcov. Orechy, marhule a slivky tu dozrievajú najlepšie, jablká a hrušky poskytujú menšiu úrodu. Rast hrozna často brzdí jarná, veľmi častá zmena počasia. Z obilnín sa menej pestuje v ľahkej pôde pšenica a raž; poskytuje však menej želateľnú úrodu. Z tohoto kraja pivovary vykupovali jačmeň. Ovos dáva bohatú úrodu, proso a pohánka sa tu zriedkakeď urodí. Kuchynským rastlinám sa tu všeobecne dobre darí. Kapusta zo Stupavy, Mástu a z Bystrice je ďaleko známa. Túto dovážali aj do kráľovskej kuchyne. Okolie Zohoru zásobovalo cibuľou a zeleninou trhy Bratislavy a Viedne.

Z lesných stromov na nížinách sú viditeľné mocné duby a buky, v poslednom čase pestujú sa aj jedle a iné druhy.

Keďysi tu bol veľmi známy chov oviec v Malých Karpatoch, v časti kopcovitej Lintávy. Toto miesto bolo ohradené a použité ako obora, kde sa v roku 1880 zdržovalo asi 3.000 srniek, ďankov, jeleňov a v peknom množstve sa tu nachádzali aj diviaky. I v súčasnej dobe sa tu nachádza táto zver, ale už podstatne menej.

Obyvateľstvo chovalo pekný hovädzí dobytok, v čom dávalo pekný príklad, lebo obzvlášť peknými býkmi zásobovalo celé okolie. Z kráv chovali hlavne bernské, pítschganské a oberintalovské druhy. V chove oviec mal veľkú zásluhu u grófskeho panstva Karol Krupicz, správca statku, ktorý svojou odbornou znalosťou a svedomitosťou získal mnohé vyznamenania pre pánstvo grófa Alojza Károlyho.

V Stupave a v jej okolí boli vždy prijateľné pomery, čo možno usúdiť aj z toho, že ročne sem prichádzalo mnoho občanov z Viedne a Bratislavy na letné zotavenie sa. Tu nevládli žiadne choroby na trvalo, v širokom rozsahu.

V roku 1890 dňa 23. augusta prišiel dr. Ján Szendrey, tajomník archeologickej spoločnosti s dr. Jozefom Hampelom, strážcom budapeštianskeho múzea a Lefrankoni - bratislavský inžinier, na miesto vykopávok. Všetci obdivovali prvý výsledok, lebo podľa

objavenia bazénu Castelluma bolo isté, že na tomto mieste skutočne bola dajaká veľká rímska osada. A že aká to bola osada, to miestne pomery bezpochyby dokázali. Z miesta vykopávok totiž najkrajší výhľad sa ukazuje smerom na sever až po Malacky za Gajary, Rakúsko, až po Stieľfried a smerom na západ až po Viedeň. Smerom na juh zrúcaniny slávneho rímskeho municipiálneho /samostatného/ mesta Carnuntuma, ktoré leží práve oproti na kopci a ktoré sa vypína tesne nad Dunajom. Stalo sa teda pravdepodobnosťou, že zrúcaniny nájdené pri Stupave, boli zrúcaninami rímskeho Castelluma, už predtým spomínané v "praesidiara costra", ktoré zostali ako pamiatka pre našu dobu; a teraz je už isté, že zrúcaniny niekedy slúžili ako strážnice Carnuntumu na území Barbarov.

Dňa 23. augusta okrem bazénu na kúpanie boli vykopané ešte nasledujúce predmety:

Rímsky peniaz s obrazom cisára Hadriána, jedna dýka zo železa a veľa tehál. Na tehľách boli viditeľné nápisy leg. XIV, menej nápisy leg. XV a len na jednej tehle bol nápis leg. XIII.

V roku 1891 bolo veľmi nepriaznivé počasie, takže nezostala ani nádej na dobrú úrodu; Za týchto okolností nemohlo sa myslieť na pokračovanie vo vykopávaní. Sedliaci žiadali veľa peňazí za vykopávanie a jednak vysoké nájomné za prepožičanie pozemku, na ktorom dovolili kopat.

Na jednej výstave v Trnave pochvalne sa vyjadril o stupavských vzácnostiach ^{veľký} mecenáš archeologických pamiatok Lafrankoni, ktorý sa veľmi zaujímal o stupavské vykopávky a o výsledkoch vykopávania; a potom zaslal na hradenie nákladov pri vykopávaní 200 Kčs /frt./. A takto vykopávanie dostalo úplne iný smer. Aby majitelia pôdy - pozemkov ich nevyrušovali rôznymi poľnohospodárskymi prácami pri vykopávaní, najali si pozemok domu č. 210 a susedom, ktorí dovolili vykopávanie, prisľúbili dvojnásobok používaného pozemku a ponúkli aj peňažitú náhradu na tie roky, v ktorých vykopávanie bude trvať.

Vykopávanie začali dňa 17. augusta 1891 po skončení poľnohospodárskych prác; pokračovali na pozemkoch už v predo-

šlých rokoch začatých, ale tu ďalej vykopali ešte dva menšie bazény na kúpanie. Na týchto bazénoch zaujímavá bola stukko práca z bezvadného vápna a bazény boli vykladané z kusov červeného mramorového kameňa. V jednom z týchto bazénov na stene bol jasne viditeľný vodovodný kanál, hrúbky asi na 4 cm. Potom chceli pokračovať smerom na sever na pozemku domu č.112 a aj začali a za krátky čas objavili základy /základné steny/ a vedľa toho stukko dlážku. Je jasné, že na tomto mieste objavili základy hlavnej budovy. Najprv uvoľnili bočné strany základov z juhu a takto dostali základy vnútorných stien. Miesto medzi vnútornými stenami bolo pokryté stukko dlážkou. Najprv boli pokladené kamene vedľa a nad sebou, nad nimi bol štrk a nad štrkom asi na 3 cm vápno a cement. Na jednom mieste pod vyššie uvedenou dlážkou boli viditeľné rôzne kosti, kusy po spálených predmetoch, črepiny a mnoho popoľa. Toto všetko dokazuje, že na tomto mieste najmenej dvakrát sa stavalo a že sa tu diali viaceré zmeny.

Potom sa prišlo k otváraniu severnej bočnej steny. Táto základná stena je omnoho hrubšia ako južná - pravdepodobne preto, aby budova bola chránená od severných vetrov. Na viacerých miestach bolo viditeľné, že ľudia tu už viackrát vykopávali, správne poznamenal majiteľ domu č.214, že jeho otec keď chcel stavať, odtiaľto si vykopal na stavbu potrebné kamene. Pri vykopávaní sa ďalej zistilo, že severná stena sa tiahne až na pozemok domu č.212 a že táto stena mohla slúžiť ako ochranná bašta. A takto videli pred sebou celú časť hlavnej budovy, jej podobu a celú polohu, hoci majitelia pozemkov č.211 a 213 nedovolili na svojich pozemkoch pokračovať vo vykopávaní.

Zmeraním dlážky a šírky stien zistili, že hlavná budova rímskeho Castelluma mohla byť pekná budova, ktorej dĺžka bola 50 m a šírka 16 m. Pri stene na severnej strane na dvoch miestach zistili silnejšie základy a v strede asi 3 m³ výklenok. Z toho usudzovali, že na niektorom z týchto miest mohla stáť veža, z ktorej strážcovia robili pozorovanie smerom do Mačarska.

Pri vykopávaní našli jedno koliesko z bronzu, jednu ihlu z bronzu, kúsok z dajakého náhrdelníka, všetko silne kryté patinou. Tiež našli jeden kľúč zo železa 23 cm dlhý, ďalej našli niekoľko železných klincov z dvier alebo z okien. Vedľa črepín z barbarských nádob črepiny jednej rímskej lampy a odlomeninu z kamennej sekery. Okrem toho mnoho kostí a rôzne črepiny z nádob; Tehly s nápismi XIII. Leg. CMV 46 cm široké a 50 cm dlhé. Aj pár strieborných peňazí z dôb Antonia a cisárov Hadriána a Deciusa bolo vykopaných. Výsledky vykopávok a náklady vyložené na túto vedeckú prácu, ktoré vynaložili stupavskí záujemci o vykopávky pri zisťovaní, hľadani stupavského rímskeho Castelluma - zhrnuli do článku, ktorý potom predniesli dňa 31. januára 1892 v Bratislave, na posedení Toldy-ho krúžku. Nepredpokladali, že článok obecnosť bude zaujímať; lebo málo vzdelaných, inteligentných ľudí sa zaujímalo o archeológiu. No sklamali sa, lebo veľká sála bola preplnená vzdelanými ľuďmi a prednášku sledovali s veľkým záujmom. Na konci článku mal veľký úspech, veľký potlesk, niektorí kričali aj hurá. Po skončení prednášky z radov mužov sa zaujímali ešte o rôzne veci v súvislosti s vykopávaním a zodpovedali na všetky dopyty. S nadšením prezerali k prednáške vyhotovené mapy a nakreslené staré rímske a barbarské vykopávky, ktoré im tiež ukázali.

V roku 1892 pokračovalo sa vo vykopávkach. - V dňoch 21, 22. a 25. pracovali štyria robotníci pri bočných stenách, odkryli zem na viacerých miestach, skúšali, ale nič iného nenašli.

Dňa 1. septembra sa podarilo vykonať odvážnu skúšku na zistenie toho, či hrádok v Stupave vskutku slúžil ako strážisko pre Carnuntum a či strážcovia zo Stupavy vážne mohli cez deň dávať znamenia pomocou zrkadiel a v noci pomocou ohňa do Carnuntumu. Vo vyššepomínaný deň dr. Eduard Heim, lekár, Ján Scheider, inžinier železníc, Ján Šmelík, stupavský notár, Ľudovít Nagy - stupavský richtár, Eduard Gröninger - mešik, Štefan Springer - farár z Devína a ešte niekoľko osôb /bolo ich 15/, vybrali sa na výlet do Hainburgu /Nemetovár/ na miesto niekdajšieho Carnuntumu a do

Petronely, aby si tam pozreli výsledky vykopávania. V Stupave na mieste rímskeho Castelluma, resp. na zrúcaninách Castelluma prikázali jednému človekovi, aby po 10,00 hod. doobeda /predpokladali, že dovtedy budú na zrúcaninách v Carnuntume/ stál so zrkadlom v ruke a dával znamenia smerom ku Carnuntumu. Spoločnosť bola o 10,00 hod. na zrúcaninách v Carnuntume, všetko si prezerali, aj amfiteáter a vyšli na kopec a pozorovali, či vidieť niečo smerom od Stupavy. S prekvapením zistili, že vidieť dva lúče, každý v priemere asi 30 cm veľkosti a že lúče prichádzajú z kopca zo Stupavy. Otázka bola len prečo vidieť dva lúče, dve zrkadlá, keď bolo prikázané len jednému človekovi a s jedným zrkadlom dávať znamenie. Len keď prišli domov výletníci sa dozvedeli, že dotýčný človek miesto jedného zrkadla dával znamenie s dvomi zrkadlami. Výsledok bol teda jasný a zrejmý, že strážcovia z Castellumu dávali znamenie pre légie v Carnuntume. Vzdialenosť medzi Stupavou a Carnuntumom je vzdušne 24 km. S väčším zrkadlom z rudy pravdepodobne sú znaky viditeľnejšie. Výsledky tohoto zistenia boli uverejnené skoro vo všetkých rakúskych, maďarských, ba aj v niektorých zahraničných časopisoch.

V mesiaci október majiteľ domu č.241 vykopával vo svojej záhrade, ako hovorí, z podzemných stien chcel vyťažiť kamene pre stavbu maštale. Keď sa o tomto dozvedeli hneď tam išli a videli, že v tejto záhrade je pod zemou odpadový kanál, ktorý je spojený s bazénmi Castelluma, a že cez tento kanál bola odvádzaná všetka špinavá voda do potoka. Kanál je dole asi 80 cm vysoký a asi 40 cm široký. Ďalej tam nechali vykopávať ešte dva dni, ale okrem rímskych tehál a omietok nič nenašli. Kúsky omietok boli farebné - zelené a červené, z čoho možno usudzovať, že dole v údolí pod terajšou Stalingradskou /Novou ulicou/, voľakedy stáli rímske budovy.

Naši ľudia staré hradby teraz všetky nazývajú tureckými, po smutných tureckých udalostiach - pustošeníach. V horách Pajštúna sú tiež hradby a nazývajú ich tureckými; ale na tomto mieste sotva niekedy boli Turci.

Kvádske hradby v stupavských horách.

Stupavskí záujemci v doprovode Františka Kopála, pajštúnskeho lesníka dňa 9. novembra 1892 prezreli tieto hradby a zistili, že tieto 3 - 4 m široké hradby sú z čias sťahovania národov, ktoré podľa nášho letopočtu pochádzajú z prvých štvrtstoročí. Hradby boli vybudované pravdepodobne Kvádmi. Toto miesto je veľmi zaujímavé. Medzi Stupavou a Jurom v horách Malých Karpát sú vrchy, ako ke by zrastené a tieto nazývame Veľký a Malý Okopanec. Kolom do kola týchto vrchov sú vykopané jarky, ktorých dĺžka je skoro 4 km. Na mnohých miestach sa našli barbarské nádoby. Na tých miestach, kde sa jarok otáča sú hlbšie výklenky vo vrchu. Toto miesto mohlo byť táborom v dobe sťahovania národov. Na vonkajšej strane jarku niekedy stál plot z dreva alebo z pletených prútov pre ochranu pred nepriateľmi. Pod týmto plotom - baštou v jarkoch boli ubytovacie miesta pre rodiny; na miestach, ktoré boli väčšie /rozšírené/, bývali vedúci - náčelníci s rodinami pod stanami. Takto sa museli brániť v strašných horách kedysi ľudia pred nepriateľmi, schovaní hlboko pod zemou zasa sa museli báť veľkej zimy. V strede obkľúčených miest boli rôzne ihriská na hry a vojenské cvičenia. Na tomto vrchu na troch miestach sú skalnaté vyvýšeniny, vrch týchto skalnatých vyvýšení je však hladký, čo znamená, že tiež sú tu stopy po ľudskej práci. Možno, že na týchto skalách práve sídlil vodca - náčelník, aby v prípade potreby z tohoto vyvýšeného miesta ľahko mohol zvolať mužov celého tábora pomocou trúbky; mohol tam byť aj hlavný stan, alebo stany služobníctva. Odtiaľto je krásny výhľad na rieku Moravu, na Moravskú nížinu a tiež na Rakúsku nížinu. V časoch sťahovania národov, keď prišiel nový nával ľudu na nížiny a do hôr, alebo keď Kvádovia sa bránili proti Rimanom, v takýchto horských hradbách - brlohoch - boli ľudia - obyvatelia /bývali tam na trvalo/; Tam si zakladali svoje rodiny, v obyčajných brlohoch, alebo veľkých prázdnych stromoch, v húštinách veľkých hôr vyrástli ich deti. Tieto hradby - brloly sú podobné tým, ktoré sa našli aj v Nitrianskom kraji na vrchu Žibrica - o ktorých sa písalo v časopise "Nyitrai Közlöny" /Nitrianske zprávy/ v roku 1875.

Na južnom úpätí vrchu Okopanec tečie pajštúnsky potok.

Z južnej časti potoka, alebo na pravej strane potoka, alebo na druhej - pravej strane potoka sa rozprestiera údolie Propadlé a údolie Košarisko, stvorené na poľovačku, je tu aj poľovnícky dom. Ze týchto poľovníckych domov smerom na sever sú stopy ešte z čias sťahovania národov, že t.č. tam bol pravdepodobne cintorín. Sú tam rozkopané hroby - hrboľky; ďalej je viditeľná veľká jama priamo siahajúca rovno do zeme, z ktorej sú chodbičky na rôzne strany. Pajštúnski /Borinskí/ ľudia hovorili, že na začiatku XIX. storočia otcovia tam našli mnoho bronzových predmetov a klenoty a preto tu vykopávali pravidelne - získané predmety potom odpredávali nemeckým obchodníkom. Snáď z týchto predmetov zbohatol múzeum v Berlíne a iné múzeá v cudzine.

Z čias sťahovania národov zaujímavé pamiatky sa jaskyne - brlohy a podzemné chodby, ktoré sa najviac nachádzajú v Máste, v Stupave na Stalingradskej /Novej ulici/-pod niektorými domami sú viditeľné. Obyvatelia Mástu upozorňovali, že z týchto podzemných pivníc - brlohov vedú úzke chodby smerom do viníc, iné zasa smerom k studniam, ktoré sú v dedine. Tam sa schovávali ľudia v dobe vojen, v dobe sťahovania národov, keď jeden kmeň utláčal druhý, tu sa schovávali ~~by~~ husitskí zsebrábi /malé skupiny/, keď kráľ Matias viedol proti nim vojnu. Takéto podzemné jaskyne - brlohy sú aj v Rakúsku, na Morave, u nás len v Čeklísi /Csejte/.

Predhisto-
rické hra-
by-jaskyn-
-brlohy v
Stupave.

V Máste za kostolom sú tri takéto jaskyne, ľudskou rukou vykopané v silnom piesočnatom kopci, ďalej pod domom č. 109, v dome Ivica Šeböa. Ďalej pod domom č. 6, kde vedie tiež chodba k dedinskej studni.

Výchova v praspoločenskom zriadení, keď spoločnosť bola beztriednou, škôl ešte nebolo a nebolo ani osobitne učiteľov alebo iných výchovných pracovníkov.

Školstvo a
jeho začia-
ky v Stupe-
ve.

Deti priučali sa vtedy životným návykom bezprostrednou účasťou na práci obce napodobňovaním a počúvaním dospelých. Deti boli zaraďované napríklad na poľovačky, rybačky alebo na akýkoľvek iný druh práce. Pri podobných

návykoch a takejto pracovnej praxi dostalo sa deťom pre život nevyhnutných vedomostí.

Okrem pracovnej praxe vychovávali sa deti i hrou a rôznymi zábavami. Od tých čias, čo vzniklo náboženstvo, zjavili sa aj náboženské obrady. Preto ďalší vplyv na deti mala aj účasť na náboženských obradoch.

Položenie nevoľníkov a nevoľných sedliakov bolo pre ich život veľmi ťažké. Väčšina sedliackych detí ešte vo feudálnej spoločnosti nedostávala žiadne možnosti vzdelania. Životným návykom sa priučali pri práci na poliach, napriek krutému vykorisťovaniu. A len veľmi málo detí bolo a to privilegovaných, ktoré sa dostali do prvých škôl, ako aj v Stupave, ktorá bola zriadená pri kostole a bola aj usmernovaná miestnym farárom. Samozrejme, že okrem predmetov čítania, písania, bolo hlavným predmetom vyučovania náboženstvo. Vychádzajúc z toho, že v XIII. storočí bol v Stupave vystavaný kostol a samozrejme založené aj farstvo; v tom čase bola založená aj katolícka škola, v ktorej farár a učiteľ podávali základy poznania ako čítanie, písanie a hlavný dôraz kladli na náboženstvo a na poznanie častí bohoslužieb.

V roku 1560 zriadenú školu katolícku obecnú, v ktorej sa vyučovalo maďarsky, dal zemský radca riadiť do rúk istému kováčovi, ktorá bola umiestnená v nízkej budove pri kostole, kde teraz je umiestnený zelovoc a mliekareň. Avšak spomínaný kováč miestnosť použil na svoju dielňu a školu zriadil v prístavku pri budove, ktorú používal ako šópu. Učiteľ v tejto škole, ktorý tu vyučoval, menoval sa Pomagay György. Do tejto školy chodilo 16 detí a za ich vyučovanie tento dostával 16 zlatých ročne. O utvorenej škole a o ďalších učiteľoch ktorí tu účinkovali, až do XVIII. storočia sa ďalšie podrobné zprávy nenašli. Založená škola nemala podporujúcich ani zo strany pánstva alebo cirkve ako aj obce a preto aj jej existovanie a výučba detí v Stupave celkom zanikla. Najmä zo strany pánstva, ktorá v tej dobe nemalo záujem, aby deti dostávali vzdelanie, neposkytovali, žiadnu pomoc

Prvá škola v Stupave.

škole, lebo pre ich vykorisťovanie to nepovažovali za potrebné. Vtedajšie pánsťvo sa uspokojovalo, keď mládež bola bohabojná a mohla pracovať na ich pôde od noci do noci.

V tom istom roku, teda v r.1560 Mikulášom Olahom bolo vydané vyhlásenie na rozširovanie škôl. Na základe tohto vyhlásenia bola neskôršie v Stupave zriadená za-
se výlučne cirkevná škola.

Založenie
cirkevnej
školy.

Hlavným predmetom vyučovania bolo náboženstvo a pritom sa vyučovali deti ešte čítaniu, písaniu, počítaniu, spevu a hudbe - to boli všetky vyučovacie predmety. Nakoľko v tej dobe pobočné dediny, ako Mást a Pajštún /Borinka/ nemali také možnosti ako Stupava, tieto boli pričlenené k Stupave. Dospelí občania chodili do stupavského kostola a deti tiež chodili do stupavskej školy. Prvé dôkazy o stupavských učiteľoch na tejto cirkevnej škole máme z roku 1701, kedy stupavský farár Máté Užeróczy založil si album, v ktorom opisuje udalosti, odohrávajúce sa v Stupave a pritom viedol si tiež kroniku o založenej spoločnosti /rádu Karameli B. Szüz Maria/. Podľa tohoto albumu vstúpil do rádu - spoločnosti v roku 1713 Johannes D. Victoszini Rector Scholae - vtedajší organista.

Meno druhého učiteľa sa zistilo tiež z tohoto albumu, menoval sa Ján Benóczy, ktorého dcéra Julia Jonuis Benóczy Rect.Scholae Gaj.filia bola zapísaná tiež do založeného rádu.

V roku 1752 Juraj Fibiger, učiteľ a rector aj so svojou ženou vstúpili do rádu - spoločnosti tu založenej. Z roku 1755 v liste ostrihomského biskupa a veľpréposta Jána Galyóczyho sú už obšírnejšie spomínaní stupavskí učitelia a rectori. Podľa tohoto listu učiteľom v Stupave a zároveň aj rectorom bol Michal Tomanik, učený, vzdelaný, veľmi mravný, poslušný a veľmi dobre oboznámený človek. Bol všestranne uznávaný ako rector zo strany obyvateľov, ako učiteľ náboženstva zo strany cirkevných hodnostárov. Bol povinný dvakrát týždenne, t.j. v stredu a v sobotu vyučovať náboženstvo, ďalej dávať

znamenie na modlitbu vyzváňaním ráno, na obed, večer a okrem toho ešte aj v prípade blížiacich sa búrok. V tomto liste je popísaný aj finančný príjem rektorov, čo pozostával z väčšinou z malých platov. Napr. príjmy za pečenie oblátok, platenie školného za deti atď. Okrem toho mal aj kúsok poľa pri ceste do Marianky, kde mohol zasiat 1 a 3/4 h /pozsonyi mérü/ obilie.

V tomto liste nie sú spomínaní pomocní učitelia, ktorí v tom čase vypomáhali rektorovi na každej väčšej škole.

V liste kardinála Jozefa Battányiho, ostrihomskeho arcibiskupa je spomínaný vtedajší rektor a učiteľ Martin Hubeszky, 41 ročný, hovoril po slovensky a nemecky a bol zbehlý vo veciach cirkevných a po stránke vzdelania zodpovedal svojmu povolaniu.

V tom čase bola v Stupave už dvojaká škola; jedna slovenská a jedna nemecká. Rektor bol povinný vyučovať v oboch školách. V nemeckej škole z vlastných peňazí si držal pomocného učiteľa. Nemecká škola bola umiestnená v tej istej budove, v jednej miestnosti v nájme. Vyučoval v nej na začiatku XIX. storočia Anton Navrátil, učiteľ katolíckeho vyznania a príkladných mravov.

Nemecká škola.

V slovenskej škole cirkevnej tzv. kompani pomáhali učiteľovi pri vyučovaní, ktorí od každého dieťaťa ktoré sa učilo čítať, týždenne dostávali 2 krajciare a ktoré sa učilo písať dostávali 3 krajciare za unúvanie a vynaloženie námahy. Kompani boli obyčajne živnostníci, ktorí plne zamestnaní boli len v lete, boli to napr. tkáči, murári, niekedy aj krajčíri. V zime sa zaoberali vyučovaním hudby, aby si takto prílepšili svoje zárobky.

Okrem finančného, teda peňažného príjmu v tom čase rektor mal už dva kusy poľa pri ceste vedúcej do Marianky, druhý kus poľa dostával od pánstva "na Kopcoch"; okrem toho mal lučinu na 6 kosoch v Kukle. Celkový príjem rektora pozostával z 213 forintov a 97 krajciarov; z Mástu dostáva 1 47 frt. 74 krj. a z Pajštúna 43 frt. a 13 krj.

Z roku 1812 údaje svedčia o tom, že stupavská škola bola

vo väčšine prípadov prázdna a učitelia nemali vôbec čo robiť. Hubeczský /alebo Huboczský, Hubovský/ zomrel dňa 14. februára 1821 - v 71. roku svojho života. V Stupave pôsobil teda viac ako 40 rokov.

V horeuvedenom liste kardinála Battyányho bolo napísané, že rektora možno zvoliť so súhlasom panstva, farára a obyvateľov obce.

V roku 1821 rektorom a učiteľom sa stal Michal Angele, ktorého dlhé roky spomínal ľud, lebo bol výborným hudobníkom a usilovným učiteľom. Pôsobil v Stupave 42 rokov. Pod jeho vedením stupavská škola sa rozvíjala a ukázali sa nové výsledky - lepšie. V roku 1832 gróf Nándor Pálffy daroval dedine ďalšiu časť domu č.22 - pre katolícku školu; listina o darovaní bola napísaná v nemčine. V tomto dome potom slovenská škola bola umiestnená v dvoch oddelených triedach a to pre "začiatočníkov" a pre "pokročilých"; druhá škola s vyučovacím jazykom nemeckým ako pre začiatočníkov tak aj pre pokročilých zostala i naďalej vo vyššie spomenutom dome.

V roku 1851 v slovenskej škole v zimnom období bolo 160 žiakov, v triede pokročilých bolo 60 žiakov. V nemeckej škole bolo celkom 61 žiakov. Slovenská škola cez celé leto bola prázdna. ~~V roku 1875~~

V roku 1851 - bola už aj jedna židovská škola, do ktorej ani jedno katolícke dieťa nechodilo.

Židovská škola.

V tomto čase obyvatelia Mástu a Pajštúna prišli k tomu názoru, že by bolo potrebné aj v ich dedine založiť školu, lebo čiastočne sa už nevместili do stupavskej školy a jednak aj dochádzka sťažovala učenie detí; a tak sa stalo, že aj v Mástu aj v Pajštúne si zriadili vyučovaciu sálu a získali si jedného pomocného učiteľa ktorý síce vyučoval a býval v Stupave, ale vyučovať chodil aj do Mástu a do Pajštúna. V Stupave okrem rektora pôsobili ešte dvaja pomocní učitelia. Jeden sa menoval Ján Eichler, pochádzal zo Stupavy. V nemeckej škole vyučoval Ján Czach. V Mástu ako výpomocný učiteľ pôsobil Martin Magyer, v Pajštúne Ignác Hnatay, krajčírsky majster ako pomocný učiteľ, ktorým za výpomoc každá dedina platila 40,- forintov.

Stunavský rektor mal na starosti, aby vo všetkých troch dedinách sa staral pri bohoslužbách o spev a riadnu hudbu. Ďalej mal na starosti starať sa o učiteľov ktorí vyučovali v dvoch slovenských triedach, starať sa im o ubytovanie, stravovanie, obliekanie a v zime aj o kúrenie. Ďalšími povinnosťami rektora bolo vyzvárať na anjelské pozdravenie, vyzvárať na pohreby a tiež upozorňovať na blížiacu sa búrku; keď nestačil sám, bolo treba niekoho tým poveriť, ďalej prijímanie doprevádzať k chorému /sviatosť oltáru/, pri krstoch a bohoslužbách starať sa o miništrantov. A jeho príjem bol len o niečo vyšší ako bol vyššie z roku 1782. Pánstvo prispievalo len na udržiavanie nemeckej školy a dedina tak isto.

Dňa 22.apríla 1863 zomrel Angele. Po ňom v roku 1863 stal sa rektorom Peter Strýčko /Sztrýczko/. Narodil sa v r.1836 vo Verbóne, bol synom poľnohospodárskeho pracovníka /roľníka/. Bol usilovným rektorom a horlivým učiteľom, ale bol veľmi chorľavý. Jeho chorobe napomáhal aj mokrý byt ktorý obýval, mnohé nepríjemnosti školské a tiež nepríjemnosti, ktoré sa rozpútali medzi roľníkmi a pánstvom; To všetko mu sťažovalo situáciu, takže v dňa 15. mája 1874 podľahol chorobe a umrel.

V obci až do roku 1861 ľudová katolícka škola bola veľmi zanedbávaná. Nikto sa o školu nestaral, nikto sa nezaujímal o existenciu učiteľov a nezaoberal sa usmerňovaním detí. Zámožnejšie rodiny v učiteľoch najradšej videli len rektora a hudobníka, ktorý by ich neustále zabával. Deti chudobnejších rodičov neradi videli chodiť do školy, ba v niektorých prípadoch zámožnejší ľudia vôbec nechceli pripustiť, aby deti sedliakov chodili do školy. Hovorili - len toľko treba viesť sedliakovi, aby vedel čítať z modlitebnej knižky a vedel spočítat pracovné jednotky.

Bachová vláda /1850 - 1860/ prísne súrila, aby v každej dedine bola založená ľudová škola a v mnohých dedinách na základe tohoto boli vystavané parádne školské budovy. Ale aj tieto ostali nevyužívané, lebo bol nedostatok schopných učiteľov. V mnohých dedinách však prenajali tú najbiednejšiu chatrč a zriadili tam školu a podobné bývanie

poskytovali aj pre učiteľa. Na miesto školských lavíc postavili obyčajné lavice, miesto pultu na písanie dávali obyčajné dosky a deti museli na tom písať. Pre veľkú zimu deti však obyčajne vysedávali na dlážke pri peci. Takáto škola bola aj v Pajštúne až do roku 1889, kde učiteľova matka stála pod daždnikom v miestnosti, keď pršalo. V Máste deti boli o niečo slušnejšie umiestnené, ale tiež len v sedliackej izbe. A stupevská škola bola tiež umiestnená v budove, ktorá vyzerala nachudobnejšou poschodovou budovou bez dvora, záchodov a záhrady. Deti boli zhromaždené v nízkych tmavých izbách. Ešte šťastie, že škola v lete bývala prázdna. /poschodová budova pri kostole/.

Len keď bol obľúbený kráľ František Jozef I., Jeho výsosť bol dňa 8. júna 1867 korunovaný za kráľa, jeho érou nastala zmena aj v oblasti našich škôl - distal sa sem nový život. Vzdelaní páni, ktorí boli vo vyhnanstve na základe všeobecnej amnestie sa vrátili do vlasti, naučili si vážiť ľudové školy a snažili sa o to, aby položili základy vzdelania a napomáhali všemožne výstavbe škôl. Po nich aj ostatní páni, svetoobčania uznali za dobré, že aj obyčajný robotník šikovnejšie, rozumnejšie pracuje, keď niečo vie; Učenejší - roľník si vie rozdeliť svoju prácu lepšie, viac si váži výsledok svojej práce; a živnostník musí vedieť počítat, aby zrátal svoj príjem a výdavok. Cudzina bola ďaleko vpredu po stránke vzdelania a aj po stránke bohatstva. Naša chudobná a zanedbaná vlasť musela veľa doháňať, aby dosiahla úroveň cudziny.

Túto snahu, čo sa týka škôl, pripisovali ministrovi školstva - barónovi Jozefovi Eötvöšovi. Strojcovia prvých školských zákonov nepoznali dôkladne všetky potreby štátu /ťažkosti, slabosti atď./ a vo svojich prílišných snáhach hlásali rôzne nedorozumenia. Miesto toho, aby školské zákony - reformy boli prenechali pod prísny dozor vlády, pretože vtedy boli rôzne jazykové, náboženské a iné rozdiely, miesto toho zákony zostavili v tom zmysle, že boli badateľné rozdiely medzi cirkevnými, štátnymi, súkromnými a ľudovými školami.

Školy štátne a v mnohých ~~na~~ prípadoch aj súkromné, boli pod ochranou štátnych prednostov, napomáhali im finančne, ale školy cirkevné boli úplne utlačované. Vyzeralo to tak, vraj ako keby v cirkevných školách boli vychovávaní iní ľudia, než čestní občania. A vo svojich omyloch štátna vrchnosť aj pokračovala, dávala možnosť rôznym nevzdelaným ľuďom, ktorí boli len nepriateľmi školského vzdelania, aby podľa vlastnej vôle mohli meniť charakter škôl; a týmto spôsobom potom školské zákony boli zmenené a utápali sa v rôznych omyloch.

Keď v r.1868 vydaný školský zákon č.XXXVIII. vyvolal v celej krajine zápasenie na poli školstva, tak posmelil aj v Stupave viaceré živly natoľko, že zatracovali všetky doterajšie školské inštitúcie a naliehali vytvoriť nové. Buržoázia, ktorá sa považovala za vzdelanejšiu kastu, ktorá radšej chcela, aby sedliak nevedel čítať a nepoznal písmo - aby sa nezahanbila, teraz odrazu sa pozdvihla na krídlach vzdelania a doterajšie zlé školské pomery pripisujúc katolíckemu duchovenstvu, snažila sa ľudové školy "oslobodiť" - vytiahnuť zpod vplyvu kňazov. Nechýbali ani takí, čo v snahe krivých vlastencov si mysleli, že keď ľudové školy, kňaza a náboženstvo vyobcujú, celá dedina sa hneď pomaďarčí. /Takto rozmyšľal František Bathó - panský správca - Barón Eduard Mauser, pôvodom český šľachtic, ako dôstojník v Stupave sa priženil do rodiny Troaerovej. Tento považoval každú vyhlášku za zlú a práve preto súril základy novej školy. Z Karola Müllera, bývalého ovčiara /Schafmeister/ sa stal hostinský a neskoršie sa stal richtárom dediny. Náboženstvo - vieru nepoznal /bol bez vyznania/. Preto súril novú školu, ktprá by nechávala náboženstvo stranou. Vždy mal nedorozumenia aj s farárom. Eduard Geiringer - hubatý a sprostý žid, ktorý sa považoval za veľkého filozofa mal vo zvyku hovoriť:

"Kresťan nepotrebuje školu - teraz budeme my židia pannať v škole a naše deti sa budú tam učiť." /preklad z nemčiny/.

Paťol Maroš, hubatý sedliak, spolu s Jozefom Benczom, Jozefom Pijáckom a Ondrejom Kalivodom, podplatení od židov

vysmievali sa slovu "katolík". Maroš zvykol hovoriť: "Mňa vyhnal kňaz z nemeckej školy, teraz ja vyženiem zo školy kňaza a katolíka". Také strašné podmienky boli v Stupave od roku 1868 - 1885; hrešili proti vyznaniu /náboženstvu/ a Bohu verejne. A podobné názory vládli aj vo vzdelanejších kruhoch. Židia sa schovávali pod slovom "priateľstvo a kresťanská láska k blížnemu" a súrili vlasteneckú súdržnosť. Súrili, aby "vlastenecké" nápady sa uskutočnili - vskutku len preto, aby katolícka dedina mala dobre udržiavanú školu pre židovské deti, na ktorú školu židia by málo platili, a predsa by boli neobmedzenými pánni v škole. Neskoršie sa i podarilo richtárovi a notárovi v Stupave zriadiť ľudovú školu.

Keď Alojz Károlyi, v tom čase veľvyslanec v Berlíne v roku 1870 prišiel na letné zotavenie do Stupavy a keď sa dozvedel o udalostiach, ktoré sú zamerané proti katolíckej výchove a vyučovaniu, dal si zavolať svojho správcu Bathóa a prísne mu všetko vyčítal a prikázal mu, aby sa postaral o znovuzaloženie katolíckej školy v Stupave, a to čím skôr. V katolíckej škole by vyušoval rektor a jeden pomocný učiteľ. Plat budú dostávať od pánstva. Za školskú miestnosť bol vybraný dom pri kostole, v ktorom boli vyprázdnené tri miestnosti; všetky náklady hradilo pánstvo.

Reštaurácia
katolíckej
školy v Stupave.

A takto sa uskutočnila v Stupave znovu katolícka škola. Síce majetky a miestnosti býv.katolíckej školy sa späť už nikdy nezískali. Dedinskí vrchnostári na čele s notárom Jánom Schürtzom udávali za dôvod, že bývalá katolícka škola už nie je vôbec obecnou školou a nová katolícka škola je len súkromná - pánska škola. Vrchnostári kraja podporovali všetky tieto nepravodlivosti a proti katolíckej škole zaujali vážnu pozíciu. Darom sa usiloval Mikuláš Madurkay v roku 1885 - pôsobil v Stupave ako zastupujúci farár /kaplán/, aby dostal späť majetky bývalej katolíckej školy.

Darmo sa usiloval aj Ignác Gond /farár, ktorý v tejto veci bol dvakrát aj u ministra Treforta/. Obecná škola stála už pod ochranou štátu; a katolícka škola bola prenasledovaná v celom Maďarsku. Boli veľké boje v Stupave pre školu - trpký bol aj život farára. Mikulášovi Teörcőšovi, farárovi - dekanovi porozbíjali všetky okná, zúrili proti administrátorovi Maðurkay-mu, Ignácovi Gondovi, farárovi sa raz vyhrážali päsťami, keď vychádzal z obecného domu a mnohé drzosti mu vykonali, zvlášť Jozef Bencza, predseda školskej stolice.

V školskom roku 1871 - 72 katolícka škola dosť chudobno začala znovu svoju činnosť. Bola umiestnená v dome Strýčka pri kostole v nájme. Za tri izby a chodbu panstvo platilo ročne 160 frt. nájomného.

V tejto škole vyučoval rector, pomocný učiteľ a zástupca farára /kaplán/, v troch triedach. V troch triedach bolo obyčajne 115 - 130 žiakov. Čiste dobrá snaha a dobré katolícke cítenie grófa Alojza Károlyiho, ktorý bol vnútorným tajným radcom a veľvyslancom monarchie najprv v Berlíne, neskoršie /1879 - 1888/ v Londýne, napomáhali udržiavaniu katolíckej školy, kým gróf žil. Grófka /rodená Františka Erdödyová/ nikdy nemala rada katolícku školu, ľutovala všetky náklady na jej udržiavanie.

S hroznými mukami umrel dňa 15.mája 1874 Peter Strýčko - rector - učiteľ. Po ňom po strašných bojoch za učiteľa-rechtoru bol zvolený Ľudovít Koltay - dňa 15.septembra 1874. Sedliaci nechceli rectora a katolíckeho učiteľa v jednej osobe, chceli len rectora. Koltay pochádza z Komjatíc, kraj Nitra, bol príjemný, pekného zovňajšku a čoskoro si získal na svoju stranu farára a aj panstvo. Hovoril perfektne Maďarsky, nemecky a slovensky, rad i ho videli aj v lepších spoločnostiach, so šikovnými spôsobmi a svojou usilovnosťou si získal vážnosť rodičov a príchylnosť detí. Pod jeho vedením katolícka škola sa rozvíjala. Bola zvolená katolícka školská stolica, členovia školskej stolice s radosťou navštevovali školu - a deti dosiahli také krásne výsledky, že z katolíckej školy s radosťou prijali žiakov do Bratislavy

či už do gymnázia, alebo do reálnej školy. Krajskí inšpektori tiež vychvaľovali stupavskú katolícku školu a pôsobenie tejto uznávali a v dobrom spomínali v prednáškach verejnej výučby. Katolícka škola vyvíjala bezvadnú činnosť. Rozhorčenými nepriateľmi však boli - učitelia obecnej školy, zvlášť Jozef Gratzner, vedúci učiteľ /riaditeľ/ a ostatní papuľnatí sedliaci, židia, ktorí nestáli dost hanobiť katolícku "kňazskú školu". Všetky tieto hanobné nadávky - poznámky sa dostali aj na vedomie grófkы a takto v srdci grófkы lásku ku katolíckej škole úplne zničili.

V katolíckej škole v Stupave ako pomocní učitelia pôsobili:

V roku 1863 zvolení Augustín Mayer a Michal Verner - učitelia.

Neskoršie tu vyučoval 5 rokov Štefan Jánoš, Jozef Stolarík, 3 roky; brat rektora Ján Koltay 3 roky, Michal Čeleš 1 rok, Jozef Mečér 1 rok.

Od roku 1885 Gejza Una, z Velkých Šurian 2 roky, bol bezvadný spevák, neskoršie bol rektorom v Perneku.

Martin Füzessy, ohromný učiteľ 2 roky - dostal sa neskoršie do Budapešti. Jozef Sasinka /1886-1889/ 3 roky, stal sa učiteľom v Urmeny pusta - potom umrel. Po Füzessyho pôsobil tu Gustáv Paulikovič /1887-1893/- išiel do Magoču za učiteľa. Augustín Laffers - 1889-1893 - prišiel zo Záhorskej Bystrice - vyučoval v Pajštúne.

Rudolf Vodák, pochádza z Trenčína - 1.septembra 1893.

Dňa 30.augusta 1884 gróf Alojz Károlyi a jeho žena grófkа rodená Františka Erdödyová nasledovné oznámenie vydali v maďarskej, nemeckej a slovenskej reči pre obyvateľstvo Stupavy:

Stupavská kláštorná katolícka dievčenská škola a opatrovna.

"Naším želaním je, aby v našej obci medzi katolíckymi dieťkami dobré mravy a poriadkumilovnosť boli základmi, ktoré napomáhajú pri výchove obyvateľstva, sme sa rozhodli tu založiť dievčenskú školu. V tejto škole dostanú úplnú výchovu od 6 - 14 rokov deti, resp. dievčatá, oddelené od chlapcov; všetky dievčatá ktoré nav-

Števuju katolícku školu, alebo sú povinné navštevovať. Vyučovanie vo všetkých štyroch triedach bude podliehať podľa účtovných osnôv riadne uznaných maďarskými zákonmi.

Pri tejto kláštornej dievčenskej škole je zriadená aj detská opatrovňa. Opatrovňa je zriadená pre chlapcov a dievčatá od 3-6 rokov na dobu, kedy väčšia sestra je v škole.

Toto sme zriadili preto tak, aby sme pomohli v ťažkostiach pracujúcej ženy; a taktiež pre deti, aby si zvykali na školu už v útlom veku, učili sa čisto hovoriť, modliť sa a sprievať.

Maličké deti, ako aj ich sestry /žiačky/ vyumývané, s čistými rukami a učesané prídu ráno o 8.00 hodín do školy, budú tu do 11,00 hod, poobede od 2,00 hod do 5,00 hod. sa podrobia vyučovaniu.

Výchova a vyučovanie je zverené na 4 kláštorné sestry /mníšky/. Tieto sestry rádu sv.Vincenta tzv. milosrdné sestry, všetky podľa maďarských zákonov sú učiteľky, ktoré majú štátnice. Vyučovať budú jazyk maďarský, nemecký a slovenský, ďalej budú učiť ručné práce, domáce náuky a tiež poradia pri prácach záhradných - poľných /pre deti, aby sa vyznali aj v týchto prácach/.

Toto vyučovanie sa koná zadarmo a my veríme v Boha, že obyvatelia Stupavy uznajú našu obetu a toto všetko s radosťou príjmu.

Keď táto kresťanská škola, časom bude kvitnúť - ako by sme chceli a aj veríme že sa taká stane - chceli by sme ju rozšíriť až po 6 tried, chceli by sme zriadiť ubytovacie miestnosti aj pre dievčatá, ktoré by mohli natrvalo v kláštore bývať. Náklady za udržiavanie /stravné, ubytovanie/ budú hradiť rodičia dievčat pre mníšky.

Mníšky vždy s ochotou budú radiť mamičkám v rôznych veciach, budú im nápomocné, ako aj nám, aby sme takto zabezpečili skutočne chudobné rodiny, aby sme im mohli pomáhať aj my.

Chceli by sme, keď aj Boh tak chce, dňa 20. alebo 25. septembra otvoriť školu. Pri otváraní by bola sv.omša

v kláštornej kaplnke, po sv.omši rodičia tých detí, ktoré budú navštevovať túto školu, smú sa pozrieť na triedy už pripravené a taktiež na opatrovňu /jasle/. V niektorú nedeľu v septembri bude vyhlásené v kázni, že kedy sa bude konať oficiálne zahájenie, kedy bude slávnostné požehnanie budovy. V tejto kázni bude oznámená aj bližšie činnosť milosrdných sestier.

Vedení snahou pozdvihnúť úroveň ľudového vyučovania, dobré mravy a poriadok v obci medzi kresťanskými deťmi, rozhodli sme sa založiť tu jednu dievčenskú školu, v ktorej nájdú oddelené od chlapcov vzdelávanie tie dievčatá, ktoré navštevujú alebo chcú navštevovať katolícku školu. Vyučovanie v štyroch školských triedach vykoná sa podľa predpisov maďarských zákonov. S touto kláštorskou školou je spojená jedna materská škola pre malé deti od 3 do plného 6.roku v sprievode svojich matiek alebo školu navštevujúcich sestier. V tom istom čase, čo tieto deti budú v škole a zároveň s ich pomocou budú z materskej školy aj odvedené domov. To robíme, aby sme pracujúcim matkám znížili starosti. A malé deti budú tým už predčasne pripravené pre školu: správnou výslovnosťou, modlením a spevom. Matky alebo sestry nech donesú deti do školy s umytou tvárou s čistými rukami a učesané, kde potom zostanú doobeda od 8,00 hod.- 11,00 hod. a poobede od 2,00-5,00 hod. Vedenie vyučovania výchovy zverené štyrom milosrdným sestrám. Tieto školské sestry rádu sv.Vincenta - Pavla sú ináč štátne skúšané a vyučujú v maďarskej, nemeckej a slovenskej reči, ako aj ručné práce, práce v domácnosti a v záhradníctve.

V prípade, že škola sa bude naďalej pekne vyvíjať - čo aj dúfame a aj si želáme - tak ju časom rozšírime tak, že zariadíme v nej miesta pre stravujúce sa deti až do VI. tr., pre ktoré rodičia budú povinní platiť len skutočné výdavky kláštora. Všetko ostatné v tejto škole bude bezplatné.

Veríme v Boha, že naša obetavosť bude uznávaná zo strany tunajšieho kresťanského obyvateľstva. Mníšky budú matkám dávať dobré rady a aj nám budú pomáhať vyhľadať v obci

Kresťanskému obyvateľstvu v Stupave! /preklad/z nemčiny.

skutočne postrádajúcich. Ak pán Boh chce, by sme túto školu 20. - 25. septembra otvorili v rámci sv. omši v kláštornej kaplnke, po ktorej rodičia školských detí môžu si prezrieť školské miestnosti a materskú školu. V jednu septembrovú nedeľu bude kresťanské obyvateľstvo pri kázni oboznámené v ktorý deň a hodinu bude vysvätená táto školská inštitúcia. Zároveň bude obyvateľstvo poučené o svätom povolaní a činnosti milostdných sestier. Stupava, 30. augusta 1884.

Gróf Alojz Károlyi v.r.
grófká Františka Károlyiová,
rodená Erdőyová v.r.

Za kláštor slúžil niekdajší Žižkov dom, terajšia školka za kostolom, ktorý bol vyprázdnený. Tento dom bol už dlhé roky zanedbávaný, poskytoval ubytovanie pre starých vyslúžilých sluhov grófa. Gróf chcel zriadiť dokonalú kláštornú miestnosť, ale pod vplyvom správcu a iných upustil od toho a tento dom bol potom veľmi chudobne vystrojený, hoci náklady prevyšovali 10.000 forintov. A tak sa stalo, že keď prvé mníšky prišli zo svojho domova zo Satmáru a uvideli pustý veľký dvor a zničenú budovu, začali plakať a ihneď chceli odísť. Tieto prvé dojmy sa vždy opakovali, keď prišli nové mníšky. Grófká potom odovzdala predstavenej kláštora druhopis dohody, ktorý bol uzavretý medzi Satmárom a stupavským panstvom, podľa ktorej mníšky dostávali ročne 300,- frt. z pokladne stupavského panstva, na kúrenie ročne dostávali 45 q dreva; Keby sa tieto podmienky nepozdávali jednej alebo druhej stránke, polročnou výpoveďou budú uvoľnené zo všetkých povinností. Keď sa mníšky dozvedeli o tejto situácii, čo mohli robiť, ako začať ťažkú, ~~prácu~~ obetavú prácu.

Z bývalej katolíckej školy zriadili školu výlučne pre katolíckych chlapcov a na kláštornú dievčenskú školu bola zverená výchova katolíckych dievčat. Že aj po zriadení tejto kláštornej dievčenskej školy mnoho katolíckych dievčat chodilo do obecnej školy, to bolo preto, že sedliaci boli zaujatí proti panstvu a jednak v boji proti Mažarom nedávali deti do tejto školy, pretože podľa

niektorých sedliakov nech sa učia radšej po nemecky, ako by sa mali učiť po maďarsky.

Mníšky prišli dňa 6. októbra 1884; na druhý deň, t.j. v nedeľu v kázni ich predstavil ľudu farár Ignác Gond, vychovávateľ v tom čase u grófskych detí. Na druhý deň dr. Štefan Rozsýval, tom čase bystrický farár-dekan požehnal s veľkou sviatočnosťou tento kláštor. Kaplnku nepožehnal, lebo ešte nebola riadne vybavená. Mníšky v nasledujúci deň, t.j. 8. októbra začali svoje pôsobenie, začali prácu, ktorá bola pre obec veľmi dôležitá.

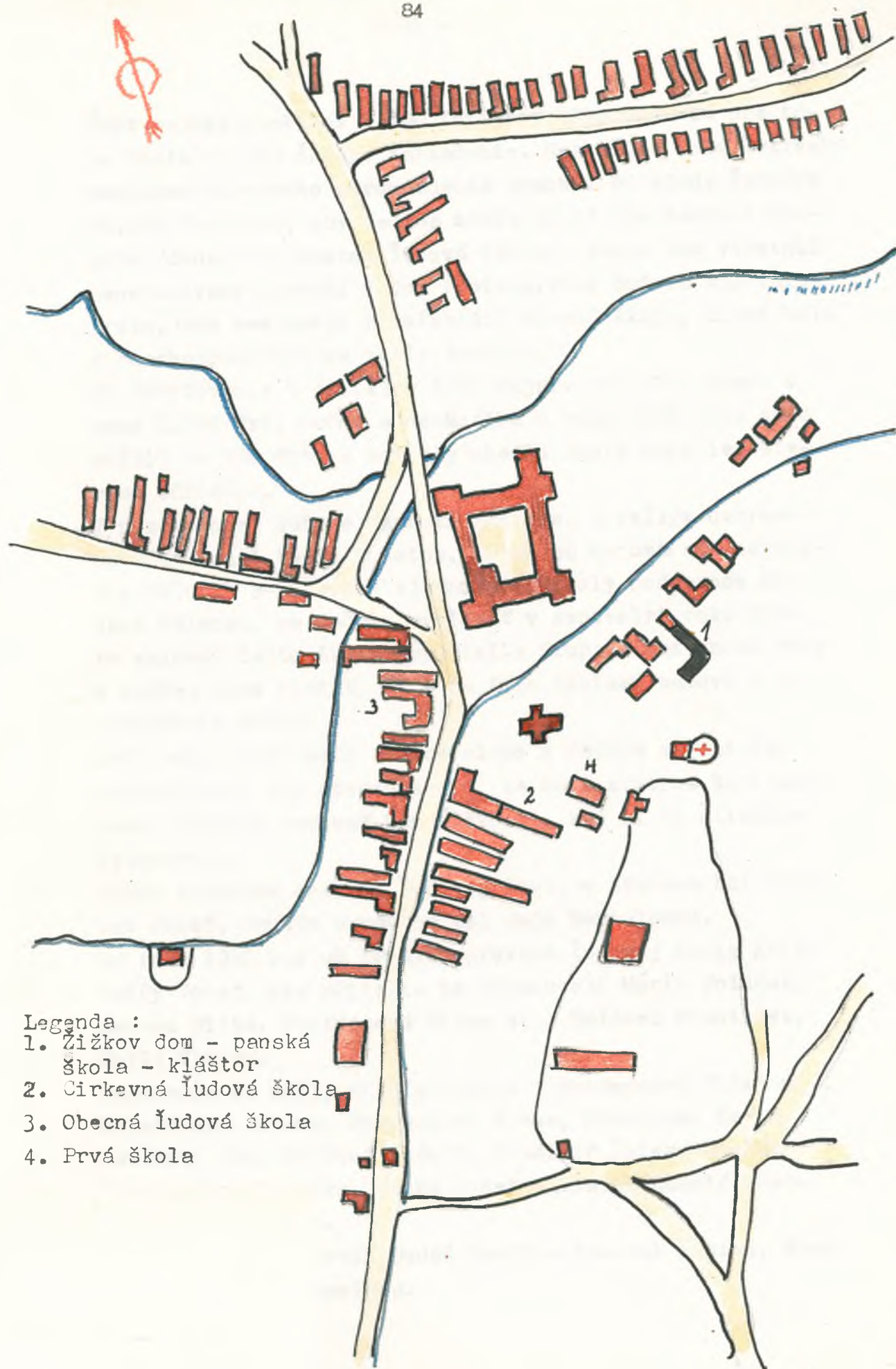
V roku 1918 dňa 31. októbra, keď vypukla prvá svetová vojna, aj v Stupave došlo k prevratu. Ľud si knevom vynútil, aby cirkevná škola v obci bola načisto zrušená. Lebo ľudia - rodičia dospeli k tomu, že ich deti, ktoré navštevujú katolícku-cirkevnú školu, sú vedené k fanatizmu a bohabojnosti, aby takto, keď dorastú v dospelých ľuďoch, boli poslušnými voči grófskemu panstvu a pána boha a čerta sa báli. Proti takejto výchove sa postavila väčšina rodičov z radov roľníkov a robotníkov.

2.
Zánik katolíckej školy v Stupave

Všetky mníšky v cirkevnej škole, ktoré boli ako vychovávateľky a zároveň ako učiteľky, boli z maďarského územia a dostali sa na okraj ich konca. V prevratnom rozrušení žiadna mníška sa nechcela smieriť s tým, aby vyučovala deti po slovensky. Do prevratu učili deti len v jazykumaďarskom a napriek tomu, že väčšina mníšok vedela rozprávať i po slovensky, pred deťmi ani jediného slova neprehovorili po slovensky. Skoro všetky mníšky aby nemuseli učiť po slovensky, radšej odišli do Ostrihomu v Maďarsku. Len tri mníšky tu ešte zostali a vyučovali deti v slovenskom jazyku, avšak nevydržali dlho, lebo slovenská reč bola im proti vôle. Vtedajší farár-dekan Hojsík Imrich všemožne sa snažil katolícku školu udržať, prevádzal nábor zo stupavských žien, avšak žiadna sa nepriklásila za mníšku a tak aj katolícka škola zanikla.

Preto aj posledné mníšky zo Stupavy dňa 31. augusta roku 1920 odišli bez toho, že by vyučovanie detí v ten deň ukončili.

Pod ochranou Školského zákona č. XXXVIII vydaného v roku 1868 - dňa 8. augusta 1869 vytvorili v Stupave popri rôznych ťažkostiach a nervozitách "dedinskú, resp. obecnú školu", ktorá bola pod ochranou svetských vrchností a aj niektorých jednotlivcov, ako napríklad gróf Ján Pálffy obetoval 3.000 forintov na udržiavanie stupavskej obecnej školy. Pri jeho obetavosti škola rýchlo rástla a silnela - a stará stupavská katolícka škola prestávala existovať. S pomocou dedinských vrchnostárov, ako Karola Müllera richtára a Jána Schürtza notára, dosť rýchle pozemnoknižne previedli všetky majetky bývalej katolíckej školy v prospech obecnej školy. Tak isto zobrali aj všetky miestnosti a obsadili ich novou školou obecnou. Pozemnoknižný zápis bol zostavený dňa 30. marca roku 1870. Farára-čekana, ktorý bol už starým a krehkým človekom nikto nepodporoval v chránení katolíckeho majetku a katolíckej veci, ba práve naopak, považovali za vyznamenanie, keď slovom alebo skutkom mohli katolícke meno alebo farára uraziť. Vyučovacie miestnosti /triedy/ obecnej školy boli umiestnené v miestnostiach bývalej katolíckej slovenskej a nemeckej školy a tak isto aj židovskej školy.

Legenda :

1. Žižkov dom - panská škola - kláštor
2. Cirkevná ľudová škola
3. Obecná ľudová škola
4. Prvá škola

Štát najprv poskytol 4.000 forintov, ako pôžičku pre túto školu na jej ďalšie zariadenie. Neskoršie Tade Prileský poslanec národného zhromaždenia vymohol od vlády ďalších 10.000 forintov, aby dedina mohla kúpiť dom naproti kostolu /dodávna obecná ľudová škola/. Tento dom vlastnil penzionovaný generál Fodor Prokopp. Túto budovu kupovali preto, aby sa mohli premiestniť obecnú školu, ktorá bola v poschodovej budove vedľa kostola.

Na vydržovanie 5 učiteľov štát najprv poskytol pomoc v sume 1.350 frt. ročne a neskoršie v roku 1888 túto sumu znížil na 750 frt. a odvtedy obecná škola mala len štyroch učiteľov.

V poschodovej budove naproti kostola, s veľkým dvorom - na jeho konci tečie i potok, teraz sú tu umiestnené nižšie ročníky 9-triednej zjednotenej školy pod menom Kpt. Jána Nálepku, sa začalo vyučovať v septembri roku 1884. Po založení tejto školy obyvatelia Stupavy cez mnohé roky z každej dane platili 23 % na túto školskú budovu a na zariadenie školy.

Sedliaci, ktorí mali vedúce slovo v dedine sa natoľko oduševňovali pre obecnú školu, že boli schopní hocijakú sumu okamžite venovať bez ťažkostí, keď si to situácia vyžadovala.

Prvým správcom obecnej ľudovej školy v Stupave bol Grátzer Jozef, druhým správcom bol Gažo Bartolomej.

Od roku 1930 bol už tretím správcom ľudovej školy Krištoffy Jozef. Ako učitelia tu účinkovali Móric Poláček, Ambróz Gitta. Pottmanová Vilma st., Balázsi František, Hollý Viktor.

Neskoršie tu učili tieto učitelia : Pottmanová Vilma ml., Malatinská Jolana, Hosnedlová Irena, Frončková Mária, Cselényi Ján, Krištof Rudolf, Vladimír Šiler, Menšík Karol, Ján Nálepka, Benca Jozef, Kristoň Rudolf, Hermína Krištoffyová.

Náboženstvo vyučovali Dudáš Cyril - rím.kat kaplan, František Bubík - organista.

Obecná ľudová škola bola v Stupave spočiatku 6-triedna. Nakoľko sa počet detí zvýšil na 456, v rokoch 1934 bola utvorená len 5-triedna škola s desiatimi triedami /učebňami./

V roku 1910 bola v Stupave utvorená tiež Židovská škola. Do tejto doby deti židovského vyznania chodili do katolíckej školy. V katolíckej škole boli na čelnej stene vyvesené kríže, aby pripomínali vyznanie.

Samostatná
Židovská
škola.

Židovskí vedúci činitelia v obci nenávideli a neznášali katolícke obrady v ľudovej škole, ku ktorým tu boli deti vedené.

Preto sa rozhodli utvoriť pre deti židovského vyznania zvláštnu školu. Táto škola sa aj uskutočnila za panovania starostu židovskej náboženskej obce, Marka Vebera. V začiatku Židovská škola dostávala i štátnu podporu, avšak neskôr táto bola zrušená, lebo škola nemala potrebný počet detí.

Viacerí židovskí občania - veľkoobchodníci si školu vydržovali sami. Vyučoval tu len jeden učiteľ.

V Stupave bola dňa 18. septembra roku 1920 utvorená i štátna meštianska škola. Meštianska škola bola trojtriedna, do ktorej chodili deti z Borinky, Marianky, Mástu a Záhorskej Bystrici.

Založenie
meštianske
školy.

Škola bola zriadená v bývalom Žižkovom dome, kde bola dávnejšie kláštorňa dievčenská škola a teraz je tu dočasne zriadená materská školka. V škole vyučovalo 10 učiteľov a učiteľiek.

Riaditeľom Meštianskej školy bol Frcín a po ňom bol Jozef Krov. Počet žiakov sa pohyboval každým rokom okolo 300.

V roku 1924 bola v Stupave zriadená aj učňovská škola. Do tejto školy chodili všetci uční, ktorých bolo v Stupave v tej dobe 35-40, rôznych remeselných povolání. Boli to najmä z oboru obuvníckeho, stolárstva, murárstva, tesárstva, krajčírstva a pod. Vyučovanie sa pre-

Učňovská
škola v
Stupave.

vádzalo v ľudovej škole obecnej, naproti kostolu, vždy v nedeľu doobeda. Túto učňovskú výchovu a vyučovanie prevádzali niektorí učitelia z ľudovej školy a niektorí majstri.

V roku 1924 bola v Stupave uskutočnená aj učňovská výstava, na ktorej uční vystavovali svoje výrobky zo svojho odboru.

Učňovská škola v rokoch 1929-30 zanikla, lebo v Bratislave bola moderne zriadená učňovská škola, kam potom dochádzali všetci uční. Aj dnes sú v Bratislave viaceré učňovské školy, podľa jednotlivých oborov remesiel.

Štátna maštianska škola v Stupave, ktorá bola len trojtriedna, v roku 1948 zanikla. V tomto roku bola v Stupave utvorená 8-ročná stredná škola kpt.Jána Nálepku. Týmto pomenovaním bola poctená škola preto, že Jano Nálepka, hrdina SSSR a SNP, v rokoch 1935 až 1939 bol tu učiteľom.

Zjednotená
9-ročná
škola v
Stupave.

Avšak v roku 1958 bola v Stupave utvorená Zjednotená deväťročná škola kpt.Jána Nálepku a táto bola uzákonená až v decembri r.1960. Od roku 1945 na stupavskej škole bol riaditeľom školy Michal Harvatovič, po ňom bol Ján Husárik, potom Vojtech Erdélyi a teraz zase Ján Husárik. K zmene vo funkcii riaditeľa prišlo preto, že s.Husárik Ján bol určitú dobu ako vedúci školského odboru na Okresnom národnom výbore Bratislava - vidiek.

Terajšia ZDŠ v Stupave má 1.050 žiakov a z toho je 505 dievčat a 535 chlapcov. Škola má 29 tried v 21 miestnostiach. Preto sa musí vyučovať na smeny.

V škole sa vyučujú tieto hlavné predmety: slovenský jazyk, ruský jazyk, matematika, fyzika, rysovanie, kreslenie, telesná výchova, hudobná výchova, pracovné vyučovanie. V škole sa vyučuje ešte i náboženstvo ako nepovinný predmet a na tento už 75 % detí nechodí. Prospech detí je pomerne dobrý, lebo len 2,2 % žiakov prepadá ročne a sú to deti obyčajne nie celkom duševne spôsobilé.

Terajšia ZDŠ v Stupave má celkom 41 učiteľov a 2 vychovávateľky.

Mená učiteľov sú Husárik Ján - riaditeľ, Erdélyi Vojtech - námestník, Štofa Michal - námestník, Kudijovský Ladislav, Malatinská Jolana, Slobodová Anna, Husáriková Františka, Maroš Ľudovít, Boleschková Vilma, Štoffová Anna, Meštianková Emília, Kolláriková Margita, Preťová Vlasta, Dračková Marcela, Erdélyiová Otília, Tomášová Viera, Zamboj Ondrej, Martincová Danuša, Kazarková Drahomíra, Hasonňová Emília, Rašová Ružena, Pevná Mária, Koželová Júlia, Hanečková Ľudmila, Blažeková Matilda, Bachratá Marta, Ďurajková Antónia, Malinová Anna, Hauptvogel Peter, Šimkovič Otto, Janegová Marta, Dolinská Alexandra, Mišovičová Mária, Rennerová Magda, Salanciová Alžbeta, Dobrovoďský, Albert, Haukeová, Brezanská, Lachkovičová, Trendzíkova Jarmila. Ako vychovávateľka je Kuzárová Mária.

Administratívna pracovníčka je Hasonňová Bohuslava a školníkom je Huk Pavol.

Upratovačky v Škole sú Huková Agneta, Balogová Matilda, Bartalská Viktória, Svetláková Terezia.

V škole je zriadená kuchyňa a jedáleň, v ktorej sa stravujú deti a zamestnanci školy - učitelia. V školskej kuchyni - jedálni sú tieto pracovníčky: Šlauková Matilda, Gašparíková Margita, Slezáková Johana.

Učitelia a zamestnanci ZDŠ v Stupave majú svoju závodnú organizáciu Revolučného odborového hnutia, ZO-SČSP, ZO-ČSM a závodnú organizáciu KSS, v ktorých sú organizovaní.

V škole je zriadená a vybavená potrebným zariadením aj telocvičňa. Je tu tiež zriadená dielňa, v ktorej sa žiaci chlanci i dievčatá učia základným poznatkom spracovávania najmä dreva, železa a poznania strojov, šitia, základov elektrotechniky a iných oborov remesiel.

Žiakom sa poskytujú všetky možnosti poznávania cesty do života. Pre dospeljších žiakov bol prevádzkaný kurz riadenia malých motocyklov, pri škole majú žiaci svoje záhony, na ktorých sami dopestovávajú rôzne poľnohospodárske plodiny a pod. V škole sú zriadené rôzne výchovné krúžky, ako napríklad aj krúžok mičurinský, ktorý navštevujú mnohí

žiaci a tento krúžok vedie a veľmi starostlivo dáva vedomosti žiakom učiteľ. Krištof Rudolf, ktorý je ináč už v dôchodku.

Škola má nadviazanú družbu so školou v Ořechove na Morave. Družba má veľký význam a plní svoje poslanie. Učiteľia a žiaci si takto vymieňajú skúsenosti k zlepšeniu celkovej výchovy. Z času na čas, možno povedať každoročne sa navštevujú a každá návšteva sa uzatvára pekným kultúrnym programom.

Riaditeľ školy s. Husárik Ján je tiež členom strany KSS a veľmi starostlivo riadi, usmerňuje a stará sa o zveľaďovanie školy a venuje veľkú pozornosť výchove žiakov. Osobne je v škole prísny, dôsledný, pritom však priateľský.

Budova školy je jednoposchodová, nesie meno kpt. Jána Nálepku a je postavená v dolnej časti Stupavy, poblíž kostola /bývalý Mást/.

Budova terajšej ZDŠ, ktorá pôvodne mala slúžiť ako budova obvodovej meštianskej školy v Stupave, bola s výstavbou započatá v roku 1942. Pretože do tejto školy mali chodiť deti i z okolitých obcí a to z Borinky, Marianky, Záhorskej Bystrice a bývalého Mástu /teraz už Stupava/, tieto obce tiež prispeli finančnými prostriedkami na výstavbu. Náklady na výstavbu budovy školy boli podľa rozpočtu v sume 3,800.000,- Kčs. Rozpočet, ktorý bol pôvodne stanovený, počas výstavby sa značne zvýšil, lebo v tej dobe ceny najmä stavebného materiálu značne sa zvyšovali.

Výstavbu budovy prevádzala firma Rapp a spol. z Bratislavy, ktorá trvala cez dva roky, do úplného dokončenia.

V Stupave bola zriadená aj materská škola v roku 1947 s Materská tromi triedami. Hneď pri utvorení bolo zapísaných 60 detí. škola.
Z roka na rok sa počet detí zvyšoval. Už v roku 1951 zvýšil sa počet detí na 110 s celodennou starostlivosťou a väčšina detí sa stravovala v zriadenej vlastnej školskej jedálni.

Už v roku 1954 chodilo do tejto školy 112 detí. Materská škola nie je povinná a deťom, ktoré túto navštevujú, zaisťuje všestranný rozvoj a socialistickú výchovu deťom dáva. Do materskej školy chodia deti vo veku od troch do šiestich rokov.

Celodenná starostlivosť o tieto deti umožňuje ženám-matkám zúčastňovať sa hospodárskeho, politického i kultúrneho života bez starosti a obáv o deti. Takto sa umožňuje matkám stať sa rovnoprávnymi aktívnymi činiteľmi spoločenského vývoja našej socialistickej spoločnosti. Deťom v tejto materskej školke sa vysvetľujú prvky vedeckého svetového názoru tým, že učiteľky pravdivo oboznamujú deti s okolitým svetom a prírodnými javmi. Deti sú vedené a všetko sa im vysvetľuje rôznymi formami skutočne pravdivo, ako nám príroda pomáha a ako sa človek snaží prírodu využívať. Deťom sa hovorí pravda a niesú zatažované rôznymi poverami a bludmi.

Riaditeľkou materskej školky sa stala súdružka ~~Zdena~~^{Zlata} Brbúchová, ktorá si sverenú prácu vykonáva svedomite pri deťoch, ktorá je za ich opateru a výchovu zodpovedná.

U stupavských detí značne vzrastá veľký záujem o vzdelanie rôznych smerov. Mnohé deti svoje záujmy v škole uplatnili aj pri vstupe do života, po ukončení štúdia. Jedni sa rozhodli pracovať v hospodárskom živote, politickom a mnohé sa rozhodli na cestu umenia a preto sa v Stupave zriadila aj hudobná škola.

Hudobná škola.

Hudobná škola v Stupave pri Osvetovej besede bola zriadená a začala svoju výchovnú činnosť v roku 1959, pod vedením učiteľa Ladislava Kudijovského, ktorý viedol hudobnú školu vo voľnom čase, teda po ukončení vyučovania na ZDŠ.

Pri zahájení do hudobnej školy sa prihlásilo do päťdesiat detí. Bolo tu zrejme vidieť, že mnoho detí má záujem o hudobné umenie.

Od započatia školy tu účinkovali učitelia Gabriela Krivoňová, Gustáv Beseda, Karol Šipoš a Kubala.

Ešte v roku 1960 viedol hudobnú školu ako riaditeľ s.Dunaj. Hudobná škola pri Osvetovej besede bola až 9.februára 1961 riadne schválená ako Hudobná škola v Stupave. Avšak už v septembri r.1962 bola škola premenovaná a schválená ako Škola ľudového umenia v Stupave. Funkciou riaditeľa tejto školy bola poverená súdružka Drahomíra Horváthová, ktorá vedie školu až dodnes.

Učiteľmi v tejto škole sú Magdaléna Šimkovičová, Mária Kučerová, Stanislav Mašík, Peter Náneth. V tejto škole je prihlásených 140 detí.

V škole je zavedená predškolská hudobná výchova /PAV/. Po roku deti sú podrobené skúškam a tie ktoré zložia skúšky, sú potom prijaté do prvého ročníka.

V škole je ako povinný predmet hudobná teória a vyučuje sa tu na klavír, husle a harmoniku.

Škola je umiestnená v budove pred MNV vo dvore a v predných miestnostiach od ulice je stanica požiarnej ochrany. Budova školy vo dvore je prízemná a bola voľakedy majetkom grófa.

Stupava je charakteru poľnohospodárskeho i priemyselného. Máme tu utvorené Jednotné roľnícke družstvá v Stupave, a bývalom Máste, i keď je to len jedna politická obec. Už teraz sa však uvažuje o slúčení týchto družstiev. V obci je prevažná väčšina robotníkov a niektorí z nich sa ešte zaoberajú obrábaním malých kúskov pôdy pre vlastnú potrebu, ktorú zdedili po rodičoch. Postupne sa tejto vzdávajú, lebo sa im individuálne poľnohospodárstvo nevypláca.

Charakter
obce.

V posledných rokoch sa veľmi rozšíril i priemysel v obci. Najstarší závod je tu Cementáreň. Potom sú tu Západoslovenské konzervárne, Západoslovenské nábytkárstvo, Výroba dámskych kabeliek, Avana - výroba spodného prádla, Autoopravovňa, Sklad stavebného materiálu, Sklenárstvo, Štátne rybárstvo, Stavohnoty - výroba cementových výrobkov. Všetky obchody sú v štátnej správe. Súkromných živností v obci nemáme. Služby obyvateľstvu poskytuje a spravuje Komunálny podnik v Stupave.

V obci máme tieto úrady: Miestny národný výbor, ktorý riadi, - domovú správu a Komunálne služby, potom je tu úrad Lesného závodu, Štátneho rybárstva, Farský úrad a školy.

V obci máme jeden ústav pre dôchodcov, v bývalom grófskom kaštieli, ktorý sa renovuje.

V obci máme okrem školy Osvetovú besedu s knižnicou v dome pri kostole, v ktorej si mládež vypožičiava knihy a konajú sa tu rôzne kultúrne podujatia. Vedúcu Osvetovej besedy je učiteľ Láďo Kudijovský.

Kultúrny
život.

Potom tu máme dom Kina, kde sa premieta film skoro každý deň a je tam i javisko, kde sa dosť často uskutočňujú rôzne oslavy a krávajú tu i divadlá - najmä Telovýchovná organizácia Tatran Stupava a ČSM.

V apríli r.1959 začalo sa s výstavbou Kultúrneho domu v obci, v ktorom po dokončení bude sústredená celá kultúrna činnosť.

Na Miestnom národnom výbore je zriadený aj miestny rozhlas. Rozhlasové amplióny sú rozvedené vo všetkých uliciach obce. Rozhlas sa používa na rôzne informácie pre obyvateľstvo, avšak každú reláciu musí NV schváliť.

Občania si zvykli na miestny rozhlas a radi si vypočujú rôzne zprávy, ktoré sú rozhlasom oznamované. Niekedy občania aj nadávajú, že nepočujú dobre rozhlas. A to preto, že miestny rozhlas kapacitou už nevyhovuje, lebo je zapojených mnoho ampliónov a preto sa občas aj pokazí.

I keď málokedy, ale predsa tento rozhlas použije aj miestny požiarny sbor. K tomu účelu je v pohotovosti gramofónová platňa, na ktorej je nahraná požiarna hláska.

Pri ZDŠ z radov učiteľov je vytvorený aj rozhlasový krúžok, ktorý pri určitých príležitostiach vysiela potrebné relácie. Členovia rozhlasového krúžku dobre vysielať relácie. Avšak medzi najlepších komentátorov musíme zaradiť učiteľa Láďu Kudijovského, ktorý veľmi pútavo vie do rozhlasu hovoriť.

Ján Hollý, Svätopluk

Spev V., verš 230, strana 76.

Braň lapit', a z lútími zahnať jeho Nemcami z vlasti.
Pevní s ním Belohorci idú, chalap nad chlapa každí,
Z Bistrice úrodnej, z Lamača, Z Dúbravky, ze Zóhru,
Ze Stupavy znovu postavenej, ze Lozorna a Mástu.,
Kde pred tým veľké sa na oblohu spínali hradbi.,
Než vtedy len smutné z dedínú zboreniščo neveľkú,
Z Jablonoňvého, Levár, ze Soločnice, Lábu a Závod,
I s trojakích Bórov, na konopné vlákno prehojných.
Též čo koľom veľkého majú boru miesto na bidla.,
Kdež more někdi. jazer, jak o tom viprávali starší.

To sú chlanci Záhoráci

V závode Konzerváren máme tanečný súbor, ktorý často vystupuje na rôznych podujatiach a účinkujú tam pekné dievčatá, ktoré všetky pracujú v tomto závode. Pod vedením učiteľa Ladislava Kudijovského dostalo sa tomuto súboru viacero pochvalných poďakovaní s diplomom. Veľmi dobrú činnosť prevádza závodný klub ROH Cementáren, najmä divadelnými predstaveniami.

V obci máme dva lekárske obvody Okresného ústavu národného zdravia /OÚNZ/ a zubného lekára. Ešte sa vyskytujú ojedinelé prípady tbc, rakoviny, štítnej žľazy a aj bežných chorôb, ako žalúdočné vredy a ischias.

Zdravotn
pomery.

Bytová kultúra sa z roka na rok rapídne zlepšuje, Najmä nové byty sú po stránke hygienickej veľmi dobre zabezpečené. Pitná voda je v obci poväčšine tvrdá - vápenitá. V novej časti Stupavy, pomenovanej Kolónia, vo viacerých obciach majú občania zlú vodu a túto okresný hygienik vo viacerých prípadoch nedoporučuje používať.

Máme tiež poradňu pre matky, ktorú veľmi radi - najmä mladé matky s deťmi navštevujú. Pre celú zdravotnú starostlivosť a pohotovosť máme v obci jedno sanitné auto, pre dopravu chorých do nemocnice v Bratislave.

V akčnom programovom pláne MNV sa hovorí, že v budúcom roku má sa pristúpiť k výstavbe celoobecného vodovodu. V obci ordinuje na dolnom konci doktor Dinda Jozef a v strede obci v dome vedľa lekární doktor Osvald Štefan. V poschodovom dome na rohu Mlynskej ulice ordinuje zubný lekár Meško Emil.

V dedine sa ešte stále zachovávajú náboženské sviatky a s nimi spojené obrady. Prejavuje sa to najmä na výročitých sviatkach ako sú Vianoce, Veľká Noc, Ducha atď. Na farskom úrade je len jeden farár, ale do roku 1945 boli tu vždy dvaja a to dekan a kaplan.

Náboženské
obradu.

V obci je ešte malé percento občanov, ktorí už nedorážujú náboženské obrady, do kostola nechodia - teda sú s náboženskou otázkou vyrovnaní.

Ináč kostol je možno povedať otvorený každý deň, avšak pomerne málo ľudí chodí do kostola.

Na kostolnej veži sú hodiny zo všetkých štyroch strán a možno povedať, že idú dosť presne. Hodiny obsluhuje a naťahuje zvonár, ktorý aj vyzváňaním svoláva ľud do kostola ráno alebo večer. Na poludnie taktiež vyzvára a v prípade veľkých búrok ešte aj teraz zvoní, aby rozohnal strašné mračná, avšak vždy to nerobí - najmä keď sa mu nechce. Miestny farár je platený štátom a zvonára odmeňuje farár z peňazí, ktoré sa v kostole vyberú do tzv. mešečka.

V našej obci je už kroj úplne na ústupe. Tento sa používa len pri divadlách a niekedy pri príležitostných slávnostiach cirkevných alebo svetských. No napriek tomu ešte v mnohých, najmä v roľníckych domoch uchovávajú mužské i ženské kroje ako pamiatku.

Zvyky -
kroje -
nárečie.

Dnes už mladí i starí ľudia sa obliekajú moderne do šiat, ktoré v obchodoch predávajú. Najmä vo sviatočnom obleku nerozoznať, či ide o robotníka alebo úradníka. Podľa šiat nepoznať ľudí či je bohatší alebo chudobnejší, lebo každý má možnosť pekne sa obliekať. No nájdú sa i takí, že na seba nedbajú a ich zovňajšok prezrádza nedbalosť.

Ľudový kroj ľudia používali a nosievali, či už ženy alebo muži ešte za prvej ČSR, teda do roku 1938 a zriedka používali ľudový kroj až do roku 1945. Kroje zostali len pamiatkou preto, že najmä po oslobodení našej vlasti Sovietskou armádou, teda po roku 1945, začala sa životná úroveň zvyšovať a ľudia sa začínali obliekať moderne. Kroje, najmä v roľníckych rodinách so zhotovovali sami z konopného plátna, ktoré si aj sami dorábali. Niektoré dielce kroja boli aj zo súkna.

Ženy a dievčatá nosili konopný rubáč s peknými výšivkami. Sukne boli zhotovované z jemného súkna. V páse opásané pestré rôznofarebné stuhy. Chlapi nosili konopné košele a konopné gate. Na hlavách nosili nízke klobúky a ženy čepce. V zime muži nosili kožuchy z ovčej kože, na hlavách taktiež baranice. Boty nosili s vysokými holenkami a vždy väčšie, aby si do nich mohli nastlať každý deň čerstvú slamu.

V hovorovej reči obyvateľstva sú niektoré odchylky od

správnej spisovnej slovenčiny. Záhorácke nárečie je podobné aj v okolitých obciach. Pri hovorovej reči používajú sa slová nemecké i maďarské. Napríklad sa hovorí - já sem rúbau /ja som rúbal/ - ona švindlovaua /ona klamala/.

Používa sa ešte stále veľa slov, ktoré v spisovnej slovenčine nemáme, ako napríklad falšncúg - kladkostroj, betár - lump a pod.

V našej obci už nemáme súkromných remeselníkov - živ- Remeslá.
nostníkov. Len jeden, ktorému bola daná výnimka na prevádzanie jeho kamenosochárskej činnosti a je to Cardina Štefan. Menovaný je veľmi chorľavý a na inú prácu je neschopný. Doma pri jeho práci mu pomáhajú deti a manželka.

V obci už niet ľudí, ktorí by žili v podvýžive alebo chodili po žobraní, ako tomu bolo za prvej ČSR, alebo Sociálna
starostlivosť
za tzv. slovenského štátu, do roku 1945.

Každá rodina v obci žije životom dôstojného človeka, tak ako muži, tak i ženy majú zamestnanie po celý rok. Živobytie je zabezpečené a v obchodoch možno dostať kúpiť všetko, čo je potrebné. Niet ani jednej rodiny, ktorá by nemala možnosť zadovážiť si to najpotrebnejšie, a vôbec všetko, čo potrebuje. Ľudia žijú kultúrne a už niet v obci ani jedného negratného človeka. Niekoľko ľudí máme však v obci, ktorí sú duševne chorí.

Muži a ženy, ktorí dosiahnu stanovený vek, teda muži 60 a ženy 55, ostávajú v dôchodku. Dôchodok dostávajú podľa výšky zárobku posledných 5 alebo 10 rokov. Priemerný dôchodok u mužov je 1.100,- Kčs a u žien 600,-Kčs. 7
Starí ľudia, ktorí sú už na dôchodku a nemajú možnosť žiť samostatne, je pre nich zriadený Ústav domu dôchodcov v bývalom kaštieli po pánstve grófa. Kaštieľ je renovovaný a veľmi dôstojne vybavený pre prestárlych ľudí i po stránke kultúrnej. Ľudia tu dostanú všetko, čo potrebujú. I lekárska pomoc a ošetrovanie je tu pravidelne zabezpečené.

V obci je celkom jedentisíc dôchodcov, ktorí sú v ústave i mimo ústavu. Pre všetkých dôchodcov v obci sa vypláca zo štátneho rozpočtu 424.000,- Kčs mesačne. Dôchodok jednotlivým dôchodcom vypláca pošta a dož domu tieto odnáša doručovateľ.

Farnosť v Stupave vznikla podľa cirkevných záznamov v r. 1397. Farská matrika o narodení, sobášoch a úmrtí je vedená na farskom úrade od roku 1668. Kostol bol vystavaný v roku 1355 a je zasvätený sv.Štefanovi - kráľovi. Obnovený bol v roku 1767. Farský úrad.

Okrem kostola sú v obci aj kaplnky - kalvária postavená v roku 1709 blízko za kostolom, kaplnka sv.Jána Nepomuckého, sv.Urbana, kaplnka sv.kríža a sv. Vendelína.

Stupavská farnosť mala aj filiálku, ktorá sa predtým menovala "Mást". Teraz je to jedna obec Stupava a farnosť je len jedna. Tam je tiež kostol, ktorý je zasvätený sv.Šebastianovi a vysvätený bol v roku 1631.

Od roku 1910 až do roku 1938 bol tu farárom a dekanom Imrich Hojszik, pôvodom Maďar. Aj patrónom kostola bol maďarský gróf Károlyi. V roku 1934 bol tu kaplanom Jozef Bartoš, pôvodom Maďar. Po tomto prišiel sem Cyril Dudáš, potom Ján Dechet. V roku 1936 prišiel do Stupavy ako kaplan Julian Benedikovič, ktorý ako Slovák neznášal sa s dekanom Hojszikom a preto v roku 1937 obaja odišli. V tomto roku prišiel sem rehoľník - františkán Karol Koža. V roku 1939 bol mu pridelený ako kaplan z Marianky Gejza Zimáni. Po ňom prišiel ako kaplan Július Gábriš, ktorý tu bol do roku 1941.

Potom tu bol Rudolf Brunclík, Ján Hlinka, Ján Vágner, Štibráni, Anton Botek, ktorí tu pôsobili ako ~~farári~~ kaplani. Od roku 1945 až do roku 1948 Karol Koža tu pôsobil sám a aj v tomto roku odišiel. Karol Koža sa zaslúžil o zveľadenie fary. V roku 1942 bol kostol vymaľovaný - v sume 65.000,- Kčs z milodarov veriacich. Maľbu previedol maliar Ján Zeman a jeho syn. Remársku prácu previedol stolár Ján Hason. Všetci boli stupavskí občania.

Keď bol kostol vymaľovaný a malo sa začať s opravou veže na ktorú bolo pripravené aj lešenie, táto zhorela 4.septembra 1942 o 20 hod. 10 min. Pri požiari boli poškodené aj zvony a vežové hodiny. V tej dobe veriaci previedli zbierku a vyzbierali 88.979,- Kčs. Stavbu veže previedla firma J. Bernhardt z Bratislavy - kostra veže je teraz železná. Murárske práce previedol murár Alojz Putz zo Stupavy. V roku 1948 prišiel do Stupavy ako správca a farár Štefan Nipča a v roku 1949 prišiel aj kaplan Július Meszároš. Za pôsobenia Štefana Nipču bola opravená fara z milodarov a v roku 1951 odišiel.

Po tomto. prišiel Ján Guga, ktorý tu bol veľmi krátku dobu. V roku 1951 prišiel Ignác Havran a za jeho pôsobenia bola prevedená vonkajšia oprava kostola. Generálna oprava kostola zvonku na základe rozhodnutia Štátnej správy a KVV si vyžiadala celkom 120.000,- Kčs. Opravu kostola previedli stupavskí murári, ktorí pracovali u Okresného stavebného kombinátu.

Správca fary Ignác Havran sa vyjadril takto : Ako pokrok terajšej doby oproti dobe kapitalistickej vidieť aj v tom, že kým patrónom kostola bol gróf, kostol bol aj v našej farnosti ošarpaný a keď štát patronaty zrušil, kostol sa dal do poriadku za jeho výdatnej pomoci.

Správca fary Ignác Havran ešte pripomína, že kedykoľvek sa obrátil o pomoc pri oprave kostola, všade mu išli v ústrety. Dúfa, že aj v budúcnosti bude úzko spolupracovať so všetkými obyvateľmi v Stupave, nielen na duchovnom poli, ale aj na zachovaní svetového mieru.

Komunálne služby v Stupave boli zriadené, a zahájili svoju činnosť dňa 24.februára roku 1950. Do tohoto socialistického podniku ako prvý vstúpil súkromník Jozef Maroš so svojou reštauráciou, ktorá je i teraz na dolnom konci. Po veľmi krátkom čase vstúpili do tohoto podniku všetci súkromníci, ktorí vlastnili hostince a reštaurácie.

Služby
obyvateľ-
stvu.

Pod vedením súdruha Jánoša Štefana sa tento podnik ešte v roku 1950 značne rozšíril o ďalšie výrobné profesie a príslušné obory, ako záhradníctvo, kvetinárstvo, cukrárstvo, dámske a pánske krajčírstvo, pekárstvo, kvasenie kapusty - uhoriek, pohravných potrieb a podobne.

Koncom roku 1950 podnik založil aj hydinársku farmu. Zamestnanci podniku v brigádnických hodinách - zdarma postavili odchovňu v hodnote 280.000,- Kčs pre 1.500 kurčiat.

Za veľmi krátku dobu sa preukázal značný rozdiel medzi hospodárením za súkromných podmienok a teraz, keď tento socialistický podnik hospodári pod štátnou správou.

Hospodárenie sa preukázalo v tom, že súkromníci nemali možnosť dôsledne adaptovať prevádzkové miestnosti, avšak podnik previedol adaptáciu veľkých prevádzovní. Prevádzkarne sa stali útulnými, rozšíril sa sortiment podávaných jedál, nápojov, cukrárenských výrobkov a tieto boli kvalitnejšie a efektívnejšie podávané občanom našej obce.

Tento podnik sa v roku 1951 značne rozšíril v obciach okresu Bratislava-vidiek o ďalšie prevádzkarne. Boli zriadené ďalšie obory činnosti, ako sklenárstvo, čalúnictvo, kvetinárstvo a pod.

Už dnes Komunálny podnik v Stupave má značne rozšírené rôzne činnosti a profesie, ktoré poskytujú služby obyvateľstvu.

V podniku je nateraz zamestnaných 75 kvalifikovaných zamestnancov. Podnik si vychováva aj učňovský dorast na rôzne obory - najmä holič - kaderník a spolu má 19 učňov.

Podnik má len osem administratívnych pracovníkov vo vedení.

Riaditeľ podniku je František Tóth a ďalší pracovníci sú Peter Kováč, Besedová Janka, Plávková Mária, Škrovanová Mária, Škrovanová Františka, Varjú Emília a Dr.Mader Gustáv.

V podniku je zavedená socialistická súťaž. Sú tu aj kolektívy, ktoré súťažia o titul "Brigáda socialistickej práce". Jeden kolektív - záručníkov už tento titul obdržal. V tomto kolektíve sa úroveň odborná i politická značne zvýšila.

Možno povedať, že pracovná snaha, kladný pomer k spoločnej práci medzi zamestnancami je značne rozšírený. Zamestnanci v brigádnických hodinách bezplatne si vystavali aj podnikovú rekreačnú chatu za Borinkou na Perhevízi.

Riaditeľstvo podniku má svoje kancelárie na prvom poschodí v budove na Miestnom národnom výbore.

Za dobre poskytované služby a za úspešné plnenie plánovaných úloh, v socialistickej súťaži podnik v rámci okresu obdržal už trikrát Červenú štandardu Okresnej odborovej rady a Okresného národného výboru Bratislava - vidiek.

Pokračovanie v II. zväzku